

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

Mot láidestit mánáid sámi árbevieruide sámi mánáidgirjjálašvuoda bokte

Ellen Anne Sara Gaup & Ragnhild Gaup Eira

V1ÁLG-3110. Sámi vuodđuskuvllaoahpu 1.-7.ceahki master

Masterbargu sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddji oahpus, 2020

Čoahkkáigeassu

Dán masterbarggu fáddá leat sámi árbevierut ja sámi mánáidčáppagirjjálašvuhta. Dutkančuolbma lea mo sámi čáppagirjjálašvuhta sámi mánáide sáhhtá ovddidit sámi árbevieruid, ja jearaldat lea ahte ohppet go oahppit sámi árbevieruid birra čáppagirjjálašvuoda bokte skuvllas. Dutkanmetoda lea kvalitatiivlaš jearahallan, ja informánttat leat sámi oahpaheaddjit sámi skuvllain. Jearahallamiidda leat hábmejuvvon gažaldagat mat fas leat juhkkjuvvon golmma oassái. Vuosttaš oassi lea oahpaheaddjit ja sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit, nubbi oassi lea oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid bokte, ja goalmát fas lea mo oahpaheaddjit barget skuvllas sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin. Dutkanbargui lea adnojuvvon kvalitatiivlaš sisdoalloanalysa. Lassin leamaš maiddái sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girji *Áhkubiebm*. Girji lea geavahuvvon vuodđun ja doarjjan ságastallamiidda go lei fáddá árbevirolašvuoda birra. Dan girjjis leat informánttat árvoštallan mii das lea sámi árbevirolašvuoda, ja mo sáhhtá dan atnit oahpahasas. Dutkan gažaldagaid čoavdimii leat adnojuvvon sámi dutkiid teoriijat sámi árbevieruid ja kultuvrra birra. Lassi teoriijat leat vel ruošša dutki Vygotsky dutkosat ja muhtin eará dutkiid čállosat.

Čoavddasánit: Sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda, Sámi árbevierut, Buolvvas bulvii, Sámi oahpaheaddjit, Sámi skuvla.

Abstract

The theme of this master thesis is Sami traditions and Sami fiction for kids. The Thesis statement is how can Sami fiction for Sami kids promote Sami traditions, and the question is: do pupils learn about Sami traditions at school through Sami fiction. The research method is qualitative interview, and the informants are Sami teachers at Sami schools. For the interview the questions are sorted into three main categories. The first category is teachers and Sami fiction books for kids, the second category is teachers and Sami traditions through Sami fiction books for kids, and the third category is how do teachers work with Sami fiction books for kids at school. The qualitative content analysis method has been used for this research. In addition, the Sami fiction book for kids: *Áhkobiebm* is also used. The book is used as a basis and support for the conversations when the topic was about traditions. The informants have evaluated what the Sami traditions are in this book, and how it can be used in teaching. Sami researchers' theories about Sami traditions and culture have been used in order to answer the thesis statement. Other theories used for this research are the Russian researcher Vygotsky's work and other researchers' research work.

Key words: Sami fiction for kids, Sami traditions, from generation to generation, Sami teachers, Sami school.

Ovdasátni

Masterdutkanmuš lea leamašan moalkái ja hástaleaddji bálggis. Letne vásihan ollu hástalusaid maid ean lean oba doaivut ge, muhto leat maid leamašan áiggit go bargu orro mannan njuovžilit ja lea buktán bargomovtta bargat viidáseappot. Masterbargu lea maiddái leamašan gelddolaš, ja dan bokte letne oahppan ollu sihke iežame birra, muhto maiddá sámi mánáidgirjjálašvuoda birra, maid man dehálaš lea girjjálašvuolta oahpahasas ja mo oahpaheaddjit barget sámi árbevieruid ovddidemiin skuvllas. Dán masterbarggu dutkama oktavuodas letne giitevaččat go letne ožžon máhtu ja oahpu mo sáhtta bargat sámi mánáidgirjjálašvuoda girjjiiguin ovddidan dihte ohppiid máhtu ja dieđu sámi árbevieruid birra. Dal go letne loahpahan barggu, de letne fuobmán man ollu máhtu ja dieđuid letne ožžon mo bargat skuvllas sámi mánáidčáppagirjjálašvuodain. Moai letne nu giitevaččat buohkaide geat leat veahkehan munno dáinna bargguin, ja dan oktavuodas háliidetne giitit buohkaid. Vuosttažettiin giitosat munno viššalis bagadalliide, professorat Ylva Jannok Nutti ja Hanna Mattila geat leaba leamašan buorre doarjjan, gierdevaččat ja veahkát. Soai leaba addán buori fágalaš bagadallama bargguide. Sudnos lea leamašan jáhkku munno bargui, ja leaba veahkehan munno gáddái dáinna bargguin. Dasto háliidetne maid giitit buot eará oahpaheddjiid geat leat čadahan semináraid ja rávvagiid addán munnuide. Giitosat maiddái eará studeanttaide geaiguin letne beassan ságastallat ja digaštallat áššiid birra. Loahpas vel giitosat olbmáide ja iežame bearrašiidna geat leat veahkehan munno juohke ládje barggu oktavuodas.

Ollu giitu buohkaide!

Máze, miessemánu 18. beaivvi 2020.

Mihkkel Issáha Ellen Ánne

Egán Joavvna Rávdná

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu	i
Abstract	ii
Ovdasátni	iv
1 Álggahus	1
1.1 Dutkangažaldagat	2
1.2 Dutkanfáttá välljen	2
1.3 Ovddit dutkosat	3
1.4 Oahppoplánat skuvllas- máhttolokten 2006 ja oahppoplána odasteapmi	4
1.5 Čállosa huksehus	6
2 Teorehtalaš lahkonaanvuogit	7
2.1 Sámi árbevieruid oahppan	7
2.1.1 Muitalan- ja njálmmálaš árbevierru	8
2.1.2 Jávohis ja árbevirolaš máhttu	10
2.2 Sámi čáppagirjjálašvuolta	11
2.2.1 Sámi mánáidgirjjálašvuolta	13
2.3 Sosiokultuvrralaš oaidnu	16
2.4 Girjjálašvuoda didaktihkka	18
3 Dutkanmetoda	21
3.1 Kvalitatiiva metoda.....	21
3.2 Kvalitatiivva jearahallan ja čadaheapmi	22
3.2.1 Dutkanmateriála čohkken.....	24
3.2.2 Dutkanbarggu informánttat	25
3.2.4 Metoda digaštallan	27
3.3 Epistemologiija ja ontologiija	28
3.3.1 Jáhkehahttivuohta ja dohkálašvuolta	29
3.3.2 Etihkka	31

3.4	Kvalitatiivva bohtosiid analyseren.....	31
4.	Válljejuvvon girji <i>Áhkubiebmu</i>	33
4.1	Čoahkkáigeassu <i>Áhkubiebmu</i> girjjis	33
5	Bohtosat	35
5.1	Oahpaheaddjii oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin.....	35
5.1.1	Váilevašvuodat sámi mánáidčáppagirjjálašvuodagirjjiin	37
5.1.2	Čoahkkáigeassu	38
5.2	Oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin ..	39
5.2.1	Čoahkkáigeassu	41
5.3	Mo oahpaheaddjit barget skuvllas sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin .	41
5.3.1	Čoahkkáigeassu	46
5.3.2	Govat sámi mánáidčáppagirjjálašvuodagirjjiin.....	46
5.3.3	Čoahkkáigeassu	48
5.3.4	Girji <i>Áhkubiebmu</i> oahpahasas	48
5.3.5	Čoahkkáigeassu	51
6	Digaštallan	53
6.1	Oahpaheaddjii oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin.....	53
6.1.1	Váilevašvuodat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin.....	56
6.2	Oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin ..	57
6.3	Sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit oahpahasas.....	61
6.3.1	Govat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin.....	66
6.3.2	Girji <i>Áhkubiebmu</i>	67
6.4	Metoda digaštallan	70
7	Loahpahas	73
7.1	Oahpaheaddjii oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin.....	73
7.2	Oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidgirjjálašvuoda girjjiin	74
7.3	Movt oahpaheaddjit barget sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin skuvllas....	74

7.4	Loahppajurdagat	75
8	Gáldut	76
	Mildosat	

1 Álggahus

*“Dollagáttin gullan máidnasiid
gelddolaš muitalusaid
balddehahtti čuđiid birra
stuora stálu, háldi, guŋkká
gufihttara, gátneha, uldda
Ballan rievváris ja gummehusais
guovssahasa ruohčamin
ja seavdnjadin mii lei nu seavdnjat”
(Huuva 1999:101)*

Rose-Marie Huuva dikta *Galbmarádná* diktagirjjis govahallá sámi árbevirolaš máidnasiid. Álgu sámi čáppagirjjálašvuhtii lea sámi njálmmálaš árbevierru. Divttas muitaluvvon muitalusat leat álggos muitaluvvon njálmmálaččat dollagáttis guoimmuheapmin, áigeájanassan, nevvodeapmin bajásgeassimis ja oahpahussan.

Dát masterbargu lea joavkobargu, ovttasbargu gaskal Ellen Anne Sara Gaup ja Ragnhild Gaup Eira. Moai letne masterstudeanttat vuodđoskuvlla dásis, Sámi allaskuvllas, ja dán barggu vuodđun lea sámi mánáidčáppagirjjálašvuhta. Munnos lea álohii leamašan beroštupmi sámi mánáidčáppagirjjálašvuhtii ja lea dadjat juo munno stuora váibmoášši. Moai letne maid čállán sámi mánáidčáppagirjjálašvuođa girjjiid, main fádda lea sámi árbevirolašvuhta. Čáppagirjjálašvuođa girjjiid letne ollu atnán oahpahusas. Letne lohkan ollu girjjiid, muitalusaid, máidnasiid, cukcasiid ja ráhkadan dađistaga muitalusaid jus lea juoga mii lea dáhpáhuvvan skuvllas dahje mánáidgárddis. Beroštumi čáppagirjjálašvuhtii oaččuime juo mánnávuođa ruovttus gos gulaima ollu njálmmálaš árbevirolaš muitalusaid. Munno bearrašiin

lei njálmmálaš árbevierru guovddážiis. Muitalusat ja máidnasat muitaluvvojedje vaikko gos, erenoamážit lávus dollagáttis, eahkediid ja jođidettiin go ovdamearkka dihte guođul- ja livvadahtiimet ealumet. Muitalusat ledje dávjá dihto oahpes báikkiid birra, nevvodeamit ja áigeájanasat. Moai letne nu lihkolaččat go mánnán juo beasaimme gullat ollu muitalusaid, máidnasiid ja cukcasiid ruovttus. Dat lea sihkkarit movttiidahtán munno čállit sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid, ja letne maid fuobmán dárbbu čállit girjjiid go leat nu unnán sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit mat leat sámi árbevieruid birra. Girjjiid maid letne čállán, ja beassan almmuhit girjin, letne inspirašuvnna viežžan iežame mánnávuoda vásáhusain ja njálmmálaš árbevirolaš muitalusain.

1.1 Dutkangažaldagat

Ulbmil dutkosiin lea guorahallat mo sámi árbevierut leat váldojuvvon vuhtii sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin, ja atnet go skuvllas daid girjjiid ovddidan dihte sámi árbevieruid ja kultuvrra. Dutkančulbmii leat válljejuvvon čuovvovaš gažaldagat:

1. Mo sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin sáhtta ovddidit sámi árbevieruid?
2. Ohppet go oahppit skuvllas sámi árbevieruid birra, sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda bokte, dalle go sámi árbevierut leat fáddán?

1.2 Dutkanfáttá válljen

Dutkanfáttá letne válljen danne go munno mielas leat sámi árbevierut nu divrasat ja mávssolaččat. Lea dehálaš seailuhit sámi árbevieruid ja kultuvrra oahpahusa bokte boahttevaš buolvvaide vai min giella, kultuvra ja árbevierut eai noga, muhto nannejuvvojit. Duogáš dutkanfáttá válljemii leat mánggat ákkat. Oahppoplána *Máhttolokten* geatnegahtte ahte sámi skuvllat galget lágidit oahpahusa nannen dihte sámi giella, kultuvrra ja árbevieruid. Dalle go ieža leimme mánát ja álggiime vuodđoskuvlii, de letne vázzán goabbat sámeskuvllas. Rávdná lea vázzán Guovdageainnu vuodđoskuvllas, ja Ellen Anne lea fas vázzán Máze vuodđoskuvllas.

Ellen Anne vásihii ahte skuvllas ledje eanas dárogielat oahpaheaddjit, ja sámi árbevirolašvuhtii lei unnán sadji oahpahasas, sihke praktihkalaččat ja teorehtalaččat. Sáhtta lohkat ahte lei muhtunlágán kolonialisma mii lei guovddážiis oahpahusa oktavuodas danne go eanas girjjit ledje dárogillii, ja ollu praktihkalaš barggut eai dávistan sámi árbevirolaš bargguide nu go duodjeoahpahasas goarrut čuvllaid/vuolppuid, hábmet keramihkkalihtiid, godđit, broderet ja nu ain. Matematihkka oahpahasas ledje dárogielat girjjit, ja matematihkas

ii lean matematihka árbevirolaš vuolggasadji. Servodatfágas eat bálljo oahppan historjámet, lei eanas stuora servodaga birra. Seamma dealli lei maid daid eará fágaid ektui.

Guovdageainnu vuodđoskuvllas ledje eambbo sámezielat oahpaheaddjit, muhto dan áigge ii lean sámi árbevirolaš doaimmain árvu ja nu maid eai lean guovddázis oahpahusas. Go dál geahččá otná oahpahusa dilálašvuodaid, de lea rievdan oalle ollu dalá áiggis otnáži. Dál leat suohkana skuvllaid oahpahusas báikkálaš árbevierut ja kultuvra guovddázis. Leat maid eambbo sámezielat oahppogirjjit ohppiide, ja leat eanas sámezielat oahpaheaddjit sámeskuvllain min suohkanis.

1.3 Ovddit dutkosat

Dán kapihttalas ovdanbukte muhtun ovddeš dutkamušaid mat leat čađahuvvon sámis, sihke Ruotta ja Norgga bealde. Fáddá dutkamušain lea sámi girjjálašvuolta ja árbevirolašvuolta. Duktosat leat leamašan stuora ávkin iežame dutkamuša oktavuodas. Dan oasis namuhetne golbma dutkosa, ja geat leat čađahan daid. Orui lunddolaš namuhit daid dutkiid bargguid, go letne geavahan sin teoriijaid ja dieđuid gáldun masterbarggu oktavuodas mas lea ge sámi girjjálašvuolta ja árbevirolašvuolta fáddan. Dat golbma doavttirgrádabarggut geasuhedje go leat sámi girjjálašvuoda dutkosat, árbevirolaš siida ja siiddastallama birra boazodoalus ja goalmát dutkos fas lei dutkan árbevirolašvuoda sámi skuvllain matematihkka dieđu ja máhttu.

Harald Gaski lea deatnulaš, ja lea professor sámi kultuvrras ja girjjálašvuodas. Son bargá Norgga árktalaš universitehtas Romssas, ja Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Su dutkanfáttát leat sámi girjjálašvuolta, sámi árvvut ja symbolat, earret eará Sámi nátionálalávlla ja álgoálbmotkultuvrrat. Gaski lea čállán ollu girjjiid ja artihkkaliid sihke sáme-, dáro- ja engelasgillii. Son lea maid jorgalan sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid dáro- ja engelasgillii. Gaski lea maid čáppagirjjálašvuodagirječállii ja dramatihkar. (Sámi allaskuvlla ja UiT Norgga árktalaš universitehta ruovttusiiddut).

Ylva Jannok Nutti lea váldán doavttirgráda 2010:s, mas fáddán lei sámi árbevirolaš matematihka diehtu ja máhttu ja son čađahii -akšuvdnadutkamuša. Dutkamuša son čađahii njealji sámi skuvllas Ruota bealde. Go Jannok Nutti barggai ieš oahpaheaddjin, de son fuomášii skuvllas leat váilevašvuodát go guoská sámi árbevieruide, ja skuvlla vuodđodokumeanttain bođii ovdan ahte buot fágain galgá leat vuolggasadji sámi perspektiivvas. Dát dagahii son háliidii čađahit dutkosa sámi matematihkka birra mas

vuolggasadji lea sámi perspektiiva. Dutkamii anii akšuvdnadutkanmetoda, ja son ságastalai oahpaheddjiiguin, searvvai skuvllaid čoahkkimiidda ja semináraide. Dutkamuša bohtosiin čájehuvvui ahte ledje ollu hehttehusat mo čađahit matematihka oahpahusa skuvllas mas vuolggasadji lea sámi perspektiiva. Hehttehusat ledje oahpahasas: unnán sámi girjjit matematihkas, jorgaluvvon Ruota matematihkkagirjjit, main ii leat sámi perspektiiva, ja oahpaheaddjit geain lei váilevaš oahppu. Daid váilevašvuodaid oktavuodas biddjojuvvo doaibmabijut johtui nannet matematihkkaohpahusa mas lea sámi perspektiiva. Doaibmabijut bargojuvvojedje fáddábargguid oktavuodas. Dan dutkanbarggu oktavuodas fuomášuhtii dutki oahpaheddjiid mo sáhtta bargat buoridan dihte oahpahusa mas lea vuolggasadji sámi árbevierru matematihkas. (Jannok Nutti 2009:106-116.)

Mikkel Nils Mikkelsen Sara lea guovdageaidnulaš, ja lea professor ja bargá Sámi allaskuvllas, gos son koordinere ja logaldallá boazodoallofágaid, servvodatfágalaš fáttaid ja eará oahpuin. Su dutkanfáttát leat siida, boazosámi historjá, árbevirolaš sámi ealáhusláhki, máhtut ja eallin/jurddavuogit. Son lea váldán doavttirgráda 2013, mas fáddá lei siida ja siiddastallan. Son lea maid čállán artihkkaliid ja girjjiid mat leat almmuhuvvon. (Sámi allaskuvlla ruovttusiidu).

1.4 Oahppoplánat skuvllas- máhttolokten 2006 ja oahppoplána odasteapmi

Oahppoplána mii almmuhuvvui 2006:s gohčoduvvui *Máhttolokten*, ja mas lea oppalaš oassi ja sierra plána juohke fágii. Oppalaš oassi sisttisoallá váldoulbmiliid oahpahussii, ja ulbmiliid mat leat laktojuvvon kultuvrii, árvvuide, ovttasbargui, vuodđomáhtuide, gelbbolašvuoda ulbmiliidda ja fágaid loahpalaš árvoštallama njuolggadusaide. Dat oasit leat fievrriduvvon Reforbma 94:s ja Oahppoplána 97:s. Máhttolokten 2006 lea Norgga nationála oahppoplána mii maiddái gohčoduvvo *LK06*. Sámi mánáid váras lea maiddái ráhkaduvvon vuodđooahpahusa oahppoplána mii lea bálddalaga Norgga nationála oahppoplánain ja gohčoduvvo *Máhttolokten - sámi- LK06S*. *Máhttolokten* reviderejuvvui 2013:s mas ulmil lei nannet sámegeiela ja kultuvra. Dán dutkanbarggus lea sámi čáppagirjjálašvuolta fáddán, ja dan oktavuodas namuhetne ovttá oasi váldooasi Máhttoloktemis, mii lea giella, kultuvra ja girjjálašvuolta. Váldooassái gullá maid giellageavaheapmi, sámi kultuvra, eallinvuogit, árbevirolaš máhttu, doahpagaidd oahppan ja sátneriggodat. Oahppit galget beassat oahpásnuvvat sámi árbeviriid, sámi girjjálašvuhtii ja

girječállimii. Sii galget oažžut vejolašvuoda lohkat ja muosáhit sihke sámi girjjálašvuoda ja álgoálbmogiid girjjálašvuoda. (Oahpahusdirektoráhtta 2008.)

Girjjálašvuodta lea oassi oahpahasas sihke mánáid- ja nuoraidskuvllas. Girjjálašvuodain oahppá oahppi ovdamearkka dihte giela, suopmaniid, sámi kultuvrra, árbevieruid, doahpagiid, eallinnjuolggadusaid, servodatoahpu, empatiija, identitehtaovdáneami, gálggaid, árvvuid ja nu ain. (Oahpahusdirektoráhtta 2008). Skuvlla oahpahasas sáhtta čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin bargat ollu, ja letne jearahallan oahpaheddjiin atnet go ja barget go sii sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin skuvllas go fáddá lea sámevuoda birra.

Ođđa oahppoplána mii boahá fápmui čakčat 2020:s lea dat bajit oassi oahppoplánas mii váldá vuhtii oahpahasas oppalaš ulbmila. Sámegeielfága vuosttášgiellan lea sihke giellafága ja árvovuođut. Fágain galgá hukset oadjebas giellageavaheddjiid vai ohppiin lea sámegeielgelbbolašvuodta maid atnit sihke skuvllas, bargoeallimis ja servodaga demokrátalaš proseassain. Sámegeielloahpahas galgá addit ohppiide sihke čálalaš ja njálmmálaš gelbbolašvuoda maid sáhttet atnit daid iešguđetge surggiin ja báikkiin. Fága vuolggasadji lea hukset ja nannet sámegeiela, kultuvrra ja árvvuid, beroškeahhtá das makkár gillii ja suopmanii oahppit galget oažžut oahpu. Oahpahas ferte heivehuvvot nu ahte oahppi oažžu oahpahasas nanu giellaovdagovaid ja nu de beassá ovddidit gielas ja suopmanis. Oahppanulbmilat rahpet vejolašvuoda oahpaheddjiide mearridit ja válljet makkár fáttaguin háliidit bargat ohppiiguin. Dat mii lea ođas lea fágaid čiekŋudeapmi. Oahppit galget beassat iešheanaláččat bargat ja guorahallat. Oahppit galget lohkat eambo čáppagirjjálašvuoda girjjiid dainna ulbmilin ahte sii besset vásihit, fuomášit, oahppat ja ipmirdit eará olbmuid jurdagiid ja sin eallinvásáhusaid. Oahppanulbmilat galget maid unniduvvot, vai sáhtta ja beassá eambo deattuhit čiekŋudanoahpu nu ahte dainna lágiin beassá oahppi atnit eambo áiggis fága oaiveáššiide. Fága čiekŋalisohppan mearkkaša hárbhallat atnit máhtuid ja gálggaid iešguđet láhkái vai oahppit áiggi mielde sáhttet birget mánggalágán fágalaš hástalusaiiguin sihke individuálalachčat ja ovttas earáiguin. (Oahpahusdirektoráhtta 2019.)

Moai dulkojetne ođđa oahppoplána ođasteapmi addá ollu vejolašvuoduid bargat ja čiekŋudit sámi mánáidčáppagirjjálašvuhtii. Dat fas addá eanet vejolašvuoda ovddidit árbevieruimet ja gielamet girjjiid bokte. Dán ođasteami olis rahpasit ollu geainnut mo čiekŋudit ja bargat čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin skuvllas, nu go bargat digitálareaidduid atnemiin go barget

čáppagirjjálašvuođa girjjiiguin ja sámi árbevieruiguin skuvllas. Okta informánta namuhii ahte son lea atnán digitálareaiddu oahppat čállit, lohkat ja ráhkadit elektrovnnalaš girjjiid. Ođđa oahppoplána ođasteapmi addá maid čiekŋudan vejolašvuođaid, bargat teavsttaiguin ovddidan dihte lohkama ja čállima. Šaddá maid eambo dilli čiekŋudit ohppiid lohkan- ja čállingálggaide, ja nu maiddái čiekŋudit lohkan- ja čállinbargguid strategiijaide ovddidan dihte lohkama ja čállima.

1.5 Čállosa huksehus

Dát masterbargu lea juhkkuojuvvon guđa váldokapihttalii; álggahus, teorehtalaš lahknanvuogit, dutkanmetoda, dutkanbohtosat, digaštallan ja loahppasánit.

Vuosttaš kapihttalas ovdanbuktojuvvo mii lea duogáš masterfáddái, dutkančuolbma, ja geat leaba masterbarggu čállit, máhttolokten ja oahppoplána ođasteapmi. **Nuppi** kapihttalas ovdanbukte relevánta teorijaid mat leat adnojuvvon bohtosiid digaštallamis. **Goalmmát** kapihttalas ovdanbukte makkár dutkan- ja analysametoda lea geavahuvvon, ja mo letne čohkken dutkanmateriála. **Njealját** kapihttalas ovdanbukte informánttaid dieđuid fáttá birra. **Vidát** kapihttalas digaštalle bohtosiid relevánta teorijaid vuostá. **Gudát** kapihttalas loahpahetne dutkamuša, ja ovdanbukte gažaldatčuolmma čovdosa ja jurdagiiddáme dan ektui.

2 Teorehtalaš lahkonanvuogit

Dán kapihttalis čilgejetne makkár relevánta teoriijaid čatne dutkanbohtosiidda.

Vuosttaš oassi lea sámi árbevierru, nubbi oassi lea sámi čáppagirjjálašvuohta, goalmmát oassi lea sosiokultuvrralaš oainnu birra ja njealját oassi fas lea didaktihka ja oahpahusa birra.

2.1 Sámi árbevieruid oahppan

Sámi árbevirolašvuohta lea váldofáddá dán masterbarggus, ja dan dihte lea lunddolaš čilget maid doaba *árbevierru* mearkkaša. Sámi *árbevieru* doahpaga ii sáhtte dušše ovttain sániin čilget danne go dat lea viiddis doaba, muhto sámi dutkit leat meroštallan mii sámi árbevirolašvuohta lea. Juohke álbmogis leat iežas árbevierut ja dieđut, mat sirdásit buolvvas bulvii ja leat álbmoga kultuvrra vuodđun, ja mat earuhit daid iešguđetge kultuvrraid. (Vars 2007: 124). Laila Susanne Vars maid lohká sámi árbevieruid eallán buolvvas bulvii go leat fievrriduvvon muitaleami ja bargguid bokte danne go dološ sápmelaččain ii lean čállingiella mainna sáhtte čállit, muitalit ja duodaštít mo sin árbevirolaš máhttu ja eallin lei. Sámi muitalusat, máidnasat, cukcasat, diiddat ja luodit gullet sámi kultuvrii ja muitalit sámiid dološ árbevieruid birra. Sámi árbevirolašvuohta lea eallán buolvvas bulvii sámeigiela, kultuvrra, eallinvuogi, osku, fuolkevuoda, báikkálašvuoda, siiddastallan, bivttasteami, vieruid ja dábit bokte. Dat leat dábálaččat eamiálbmogiid ja báikkálaš servodagaid oktasaš opmodat, árbi, ja lea dávjá leamašan dárbbášlaš oassi birgejumis. Dat oahppu lei dávjá praktihkalaš ja laktása maid dávjá vuodđoealáhusaid bargguide. (Vars 2007: 124-132.)

Jelena Porsanger ja Gunvor Guttorm ges lohkaba árbediehtu lea sámeálbmoga viisodat ja máhtut, maid olbmot leat jahkečuđiid čađa ovddidan iežaset birgejumái. Árbediehtu lea fievrriduvvon buolvvas nubbái njálmmálaččat ja bargguid bokte. Dát jotkkolašvuohta čatná vássán-, dálá- ja boahhteáiggi oktii árbediehtu-konseapttas. (Porsanger & Guttorm 2001:18.) Vuokko Hirvonen čállá fas ahte eamiálbmogiid kultuvrii gullet eallinvuogit, olahusat ja hutkáivuohta, ja ollu eará árvvut mat bohtet dan eamiálbmoga doahpaga vuollái. Dan dáfus namuha ge Vuokko Hirvonen dasa gullevažžan nu go ovdamearkka dihte vierut, feasttát, vuoiñjalašvuohta, girjjálašvuohta, árbevirolaš dieđut, bivttasteamit, bargoreaiddut, láhttendábit, árvvut, morála, meahcásteapmi ja iešguđetlágan barggut. (Hirvonen 2018: 10-11.) Rauna Kuokkanen ges árvvoštallá oanehaččat eamiálbmotdieđu sisttisdoallat buot dieđu

mii gullá dihto álbmogii ja guoská dihto birrasa nugo iešgudegelágán dieđalaš, teknikkalaš, ekologalaš, vuoiŋŋalaš ja kultuvrralaš diehtu. Eará tearpmat mat dávjá adnojuvvojit eamiálbmotdieđus leat árbevirolaš ja báikkálaš diehtu, árbevirolaš ekologalaš diehtu, árbevirolaš láhka ja njálmmálaš árbevierru. (Kuokkanen 2009: 49.) Mikkel Nils Sara čállá ahte máhttovuodđu lea dieđalaš ságastallama oktavuodđain čilgejuvvon mat dasa gullet, nugo dieđut, čehppodagat, bargovuogit ja obanassii duogáš jurddahanvuogit mat leat viidáset fievrreduvvon buolvvaid servvoštallamiin ja ovttasbargguin ja lea fievrreduvvon muitaleami, muitalusaid ja bargguid bokte. (Sara 2010: 42-49.) Solveig Joks deattuha dan, ahte sámi mánát ohppet sámi árbevieruid bargguid ja vásáhusaid bokte. Viidáseappot ahte ovdalaš áiggi ohppe mánát árbevieruid bargguid bokte go sii ledje mielde buot bargguin ja doaimmain. Go mánná beassá bargguid bokte oahppat de dat muitá buorebut doaimmaid ja doahpágiid. (Joks 2008: 24.)

Buot dát namuhuvvon dutkit leat ovttá oaivilis go dadjet ahte árbevierru lea eallán buolvvas bulvii ja dáinna lágiin lea seilon otnázii bargguid ja vásáhusaid bokte. Jannok Nutti lea duktan mo oahpahasas sáhtá bargat matematihkain vai oahpahussii šaddá sámi perspektiiva. Son oaivvilda ahte matematihkka oahpahas galggašii vuoddu viežžat sámi árbevirolaš dieđus ja máhtus danne go sámi matematihkka lea ovdánan sámi beaivválaš birgejumi bokte. (Jannok Nutti 2009: 107-108.) Jannok Nutti dutkan lea ávkkálaš ja mávssolaš, ja leage dehálaš dán áiggi ohppiide oahppat sámi árbevirolaš matematihka. Dat, danin go muhtin oahppit soitet buorebut ipmirdit váttis matematihka go ožžot dan čilgejuvvoit iežaset sámi oaidnin ja ipmirdan perspektiivvas.

2.1.1 Mitalan- ja njálmmálaš árbevierru

Mitalanárbevierru lea dološáiggi rájes juo leamašan stuora oassi sápmelaččaid eallimis, muitalusaid ja máidnasiid gaskkusteami dáfus. Mitalanárbevieru bokte leat mii beassan oahpásnuvvat sápmelaččaid historjái, kultuvrii ja sin beaivválaš eallimii. Muitaleapmi ja máinnasteapmi lei stuora oassi sámi mánáid eallimis ájanassan ja guoimmuheamis. Ovdalaš áiggi ledje sámiin dušše njálmmálaš mitalanvierut ja čállojuvvon girjjit eai oba gávdnon ge. Mitalusat ja máidnasat mitaluvvojedje olbmos olbmui, ja nu dat seailuhuvvojedje buolvvas bulvii. Njálmmálaš árbevierru lea sámi girjjálašvuohta ja historjá. Dávjá mitaluvvo ja deattuhuvvo eamiálbmogiid historjjás dat, ahte báikkiid birra lea dehálaš mitalit ja dasto

maidái dan makkár čanastagat olbmui leat dihto báikkiide. (Kuokkanen 2009: 60-65). Máinnasteapmi lea leamašan, ja lea ain buot álgočearddain hui dehálaš árbevierru ja diehtogáldu. Muitalusaid sáhhtá atnit buot áššiid vuolggaheddjin. Máinnastanárbevierru lea ođđasit áiggi girjjálašvuoda álgu. (Gaski & Solbakk 2002: 18.) Sámi muitalanárbevierru guorahallá áššiid, mat gusket sámiid árgabeaieallimii ja birastahtá lundui. Buot dovdoseamos sámi máidnasat ja muitalusat, mat muitaluvvojit iešguđetge guovllus, leat stáluid, gufihttariid, ulddaid, čuđiid ja noiddiid birra. Dutkiid mielas dát seammás gullet sámi muitalanárbevieru boarráseamos geardái. (Hirvonen 2018: 8.)

Eamiálbmogiin lea álo leamaš njálmmálaš árbevierru guovddážiis ja adnojuvvo álbmoga girjjálašvuhtan ja historján. Muitalusaid, máidnasiid, luđiid, lávlagiid ja daguid bokte sii muitalit geat sii leat, mo lea sin eallin ja árbevierut. Oarjemáilmmi dutkit biehttalit dan, go sii oaivvildit ahte fearánat mat leat muitaluvvon eai doala deaivása go eai leat čálalaččat duodaštuvvon, ja eai leat jáhkehahttit go eai leat dokumenterejuvvon čállosiiguin. (Kuokkanen 2009: 50-62.)

Go máinnas muitaluvvo nuppis nubbái, de sáhhtá máinnas veahá rievdat juohke háve go muitaluvvo. (Kuokkanen 2009: 66-67.) Dat sáhhtá rievdat ja muddejuvot geasa muitaluvvo, ovdamearkka dihte unna mánážiidda, stuorit mánáide ja rávis olbmuide.

Go girječállit čálligohte mánáidgirjiid 1970 logus, de lei njálmmálaš árbevierru vuodđun mánáidgirjjálašvuhtii. Sámiid njálmmálaš árbevierru lea juhkkujuvvon golmma oassái; njuolggosánálaš, oanehis árbevierru ja árbevierru mii lea diktahámis. Njuolggosánálaš árbevieru vuollái gullet ge muitalusat, máidnasat ja myhtat. Oanehis árbeviriid gullet sátnevádjasat, hoahkamat, árvádusat ja buddestatnamat. Diktahámat árbevieru vuollái gullet fas juigosat ja lávlagat (Hirvonen 1999: 75, 2014: 3.)

Eamiálbmogiid oainnu mielde lea máinnasteapmi ja muitaleapmi dehálaš oassin sin eallimis danne go daid bokte sii muitalit geat sii leat ja gosa sii gullet. Máinnasteami bokte oahppá máttuidis ja sin eallima birra, máilmmi oainnuid, bargguid, vieruid, árvvuid ja sin beaivválaš birgejumi birra. Njálmmálaš árbevieru sánit ja doahpagat eai dušše ovddas mearkkašumi, muhto dain lea erenoamáš fápmu maidái ráhkadit ja nuppástuhttit duodalašvuoda. Njálmmálaš árbevierru ii leat dušše álbmogiid “girjjálašvuhta”, muhto maidái sin “historjá” sin iežaset eavttuid mielde. Eamiálbmogiid “dieđa” lea ovdamearkka dihte gávdnamis

máidnasiin. Máidnasat leat leamaš ja leat ain min “teorijjat” jos galgat atnit oarjemáilmmi doahpagiid. (Kuokkanen 2000: 24-27.)

Muitalanárbevierru ii leat vel jávkan olbmuid gaskkas, muhto dat sáhtta jávkat jus olbmot eai šat mital mitalusaid, go dán áiggi leat nu ollu eará fálddagat bohtán mánáide, mat gáržžidit ja geasuhit ovdalii gullat mitalusaid ja máidnasiid. (Vuolab 1995: 28-29).

Muitalanárbevierru lea leamaš guovddážis sámi bajásgeassinvugiin. Váhnemat ja fuolkkit oahpahedje ja nevvodedje mánáideaset mitalusaid bokte. Máidnasiid ja mitalusaid bokte ohppe mánat njuolggadusaid, árvvuid ja dan morála maid rávis olbmot háliidedje oahpahit boahhte bulvii. Muitalanárbevierru lea erenoamáš buorre, danne go dan bokte oazžu vásáhusaid ja sáhtta váikkuhit oktavuodaid olbmuid gaskkas. Mitalusain sáhtta maid oahpahit ja neavvut máná rievttis guvlu, iige dárbbat giieldima ja huššama bokte máná neavvut ja giieldit. (Balto 1997: 50.) Nuppe dáfus oaivvildetne máidnasiid ja mitalusaid maid jávkkodit jus eai čállojuvvo girjjiin. Vuorasolbmuid, geat máhttet dološ máidnasiid ja mitalusaid, galggašii jearahallat ovdal go sii jávkkodit vai beassá čállit báikkálaš mitalusaid ja máidnasiid girjin.

2.1.2 Jávohis ja árbevirolaš máhttu

Jávohis máhttu lea máhttu maid lea vásáhusaid bokte ožžon, oahppan ja lea máhttu ja diehtu mo čadahit bargguid. Doahpaga almmuhii dutki Polanyi vuosttaš geardde 1966:s ja čilgii dan ná: “Olmmoš diehtá eambo go sáhtta mitalit.” (Fredriksen 2012: 44-52). Dat máksá dan ahte jávohis máhttu lea sániid haga, mii dagaha dan váttisin čilget sániiguin. Dávjá lea dat persovnnalaš máhttu ja lea čadnon vásáhusaide, guottuide, dovduide ja hutkosiidda. Jan Henry Keskitalo meroštallá doahpaga jávohis máhttu, ja son oaivvilda dan leat čielgasit čadnon máhttui ja vásáhusaide. Son lohká ahte oahppan dáhpáhuvvá giela bokte. (Keskitalo 2009: 65.)

Harald Gaski fas čállá ahte máhttu lea juoga maid don oaččut vásáhusaid bokte. Son lohká “*ahte mun máhtán sáme giela, ii ge mun diedán sáme giela*” (Gaski 2012: 41). Dán sáhtta dulkot ahte, go máhtta juoidá, de sáhtta dan bargat ieš ja maid oahpahit earáide. Kuokkanen ges ii earut doahpagiid *máhttu* ja *diehtu* dásiid gaskka. Son lohká eamiálbmot diehtu sisttisdoallá buot dieđu mii gullá dihto álbmogii ja guoská dihto birrasii nugo iešguđetlágán diedálaš, tehnikkalaš, ekologalaš, vuoiñjalaš ja kultuvrralaš diehtu (Kuokkanen 2009: 49).

Mikkel Nils Sara čállá ahte árbevirolaš máhttu lea čadnojuvvon birgejupmái. Árbevirolaš máhttu lea dávjá čadnojuvvon olbmuid ealáhussii, nugo boazodollui, eanandollui, meahcásteapmái ja nu ain eará. Sara maid lasiha soabalašvuohta lea dehálaš go galgá mearrádusaid soabadit birrasis ja dása čatnasa ge árbevirolašmáhttu ráđđádallat, gulahallat ja mitalus gaskkusteami bokte. (Sara 2003: 124-127.) Jan Henry Keskitalo lohká:

Máhttu eallá olbmo bokte ja nu olbmo doaimma dahje dagu bokte. Máhttu lea dego teaksta mii dađistaga muddejuvvo ja dego ságastallan mas leat iešguđetlágán dásit ja oasit. Árbevirolaš máhttu oahppá bargguid bokte, ja sáhtá maid báikkálaš, sáhtá jávohis máhttu mii fievrriduvvo buolvvas bulvii eahpeformála vugiiguin ja lea njálmmálaš. (Keskitalo 2009: 65.)

Go moai jearahalaimme oahpaheddjiid, de vásiheimme ahte mángasis sis lei ollu jávohis máhttu árbevirolašvuođa ja árbemáhtu birra. Dat bođii bures ovdan go jearahalaimme sin, go sis ledje nu ollu lassi dieđut maid sii muitaledje áššiid birra, maid ean oba jearahallange. Dáid birra letne čállán eambbo kapihtal njelježis.

2.2 Sámi čáppagirjjálašvuohta

Leat ollu vejolašvuođat dutkat girjjálašvuođas, muhto moai letne válljen, ja gáržžidan dutkat máinnasvuođot čáppagirjjálašvuođa mii sisttisdoallá mitalusaid ja máidnasiid.

Máidnasat leat njálmmálaččat mitaluvvon fearánat, ja leat dávjá áigeájanassan mitaluvvon mánáide. Juohke álbmoga folklores leat viiddis ja iešguđetlágán máinnasčoakkáldagat. Jagis 1897 álggii Just K. Qvigstad čohkke sámiid máidnasiid ja mitalusaid, oktiibuot 2373 siiddu. (Hirvonen, 2014: 25, 2018: 69.) Qvigstada čoakkáldat lea buot buoremus gáldu sámi mitalusaide ja máidnasiid dáfus. (Gaski & Solbakk 2004: 10).

Sámis eai leat nu čielga earut leamaš mii lea máinnas ja mitalus, muhto aŋkke leat dutkit ráhkadan earuid dan guovtti mitalanvuohkáid. Dávjá lea mitalus juoga man birra, mii lea duođas dáhpáhuvvan, muhto sáhtá veahá rievddadit muitaleaddjis nuppi muitaleaddjái. Válđoássi ii gal rievdda. Máidnasis ii dávjá namuhuvvo dáhpáhusaid báiki, ja álggahuvvo dávjá ovdamearkka dihte “*Áigá dološáiggi*” dehe “*De lei muhtin ulddaáhkku*”. Dávjá

máidnasa oasseváldiin ii leat namma ja daddjo dávjá muhtin nieiddaš dehe áhkku ja nu áin. Máidnasis leat maid dávjá ealliin olbmo hápmi, dat hupmet, leat sáŋgárat ja máhttet visot. Máidnasa mitalanstiila lea njuolga, ja ii leat nu guhkki. Muitaleapmi doalvu čađat váldodáhpáhusa guvlui ja lea gelddolaš. Agi dáfus leat dutkit gávnahan ahte máidnasat leat boarráseappot go mitalusat. Máidnasat eai leat goassege jáhkkojuvvon duohtan nu mo mitalusat leat. Máidnasat leat nu áigá ilbman, ahte ii leat sihkar man áigá, muhto aŋkke áigá dolin. (Hirvonen, 2014: 25-26.) Gaski ges lohká ii leat nu buorre earuhit ja dahkat dárkilis erohusa mii lea máinnas ja mii lea mitalus. Válđoerohus gal lea leamaš mitalusas lea duohta vuodđu ja máinnas lea dahkkon mitalus man ii sáhte čatnat áigái ja báikái. (Gaski & Solbakk 2004: 11.)

Vuosttaš girji mii almmuhuvvui sámegillii lei *Mitalusat sámiid birra* maid Johan Turi čálii 1910:s boazosápmelaččaid birra. Girji lea jorgaluvvon máŋgga gillii, ja šattai dovddusin ja beakkálmassan Eurohpás 1910-1930 logus, ja erenoamážit antropologat, etnográfat ja oskkoldatdutkit beroštišgohte das. (Hirvonen 2018: 82.)

Girjjálašvuohta lea girjái. Girječálli sáhtta ieš hutkat ja jorahit fearániid nu mo ieš háliida. Muhto jus galggat nanu sámi girječállin ovdánit, de ferte dus alddát nanu geađgejuolgi man ala hukset buot jáhkehahtti mitalusaid ja fearániid. Girječállis ferte leat árbevirolaš máhttu ja diehtu man vuodul hukse fearániid, nugo ovdamearkka dihte ságastallamat, luodit, lávlagat, sátnevádjaset, diiddat, mitalusat ja máidnasat. Vuolab lohká buot dát namuhuvvon eavttut nannejit eatnigiela, mii fas dagaha dan ahte girječállis lea máhttu ja diehtu čállit vuđolaš árbevirolaš fearániid. (Vuolab 1995: 27.)

Kuokkanen čállá ahte eamiálbmogat leat eallán ja viežžan birgejumi luonddus, ja sin diehtu bohtá doppe. Dat diehtu lea seailuhuvvon máŋgga sohkaulvii áiggiid mielde, ja lea dađistaga odasmahttojuvvon. Dasa čatnasage eamiálbmot pedagogihkka, dat ahte mánát leat oahppan go leat čuvodan ja ádestallan rávisolbmuid bargguid ja doaimmaid. Oahpahus dáhpáhuvai njálmmálaš árbevieru bokte, nugo iešguđegelágán mitalusat ja máidnasat mat oahpahit historjjá, báikenamaid, fuolkevuoda, morála, árvvuid birra ja nu ain. (Kuokkanen 2009: 44-45.)

Vuolab maid lohká máidnasiin bohtit ovdan ollu diehtu árbevirolaš sámi bargguid birra, nugo boazodoalu, eanandoalu, oagguma, mehciin lubmema ja nu áin eará bargguid birra.

Dákko bokte besse mánát gullat bargguid birra ja oahppat bargguid muitalanárbevieru bokte. Muitalusat leat adnojuvvon oahpaheaddjin ja maid áigeájánassan. (Vuolab 1995: 35.) Dat lea dehálaš dovdat sámi kultuvrra ja árbevirolašvuoda, giellamáhtu ja girjjálašvuoda metodaidd birra, go galgá teakstaáddejumi ipmirdit čállimis ja lohkamis. (Gaski 1997: 210)

Lea mávssolaš ahte girječállin lea oahppu ja máhttu iežaset eallima, árbevieruid ja kultuvrra birra danne go sii galget fas daid dieđuid ja máhtu máhttit ovddastit girječállima bokte sihke mánáide ja rávisolbmuide ja nu muitalusaid bokte leat mielde oahpaheami máttuideaset árbevieruid. Moai navde sámi girječállide leat mánnávuoda báikkid divrasat danne go dat lea sin ruoktu ja lea oahpis sidjiide, ja dávjá háliidit ge čállit daid birra. Nu vásihit mii maid min lagas báikkiin Sámis. Dávjá muitaluvvojit muitalusat oahpes báikkiid birra, ja leat sámi namahusat eatnamiin ja jávrrin mat leat dolátdovle juo ožžon dáid namahusaid ovddit buolvvain geat leat eallán ja bargan dain báikkiin. Kuokkanen lohka vierrasat navdet ahte sápmelaččain ii leat leamašan girjjálašvuota ovdal go mis almmustuvvogohte sámegeielat girjjit. Muhto mis han lea leamašan girjjálašvuota doloža rájes, ja mis lea ain dal ge hui rikkis njálmmálaš máinnastanárbevieru. (Kuokkanen 2000: 25.)

Sámi girječállit geat čállet sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid, erenoamážit sámi kultuvrra ja árbevirolašvuoda birra, fertejit dovdat ja diehtit daid fáttáid. Nu deattuha professor Harald Gaski, go son lohka lea dehálaš ahte sámi girječállin lea kulturduogáš, sámi giellamáhttu ja máhttu girjjálašvuoda metodaidd birra jus galgá máhttit čállit teavsttaid mat leat ipmirdahtti. Seamma dehálaš lea dat ahte girječállis lea ipmárdus kontekstii mii mearkkaša dan, ahte sus lea máhttu ja diehtu kultuvrra siskkáldasvuhtii. Dat lea dehálaš dovdat sámi kultuvrra ja árbevirolašvuoda, giellamáhtu ja girjjálašvuoda metodaidd, go galgá teakstaáddejumi ipmirdit čállimis ja lohkamis. (Gaski 1997: 210.) Leat dutkit geat maid deattuhit dan seammá, ahte dus ferte leat árbevirolaš diehtu ja máhttu go galgá ollislaččat dovdat ja ipmirdit árbevirolašvuoda nugo mat bargguid, vieruid ja oskku. Danne lea dehálaš ahte girječállin lea diehtu ja máhttu, jus galgá máhttit čállit sámi árbevirolaš muitalusaid ja máidnasiid. (Fredriksen 2012: 41-47).

2.2.1 Sámi mánáidgirjjálašvuota

Marry A. Somby lei vuosttáš gii čálii sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjji; *Ámmol ja alit oarpmealli* almmuhuvvui 1976:s. Muitalus lei uldanieidda ja olbmo bártne birra. Girji lei

vuosttaš girji masa ledje sárgojuvvon ivdnás govat ja dat buvttii ollu vejolašvuodaid sámi dáiddáriidda almmuhit iežaset dáidagiid. Sámi mánáidgirjjálašvuoda vuodđu lea dološ njálmmálaš árbevierru, ja leage vuodđu sámi mánáidgirjjálašvuhtii, go girječállit álge čállit girjjiid 1970-logus. (Hirvonen 1999: 75).

Govvadáidda mánáidčáppagirjjálašvuhtii lea maid ilbman seamma áigodagas go sámi mánáidčáppagirjjálašvuhta 1970 logus, ja sáhttáge lohkat sámi mánáidgirjjálašvuhta ja govvadáidda leat nuorat. (Hirvonen 2005: 45.) Sámemánáid govvagirjjiide gáibiduvvo sápmelaš dáiddár danne go son hálddaša ja diehtá sámi árbevieruid ja sus lea máhttu ja diehtu sárgut govaid sámi eallima ja kultuvrra birra. Ylimartimo oaivvilda sámemánáid govvagirjjiide gáibiduvvo sápmelaš dáiddár danne go son hálddaša ja diehtá sámi árbevieruid ja sus lea máhttu ja diehtu sárgut govaid sámi eallima ja kultuvrra birra. (Ylimartimo 2000: 90-91). Gunvor Guttorm lohka gákti muitala gullelašvuoda, makkár báikái, sohki ja čearddaide gullá. Dáinna lágiin ohppet mánát earuhit sámi biktasiid gullelašvuoda, bivttas earuheapmi sohkabelliin, ja makkár lassi oasis gullet bivttasteapmái, nugo gáktái, beskii, dálve- ja geassebiktasiidda govaid bokte (Guttorm 2007: 85-87).

Mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit leat girjjit mat leat heivehuvvon mánáide, mii lea mánáid birra, dehe leat dakkár fáttáid birra mat geasuhit mánáid. Dávjá mánát liikojit lohkat dakkár girjjiid maid persovnnat lea seamma boarrásat go ieža lohkkat dahje veaháš boarráseappot go sii ieža. Dávjá lea fáddá mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin dakkár mánnálaš orohagaid ja elliid birra, maiguin mánná sáhtta iežas identifiseret. Rávisolbmot sáhttet muhtomin leat fearána váldopersovnnat, muhto de leat sii dávjá mánnálaččat (Stokke & Tønnesen 2018: 19-20.) Das sáhtta namuhit váldopersovvna *Áhkubiebm*u girjjis, gii lei buorredáhton, juonalaš ja siivui, ja gii lei áhku biebmobárdni. Jus galgá gohčoduvvot mánáidčáppagirjjálašvuoda girjin, de ferte leat dakkár girji mii geasuha máná. Girji ferte leat dakkár mainna mánná sáhtta iežas identifiseret, fáddá mii oahpaha eallima birra nugo ovdamearkka dihte *Áhkubiebm*u, gii lei boares áhku biebmobárdni. *Áhkubiebm*u birgii bures vaikko lei oarbbesmáná ja geafi, ja suinna manai bures go barggai riekta buot barggaid ja lei vuoiggalaš. (Palismaa 1995: 1-33.)

Moai gal oaivvildetne sámi mánáidgirječállin lea dehálaš bargu ovddidit sámi árbevieruid ja kultuvrra čállosiid bokte go čállet girjjiid. Lea maid dehálaš munno mielas ahte sii čállet čáppagirjjálašvuoda girjjiid main lea sámi árbevierru vuodđun ja dainna lágiin sealluhit ja dokumenterejit čállosiid bokte daid boahktevaš buolvvaide. Gaski čállá girjjistis *sápmelaččat* dávjá muitalus vuolgahuvvo dološ máidnasiin ja muitalusain, muhto heivehuvvo nu ahte dat

heive otná dillái ja lea oahpis mánáide. Lea maid dehálaš mánáide muitalit dálaáiggi birra, nu ahte ii leat beare dološáiggi birra danne go dat šaddá mánáide amas go eai leat goassege dan dilis leamašan. Gaski maid lohká buorre heivehit dološmáidnasiid otná sámeeallimii, vai šaddet gelddolaččat ja áigequovdilis fearánat maid sámi mánát besset lohkat. Čájehuvvo ahte gávndojit unnán girjjit ja áigequovdilis sámegeielat lohkosat mánáid várás ja mat muitalit dan beaivválaš eallima birra, mas min mánát ellet odne. Nuppe dáfus leat gal dan dihte ilbman ollu mánáidgirjjit daid maŋimus jagiid mat leat heivehuvvon mánáid otná eallindilálašvuodaide. Dakko dáfus leat girječállit vuhtiiváldán ovddidit sámiid árbevieruid ja kultuvrra. (Gaski 1993:161.) Jansson maid lohká gávndot unnán sámi girjjiid buot geavahansurggiin, ja nu son ballá nuoraid massit giellamáhtu ja čállinvugiid jus sidjiide eai leat doarvái girjjit mat leat geasuheaddjit lohkat. (Jansson 2002:112-114.)

Sámedikki ruovttusiidduin bohtá ovdan ahte lágádusat almmuhit jahkásaččat unnán sámi girjjiid, ja dat guoská buot šaŋŋeriidda, olahusjoavkkuide ja gillii. Leat sullii 20-25 sámegeielat girjji mat almmuhuvvojit juohke jagi. Sámediggi addá jahkásaččat doarjaga girjelágádusaide danne vai besset almmuhit sámegeielat girjjiid. Norggabeale Sámediggi lea measta áidna ásahus mii doarju 100 % girjealmmuhemiid. Sámediggi lea maid gulahallan Sámi girječálliid servviin, ámmát jorgaleaddji ásahusaiguin ja visot sámi lágádusaiguin Norggas. Juohke jagi juolluda Sámediggi doarjaga sullii 20-25 girjái čáppagirjjálašvuodas ja fágagirjjiide dehe app`aide. Dássázii lea unnán beroštupmi leamašan fuomášuhttit sámi girjjálašvuoda nationála ja davviriikkalaš median mii mielddisbuktá dan, ahte sámi girjjit eai olahuvvo stuorit máilbmái. Lea dehálaš beassat lohkat girjjiid iežas eatnigillii. (Sámediggi 2017.)

Sámi mánáidgirjjit mat leat ilbman daid maŋemus áiggiid leat čállojuvvon iešguđetge suopmaniidda. Hupmagielain leat erohusat guđege guovlluin ja sosiála birrasiid ektui. Go ohppiide lohká girjjiid mat eai leat čállojuvvon oahppi suopmanii, de lea dehálaš čilget oahppái sániid ja doahpagiid mávssolašvuoda, vai oahppit ožžot ipmárdusa girjji oppalaš sisdollui. Daid iešguđetge suopmaniid hupmangielas leat sosioleakta ja idioleakta. Sosioleakta lea hupmangiella ovtta birrasis, dat mearkkaša dan birrasis, sogas dehe bearrašis, ealáhusain, ja nuoraid gaskkas. Idioleakta lea ge fas ovttaskas olbmo hupmangiella, dávjá lea dat olmmoš ieš ráhkadan sániid. (Palismaa & Eira 2001: 12-13.)

2.3 Sosiokultuvrralaš oaidnu

Doaba sosiokultuvra máksá sosiála ja kultuvra, ja mearkkaša oahppan huksejuvvo sosialisierema bokte ovtta kultuvrras, ja lea ovdamonni oahppamii. Sosiokultuvrralaš oahppanteoriija vuolggasadji lea konstruktivismmas, muhto sosiokultuvrralaš oahppanteoriija deattuha ahte oahppan dáhpáhuvvá go servvoštallá eará olbmuiguin. Dattetge ii nu mo konstruktivismmas, ahte olmmoš ferte ieš hukset alccesis oahpu. Dan oainnu mielde ii sáhte addit oahpu iežas oaivvis nuppi oaivái. Buot oahppu maid juohkehaš lea huksen alccesis, válodojuvvo hávdái mielde. Juohke olmmoš ja buolva ferte odđasit hukset oahpu alcceseaset. Hinna čujuha dovddus ruošša dutki Lev Vygotsky (1896-1934), lei eanemus dovddus sosiokultuvrralaš oahppama oainnus, maid son ovdánahtii. Son namuha njeallje vuogi mot oahppan dáhpáhuvvá. Sosiokultuvrralaš oahppanteoriija geahčastagas leat njeallje čilgehusa mo oahppu dáhpáhuvvá. Dán njeallje oahppanoainnu letne heivehan mo sámi girjjálašvuoda bokte sáhtta oahppat sámi árbevieruid ja sámegeiela.

1. **Vuoddu oahppamii lea servvoštallat eará olbmuiguin:** Oahppan dáhpáhuvvá go servvoštallá eará ohppiiguin. Go oahppit besset eará olbmuiguin bargat fárrolagaid nugo lohkat sámi girjjiid, dramatiseret sámi mitalusaid, ráhkadit sámi árbevirolaš reaidduid, luđiid ja lávlagiid. Visot dát namuhuvvon oasis nannejit oahppaneavttuid sosiálakultuvrralaš oahppan teoriijas dan vuosttaš oasis.
2. **Oahppan dáhpáhuvvá daguid ja vásáhusaid bokte:** Oahppan dáhpáhuvvá daguid ja vásáhusaid bokte go oahppit besset bargat sámi árbevirolaš barggaid ja dramatiseret mitalusaid maid leat lohkan.
3. **Oahppan gaskkustuvvo psyhkalaš ja fysalaš doarjagiid bokte. Giella lea dat buot deháleamos psyhkalaš oahppanreaidu oahppanproseassas:** Oahppan giella ja reaidduid bokte. Go oahppit ságastallet ovttas ja atnet reaidduid dramatiseremii duođašta ahte sámegeiella ovdána go besset ságastallat sosiála ovtastallamiid oktavuodas. Barggut ja vásáhusat ja dábálaš ovtastallan earáiguin leat mielde ovdánahttime oahppat árbevirolaš doahpagiid. Vygotsky deattuha ahte kultuvrralaš servvoštallamiid bokte oahppá oahppi odđa doahpagiid ja ovdánahtta daid.
4. **Oahppan lea juhkkjuvvon ovtta kultuvrra oasseváldiid gaskkas:** Oahppan lea juhkkjuvvon oasseváldiid gaskkas sámi kultuvrras. Dat mearkkaša ahte, go árbevirolaš oahpu juogadit eará oasseváldiid gaskkas, de ráhkaduvvo/hábmejuvvo lassi oahppu.

Oahppit gávdnet searválagaid čovdosiid váttisvuodaide.

(Hinna ja earát 2016: 784).

Vuosttaš čilgehus dasa mo, vuosttáš oahppama vuodđu lea, servvoštallat eará olbmuiguin, ja dan sáhtta čilget dainna lágiin ahte oahppan ii dušše dáhpáhuva earáiguin servvoštallat, muhto dat leat dat mii váikkuha oahppamii. Dan gohčodit maid sosiálakonstruktivismán ja máksá dan ahte oahppan dáhpáhuvvá go ovtastallá seamma kultuvrra olbmuiguin. (Hinna ja earát 2016: 783-785.) Nubbi čilgehus oahppamii lea nuppát. Oahppan dáhpáhuvvá daguid ja vásáhusaid bokte. Dan sáhtta ná čilget; Oahppan dáhpáhuvvá dihto báikkis dahje ovttá dagus, mii ferte leat realisttalaš dahje albma bargu. Ovdamearkan dasa sáhtta leat dat go galgá oahppat bohcco njuovvat árbevirolaš mállie mielde. Dat lea dakkár bargu maid ii oahpa jus dušše čilgejuvvo luohkkálanjas. Čájehuvvon lea ahte olmmoš oahppá buot buoremusat jus beassá searvat bargguide mielde. Go oahppit leat mielde ja oassálastime árbevirolaš bargguide, de dat addá oahpu ja bargovásáhusaid go oaidná mo barggut bargojuvvojit. Goalmmát čilgehus oahppamii lea, oahppan boahká gaskkusteami bokte, sihke psyhkalaš ja fysalaš doarjagiid ja reaiduid bokte. Giella lea buot deháleamos psyhkalaš oahppanreaidu oahppanproseassas. Fysalaš oahppanreaidun sáhttet leat eará reaidut nu go ovdamearkka dihte girjjit, suohpan, niibi ja liššá. (Hinna ja earát 2016: 785.) Giella lea sosiála reaidu gulahallamis ja oahppama vuodđu meinnii Vygotsky. (Bråten 1996: 101-102). Doahpágiid ferte oahppat ja go daid lea oahppan, de sáhtta mannat viidáseappot oahppamiin. Daid ođđa doahpágiid maid lea oahppan sáhtta fas čatnat daidda iešguđegelágán vásáhusaide mii veahkeha giella rádjet ja buorebut muitit doahpágiid. Spontána doahpagat ovdánit buot buoremusat dábálaš sosiála ovtastallamiid ja vásáhusaid bokte. Barggut, vásáhusat, reaidut ja dábálaš ovtastallamat earáiguin leat mielde ovdánahttime árbevirolaš doahpágiid oahppama. Máná vásáhusaid kultuvrralaš servvoštallamiin leat dehálaš oassin dasa go galgá oahppat ođđa doahpágiid ja ovdánahttit daid. Maŋemus čilgehus oahppamii lea njealjádas, oahppan lea juhkkovuvvon oasseváldiid gaskkas ovttá kultuvrras. Dat mearkkaša dan ahte olbmot leat iešguđetlágánat, sihke máhtu ja oahpu dáfus. Jus máhtus ja oahpus juogada earáiguin, de dalle hábmejuvvo ođđa oahppu. Dainna ođđa oahpuin ja máhtuin šaddá álkibut čoavdit ja gávdnat čovdosiid váttisvuodaide. Dat vuohki heive bures oahpahallanmállen skuvlii danne go dat lea riggodahkan buot ohppiide sihke dalle go beassá juogadit ja addit oahpu ja máhtu earáide, erenoamážit sámi árbevirolaš bargguide oahppamis. Eará maid Vygotsky oaivvilda de dárbbaha oahppi doarjaga oahpaheaddjis, álggahit bargguide, muhto oahppi galgá ieš iešheanaláčat bargat go lea ožžon neavvagiid oahpaheaddjis. oahpaheaddji

galgá dassalit oahppi go oaidná oahppi ii orro nákceme bargat. (Lyngsnes ja Rismark 2007: 64.)

2.4 Girjjálašvuoda didaktihkka

Doaba didaktihkka boahtá greikagielas, ja muitala oahppama, digaštallama ja duođašteami birra skuvladilis. Norggas lea doaba didaktihkka árbevirolaččat gohčoduvvon oahppu oahpahusa ja bajásgeassima birra. Didaktihkka doaba muitala *mii, manne ja mot*. Dat mearkkaša dan ahte oahpahus galgá lágiduvvot buot buoremusat ohppiide, mii lea fáddá oahpahasas, manne oahppat dan ja mo oahppat. Didaktihkka lea ge oahpaheaddji deháleamos oahpahanreaidu oahpahasas. (Røys ja earát 2007: 25.)

Oahpahusa galgá heivehuvvot ohppiide mii lea májggabealat, buriid ja mávssolaš vásáhusaid, mii ávkkálaš ja oahpis. Dát boahtá ovdan oahppoplána ođasteamis mii boahtá fápmui čakčat 2020. (Oahpahusdirektoráhtta 2019).

Lea mávssolaš ohppiide oahppat árbevieruideaset ja kultuvrraset birra skuvllas, dan mii sámi mánáide lea oahppis ja mainna sáhttet iežaset identifiseret. Buot dát bealit galget ohppiide addit oahppanvejolašvuodaid oadjebas oahppanberrasis ja main vuodđu lea sin sámi vuolggasajis. Láhčit oadjebas dili ohppiide lea mávssolaš, ja nu lea maiddái ráhkkanahhtit ohppiid oahpahussii vai olaha buori oahpahusa čadaheami. Dan dáfus leage dehálaš čadahit fáddáságastallama ohppiiguin barggaid álgaheames, nugo oahpásnuhttit ohppiide mii lea váttisvuoda čuolbma ja fáddá, maid lohkat ja bargat. Viidáseappot lea maid dehálaš movttiidahttit ohppiid bargui ja oahpaheaddji sáhttá gulaskuddat makkár diehtu ja máhttu lea ohppiin fáttá birra, ovdamearkka dihte sámi árbevieruid birra. (Halvorsen 2001: 21-35.)

Smávvaskuvladási oahppit dávjá háliidit muitalit vásáhusaideaset birra eará ohppiide, nu go dan jus leat gullan muitalusa mii lei geasuheaddji ja suohtas. Ohppiide lea dehálaš čállit, lohkat ja ságastallat oktanaga. Dávjá oahpaheaddjit atnet ságastallama bargoreaidun maid sii gohčodit *gaskkustanmetodan*. Das lea ulbmil ságastallat fáttá birra, oahpásnuvvat ja čilget doahpahiid ohppiide ja muitalit dáhpáhusaid birra fearanis dahje girjjis. Ságastallan sáhttá čadahuvvot juogo olles ohppiidjoavkkuin, dušše muhtin ohppiiguin, guoktásiin dehe ovttain oahppiin. Ságastallamis galgá leat struktuvra, ja nu álgu ja loahppa. Hennig oaivvilda ahte lea dehálaš ahte oahpaheaddji jođiha ságastallanoasi vai oahppit eai spiehkas fáttás man birra galget ságastallat. Jus oahppit galget iehčanassii jođihit ságastallama, jearahallat guhtet

guoibmáseaset, de sáhtta analysastruktuvra láhppot ja oahppit seahkanit eará ságastallamiidda. Oahpaheaddji bargu lea ohppiid ”bidjat johtui“, ja de veahkehit ohppiid fuomášuhttit ja jearahallat mot gávnnaht čovdosiid áššiide, movttiidahttit ja evttohit. Oahpaheaddji galgá leat okta oasálaš ságastallanjoavkkus, ja son ii galgga čájehit ahte son lea oaivámuš dahje oahpaheaddji, muhto geahččalit leahkit dego okta oasálaš ságastallanjoavkkus. Dakkár ságastallan lea dehálaš ohppiide gávnnahtan dihte mii lea fearán, mii dagaha fearána gelddolažžan, ja makkár sisdoallu lea fearánis nu go mat olmmošoidnu ja árvvut. Ságastallamis lea maid dehálaš gávnnaht ja digaštallat gažaldagaid ja vástádusaid (Hennig 2011: 177-179.)

Oahpaheaddjis lea stuora ovddasvástáduš leahkit kulturguoddin skuvllas buot dilálašvuodain ja oahpahusa oktavuodas. Juohke oahpaheaddjis lea iežas persovnnalaš kultuvra mainna son manná skuvlii, ja sáhtta dávja báidnit ohppiid iežas oainnuiguin, vieruiguin ja dábiiguin. Dat lea oassi maid oahpaheaddji ferte várrugasat hálddašit. Juohke oahppis lea iežas persovnnalaš identitehta ja kultuvra ja sáhtta mángga geardde hearckes dilis go boahtá skuvlii. Danne lea dehálaš ahte oahpaheaddji lea várrogas, čájeha beroštumi ja atná arvvus juohke oahppi identitehta, kultuvrra duogáža ja eallima (Halvorsen 2001: 273.)

Girjjálašvuoda didaktihkas leat guokte namahusa ja sáhtta lohkat ahte dat lea oahppu ja máhttu girjjálašvuoda oahpahusas. Girjjálašvuoda didaktihkka muitala girjjálašfága sisdoalu, ulbmiliid ja čilgehusaid ja maid ja mo girjjálašfága sáhtta oahpahit ohppiide ja maid oahppit das sáhttet oahppat. Oahpaheaddjis gii galgá gaskkustit ohppiide girjjálašvuodafága ferte leat diehtu ja máhttu girjjálašvuodafágas. Son sáhtta gulaskuddat ohppiiguin ja gullat makkár ovdagáttut sis lea girjjálašvuhtii, maid sii leat lohkan ovdal, man ollu lohkan ja makkár girjjálašvuoda sii gohčodit čáppagirjjálašvuohtan. Oahpaheaddji ulbmil dákkár gulaskuddamiin lea iskat man ollu oahppit dihtet girjjálašvuoda birra ja nu dáinna fágain boktit ohppiid beroštumi girjjálašvuhtii. Muhto ferte muittus atnit ahte oahppit galget beassat lohkat juohkelágán girjjálašvuoda girjjiid nugo servodaga birra, girjjiid maid sisdoallu lea juoga mainna sáhttet iežaset identifiseret, dološáiggi birra ja otnaáiggi birra. Oahppit galget beassat ieža gaskaneaset digaštallat teavsttaid ja jearrat manne ja mo juoga lea nie mo dat lea. Go vällje girjjálašvuoda girjjiid maid oahppit galget lohkat, de leat dávja muhtun oasit maid oahpaheaddji geahččá; girjjiis galgá leat kvalitehta, buorre giella, ahte sisdoalus lea struktuvra ja dan ahte oahppit sáhttet digaštallat girjji sisdoalu. (Skaftun &Michelsen 2017: 34-37.)

3 Dutkanmetoda

Doaba *metoda* boahdá greika sánis *methodos* ja mearkkaša “čuovvut mearriduvvon bálgá mollii” ja lea bargovuohki mainna čoavdá váttisvuoda čuolmmaid. Metodain čohkke, dulko, ja analysere dieđuid. (Johannessen ja earát 2016: 25.) Larsen govvida dan, go ovttá fáttá galgá dutkat ja guorahallat, de ferte leat juogalágan metoda vuodđun maid atná dan bargui. Metoda lea dego dakkár veahkkereaidu maid dutki atná veahkkin gávnnaht čovdosiid gažaldagaide, ja maidái háhkat ođđa oahpu ja dieđu fáttá birra. Metoda sáhtta lohkat dat lea dego dakkár vuohki movt mii viežžat dieđuid ja dulkot daid. (Larsen 2017: 17.)

Dán kapihttalis čilgejetne dutkanmetoda maid letne välljen, mii lea kvalitatiiva metoda, ja makkár materiála letne čohkken dutkamuššii. Dutkanmateriála lea maid jearahallan- ja jearahallama ofelašskovit maid letne hábmen. Moai letne välljen kvalitatiiva jearahallanvuogi maid moai čilgejetne 3.2 kapihttalis. Jearahallamiin aniime jietnabáddenrusttega mainna báddiime jiena, ja maŋŋil transkriberiime jietnabáttiid. Das maŋŋil muiatletne makkár lassi materiálaid letne atnán dutkamušas, ja de loahpas vel árvoštallamiid jáhkehahttivuoda dieđuid ja etihkkanjuolggadusaid ektui ja makkár analyserenstrategiija letne geavahan dutkama oktavuodas.

3.1 Kvalitatiiva metoda

Kvalitatiiva metoda lea olbmuid dieđuid, máhtu ja vásáhusaid čohkken, ja daid dulkot ja buohtastahttit dutkiid teoriijaiguin. Dutkanbargguid álggadettiin lea dehálaš gávnnaht makkár dutkanvuogi heive atnit dutkanbarggus. Leat ollu dutkanmállet maid lea vejolaš välljet dutkanbargui, dávjjimusat leat kvalitatiivvalaš ja kvantitatiivvalaš dutkanmállet mat adnojuvvojit dávjjimusat dutkkusin. Dán dutkanbargui letne välljen kvalitatiivvalaš dutkanmálle. Kvalitatiivvalaš dutkamušas adnojuvvojit čállosat ja njálmmálaš gáldut mat addet dutkái vejolašvuodaid dulkot dieđuid. Kvantitatiiva dutkanmálle fas lea gávnnaht čovdosiid loguid/meriid bokte main fas ráhkadit statistihkaid, ja dakko bokte ožžot dieđuid. Kvalitatiivvalaš dutkanvuogis adnojuvvojit earret eará jearahallamat, ságastallamat, case iskosat ja notáhtat. (Nyeng 2012: 71.)

Kvalitatiivva dutkanvuogi dovdomearkkat leat maid mo ipmirdit ja čilget máilmmi dutkanoasseváldiid perspektiivvas, ja gávnnaht manne dáhpáhuvá nu dehe ná. Váldogáldut leat informánttaid dieđut maid dutki atná dutkanbarggustis gávnnaht čovdosa dutkančulbmii. (Johannesen ja earát 2016: 95.) Kvalitatiivva dutkanvuogis lea lagas ovttasbargu dutki ja dutkanoasseváldiid gaskkas. Ulbmil dáinna dutkanvugiin lea čilget ja gávnnaht vástádusa dutkančuolmma gažaldagaide, ja duohtandahkat dutkanoasseváldiid oainnuid, vásáhusaid ja oaiviliid sin geahčastaga bealis. Go skuvllas čađaha dutkama de lea oahpaheddjiid perspektiivva mii lea guovddážiis. Lea dutki ieš gii vállje ja mearrida makkár oainnuid ja dieđuid háliida dutkat ja almmuhit ovttasbarggu oktavuodas. (Postholm 2011: 22-23.) Kvalitatiiva dutkamis lea dutki ieš dehálaš reaidu danne go son ovddida iežas perspektiivva ja oainnuid nu ahte lohkki sáhtta oaidnit mo dutki lea váikkuhan dutkanbargui. Dakkár govvideapmi maid sihkkarastá dutkama kvalitehta. (Postholm 2011: 35.)

Munno dutkanbargui heive kvalitatiiva dutkanmetoda danne go munno ulbmil lea lahkoni, iskat ja fuomášuhttit mo sámevuolta boahťa oidnosii sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid bokte. Dán dutkamušas lea dehálaš oažžut ovdan dan, ahte atnet go oahpaheaddjit sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid oahpahas dalle go fádda lea sámi árbevirolašvuoda birra, ja dasto jus dahket dan, de makkár girjjiid atnet ja movt heivehit sii sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid oahpahussii.

3.2 Kvalitatiivva jearahallan ja čađaheapmi

Ovdal go obanassiige álggaheimme jearahallamiid, de fertiime guorahallat ja gávnnaht mo jearahallama buoremusat sáhtii čađahit. Fertiime mearridit man birra jearahallat, geaid jearahallat ja mainna lágiin gávdnat ja čovdit iežame dutkančuolmma. Árvvoštallamiid vuodul gávnaheimme ahte lea vuogas jearahallat oahpaheddjiid iešguđetge agis vai ožžo iešguđegelágan dieđuid. Dan vuodul ráhkadeimme jearahallanofelačča (gč Mielddus 1) jearahallamiidda, mii lea láidesteadji jearahallamiid čađaheamis.

Jearahallanofelaččas leat dieđut, njuolggadusat ja gažaldagat, ovdamearkka dihte mo jearahallan galgá čađahuvvot. Dasa leat ráhkaduvvon gažaldagat dutkančuolmma vuodul danne go lea dat čuolbmá mii mearrida man guvlui hállana dutkanmálla, ja movt áigu viežžat dieđuid dutkangažaldagaide. (Larsen 2017: 100.) Dán ofelačča sáhtta atnit dalle go jearahallá

ovtta informántta, muhto maid dai joavkojearahallamis, ja lea dego listu maid dutki čuovvu mo ja mainna lágiin lágidit dutkanjearahallamiid. Das leat mielde dat fáttát man birra dutki ohcala eambbo dieđuid dasa mo oahppat eambbo fáttáid birra ja oahpásnuvvat informántta duogázii. Jearahallanofelaš galgá addit dutkái čuvgehusa ja čovdosa dutkančulbmii. (Johannesen ja earát 2016: 149.) Jearahallanskovis (gč Mielddus 2) ledje birrasiid 10 gažaldaga mat ledje juhkkovuvvon golmma váldokategoriijai fáttáid mielde. Dan letne dahkan dan dihte vai šaddá čorgadeabbo čohkket dieđuid seammá fáttá vuollái. Moai livččiime sáhtán váldit gažaldagas gažaldahkii, muhto go informánttaid dieđut ledje iešgudetláganat, de orui buoremus čohkket dieđuid fáttáid mielde. Jearahallanskovi golbma oasi leat:

1. Oahpaheddjiid oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin.
Moai háliideimme gullat oahpaheddjiin mo sin mielas oahppit liikojit lohkat ja gullat girjjiid main fáddá lea sámi árbevieruid birra, ja lea go mihkkege maid sii váillahit sámi girjjiin.
2. Oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin.
Dán oasis háliideimme diehtit oahpaheddjiin mat sin mielas leat sámi árbevierut sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin, makkár girjjiid ja teavsttaid oahpaheaddjit välljejit oahpahussii ja maid sii doivot ohppiid oahppat dain girjjiin.
3. Mo oahpaheaddjit barget skuvllas sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin.
Makkár girjjiid leat geasuheaddjit ohppiide ja välljejit go girjjiid fáttáid vuodul?
Informánttat árvoštallet makkár govat sin mielas galggašedje leat sámi girjjiin. Guokte informántta árvoštallaba välljejuvvon girjji *Áhkubiebmu*, ja mo dan girjji sáhtášii atnit oahpahusas?

Kvalitatiiivvalaš jearahallan lea dutkanmetoda mas adnojuvvo dakkár ságastallan mas lea struktuvra ja juoga áigumuš. Jearahallamat mat gullet dutkanbargui leat eambbo dárkileappot plánejuvvon go dábálaš ságastallamat ja jearahallamat. Dutkanjearahallamiin lea áigumuš háhkat dieđuid, oažžut oahpu, ipmárdusa ja čilgehusaid dutkančulbmii. Dutki jodiha ieš jearahallama ja geahččala oažžut ipmárdusa informánttas mo son oaidná dutkanfáttá ja makkár duogášmáhttu sus lea dutkanfáddái. (Kvale & Brinkmann 2018: 21-23.)

Gávdnokit iešguđetlágán jearahallamat movt dieđuid háhkat kvalitatiiivvalaš dutkanbargui. Leat guokte jearahallanvejolašvuođa maid sáhtá válljet, semi- dehe strukturerejuvvon jearahallama. Moai válljiime semi- struktureren dutkanvuogi go dat orui heiveme buoremusat munno dutkanbargui go ii leat nu čadnojuvvon movt lágidit jearahallama. Moai háliideimme diehtit mo oahpaheaddjit dulkojit sámi árbevirolašvuođa čáppagirjjálašvuođa girjjiin, ja mo sii skuvllas barget dainna go fáddá lea sámi árbevirolašvuođa birra. Lassin háliideimme maid diehtit atnet go oahpaheaddjit oahpahasas sámi čáppagirjjálašvuođa girjjiid go barget fáttáin.

Semi- strukturerejuvvon jearahallamis sáhtá atnit jearahallanofelačča mii lea okta vuohki man vuođul dutki sáhtá jearahallat olbmuid. Dat lea maid veahkkeávnas dutkanjearahallamis, ja das leat neavvagat, dieđut informánttaide, gažaldagat ja fáttát man vuođul lágidit jearahallama. Jearahalli sáhtá molssodit gažaldagaid vuoru, ja sáhtá gažaldagaid gaskkas máhccat ovddos dehe maŋás. Semi- strukturerejuvvon jearahallamis galget leat rabas gažaldagat, ja son gii vástida daid, galgá sáhttit iežas sániiguin vástidit nu mo háliida. Das eai leat gárvves vástádusevttohusat ja ii sáhte vástidit jua dehe ii. (Johannesen ja earát 2016: 148). Strukturerejuvvon jearahallamis lea visot ovdagihtii plánejuvvon hui čielgasit, sihke fáddá ja gažaldagat. Gažaldagaide lea dávjá ráhkaduvvon vástádusevttohusat, ja vástideaddji sáhtá mearridit guđemuš vástádusa vállje ja dan russestit. Gažaldagaid ráiddu ii sáhte molssodit, muhto ferte čuovvut nu mo gažaldagaid vuorru lea biddjojuvvon. Dákkár vuohkái maid sáhtá atnit jearahallanofelačča. (Johannesen ja earát 2016: 148-149.)

3.2.1 Dutkanmateriála čohkken

Dutkanmateriála letne čohkken jearahallamiid bokte, nugo namuhuvvon dás ovdal. Álggos ráhkadeimme jearahallanofelačča mo čadahit jearahallamiid. Dasto sáddiime oahpaheddjiide dieđuid dutkanprošeavtta birra (gč Miellidus 3) ja jearahallanskovi miellidusin. Oppalohkái gárttai munnuide váldomateriálan vihtta váldoinformántta geaid jearahalaimme, báddemat ja transkriberemat ja válljejuvvon sámi mánáidčáppagirjjálašvuođa girji. Váldoinformánttat, geaid letne jearahallan, leat smávvasuvlla ja gaskadási oahpaheaddjit. Jearahallamiid letne čadahit njealji oasis: guokte oahpaheaddji letne jearahallan joavkkus ja dan golbma eará fas ovttaskasat. Buot njeallje jearahallama leat báddejuvvon ja transkriberejuvvon. Informánttaid letne gohčodan A, B, C, D ja E

3.2.2 Dutkanbarggu informánttat

Moai háliideimme iskat mo barget girjjálašvuodain guovtti dihto skuvllas, ja munno informánttat leatge dáid skuvllaid oahpaheaddjit. Informánttat leat vihtta nisson oahpaheaddji geat leat 40 jagis gitta 65 jagi rádjái ja serve buohkat jearahallamiidda sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda birra. Buot jearahallamat leat anonymiserejuvnon. Čáledettiin atne bustávvakodaid sin namman. Go maŋgil čujuhetne transkripšuvnnaide, de čálle oahpaheaddji A, B, C, D dehe E.

Gávdnojit maŋgalágan vuogit movt välljet informánttaid jearahallamiidda. Dán bargui välljiime jearahallangáldu mii gohččoduvvo *dieđut*. Dat mearkkaša ahte dutki jearahallá olbmuid geain lea ollu máhttu ja diehtu dan fáttás mii dutkojuvvo. Sii leat maid čeahpit čilget oainnuset, máhtuset ja mitalit buriin mielain visot maid sii dihtet ja máhttet fáttá birra. Informánttaid välljiime dan vuodul go didiime bures geat sii leat, ja go sis lea máhttu ja diehtu sámi árbevirolašvuoda birra. (Jacobsen 2013: 174.)

Nu go dás bajábealde čilgiime, de letne jearahallan oahpaheddjiid guovtti vuogi mielde. Rasmussen čállá ahte ovdamunni joavkoságastallamis lea ahte oassálastit sáhttet ákkastallat gaskaneaset, lasihit eambo dieđuid fáddái ja muittašit muhtun dáhpáhusaid birra. (Rasmussen 2016: 76). Halvorsen fas čállá ahte go jearahallanjoavkku oassálastit doibmet ovttas, de buktet sii lassi dieđuid. Dat leat dakkár dieđut maid muhtun oassálastit soitet vajálduhtán, ja dainna lágiin sáhttet čiekŋudit áššiide ovttas mat muđui eai livčče boahtán ovdan. Joavkojearahallamis oažžu dutki eambo čiekŋalid dieđuid dutkanbargui. (Halvorsen 2008: 139.)

Go oahpaheddjiid galggaime välljet jearahallamii, de välljiime gaskadási oahpaheddjiid geat oahpahit sámegeielfága. Vuosttáš oahpaheaddji välljiime go son lea sámi girječáli, ja go sus lea máhttu ja diehtu sámi mánáidčáppagirjjálašvuodas. Daid eará oahpaheddjiid välljiime dgo sii leat gaskadási sámegeioloahpaheaddjit. Oahpaheddjiin, geaid välljiime jearahallat ovttaskasat, ja dan guovtti oahpaheaddjis joavkkus, háliideimme gullat mo dain iešguđetge skuvllain barget ja sáhttet bargat čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin go skuvllain lea sámi árbevirolašvuodas fáddán. Rasmussen lohka ahte individuála jearahallamis sáhttet informánttat hupmat rahpaseappot go dalle ii dárbbas váldit vuhtii maid nubbi dadjá fáttá

birra. (Rasmussen 2014: 76). Postholm fas deattuha dan go ii leat nu stuora dutkanbargu, de lea vuogas go ii vällje nu ollu oasseváldiid jearahallat. Dalle lea álkit gávdat oasseváldiid oktasaš ipmárdusa dutkanfáddái ja makkár vásáhusat sis leat leamašan dán oktavuodas. (Postholm 2018: 43.)

3.2.3 Masterbarggu dutkit

Munnos lea goappašagain sámi duogáš, ja letne bajásšaddan sámi bearrasis ja birrasis. Moai oaivvildetne munnos lea máhttu ja diehtu sámi árbevieruide. Dan dihte háliidetne čadahit dán dutkosa iskan dihtii mo sámi mánáid girjjálašvuoda sáhtášii atnit árbevieruid doahhtalit skuvllas. Moai háliidetne dadjat čuovvovaččat sáni iežame duogáziid birra:

Ellen Áne duogáš:

Lean Mihkel Issáha Ellen Áne ja lean Mázes Guovdageainnus eret. Mun lean bajásšaddan boazodoalus ja lean ain otnádilis boazodoalus iežan bearrašiin. Lean náitalan boazodollui ja lean guovtti bártne eadni. Mun barggan Máze mánáidgárddis, ja lean doppe bargan 1995 rájes dalle go gergen ovdaskuvlaoahpaheaddjeoahpuin gidđat 1995:s Sámi Allaskuvllas. Lean čállán guokte čáppagirjjálašvuoda girjji mánáide main fáddán lea sámi árbevirolašvuoha, oahppan ja nevvodeapmi. Girjjit leat *Rágo ja skire áhkku* ja *Niillas ja báktestálu noaidelávzi*.

Rávnna duogáš:

Lean Egán Joavna Rávnna ja lean Čohkadievas Guovdageainnus eret. Mun lean bajásšaddan boazodoalus ja lean otnádilis ain boazodoalus iežan bearrašiin. Lean náitalan ja lean ovttá nieidda ja golmma bártne eadni. Mun lean bargan oahpaheaddjin Guovdageainnu mánáidskuvllas jagi, ja Máze skuvllas 20 jagi. Ovdal go álgen oahpaheaddjin bargat, de barga mánáidgárdejodiheddjin čieža jagi. Lean maid earret eará čállán golbma girjji, guokte sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjji ja ovttá oahppagirjji mánáidgárdái. Almmuhuvvon girjjit leat: *Sáhpán-Bánni báhtara* (1997), *Gollegiissáš* (2006) ja *fáddá girji mánáidgárddiide* (2014).

3.2.4 Metoda digaštallan

Joavkoságastallamis sáhttet leat heajut ja buorit bealit. Heajut bealit sáhttet leat dat go informánttat eai duostta nu rahpasit hupmat go leat mánga oassálasti jearahallamis ja danne ferte váldit vuhtii nuppi informántta oaiviliid. Dákkár ságastallamis eai soaitte buot oassálastit oažžut sáni saji ja de eai boađe buohkaid oaivilat ovdan. Nuppe dáfus lea joavkoságastallan buorre vuohki jearahallat dakko bokte go informánttat sáhttet addit ruossalasdieđuid fáttá birra ja lasihit lassidieđuid ságastallamis. Individuála jearahallamis lea buorre go oassálasti lea okto danne go de son duostá buktit oaiviliiddis ovdan ja hupmat rahpaseappot. Dalle ii dárbbat son váldit vuhtii earáid ákkastallamiid ja oaiviliid. Heajut bealli sáhtta leat dat, go ii fuobmá ja ii muitte buot osiid mitalit fáttá birra. (Rasmussen: 2014: 76.)

Doaba dehe sátni *transkriberen* mearkkaša lonuhit ovttá málles nuppi mállii. Sáhtta maid lohkat ahte dalle jorgalat hupmangiela čállingillii. Transkriberen lea dakkár bargomálla gos čálát njálmmálaš jearahallama sánis sátnái, dan maid informántta mitala jearahallamis. Maŋŋil go lea bádden ságastallamiid/jearahallamiid, de ferte daid transkriberet vai nákke struktureret jearahallama ja nu šaddá maid álkit analyseret jearahallamiid. Go jearahallamiid lea bádden ovddalgihtii, de nákke visot jearahallamiid čállit sánis sátnái. Lea dehálaš čállit visot maid informántta mitala, ja mo transkriberen lea dahkkon vai jearahallan ja transkriberen šaddá jáhkehahti ja duohtavuotta boahťa ovdan vaikko lea issoras áddjás bargu čállit jus leat ollu jearahallamat. Kvale & Brinkmann oaivvildeaba jearahallamiid sáhttit transkriberet erenoamáš vuogi mielde nu go čállit visot ja merket mo informántta čadaha jearahallamiid nu go ovdamearkka dihte dan, jus informántta váldá veahá bottu ságastallamis, mo lea jietnageavaheapmi, jurddaša go ovdal vástida ja nu viidáseappot. Dáid osiid ii dárbbat transkriberet ja váldit mielde jus eai guoskka oaivesisdollui man birra dutki háliida diehtit ja guorahallat ovttá fáttás. Muhto jus lea njálmmálaš dehe sosiála ovttasdoaimama birra dutkame ja guorahallame, de ferte visot čállit mo informántta ovdanbuktá dieđuid. (Kvale & Brinkmann 2018: 206-209.)

Moai välljiime transkriberet jearahallamiid nu mo jearahalli mitalii ja dajai. Moai ean leat transkriberen jearahallamiid erenoamáš vuogi mielde danne go njálmmálaš ja sosiála oktavuodát eai leat oassin munno guorahallamis sámi čáppagirjjálašvuoda birra. (Kvale og Brinkmann 2018: 209). Moai letne transkriberen jearahallamiid čállingiela njuolggadusaid mielde, ja ean leat rievddadan sisdoalu ja dadjanvugiid, muhto čállán nu mo sánit čállojuvvojit čállingillii danne go informánttain lei sihke dialeakta ja sosioleakta. Jearahallan lei formálalaš

ja lea čálalaš hámis čállon mas bohtet ovdan informánttaid dieđut ja ipmárdus dutkanfáttá birra.

Dakkár dutkanbargovuogis maid ferte jearahalli váldit vuhtii *etihka*. Ferte ovddalgihtii jurddahit ahte ságastallamiin ja jearahallamiin sáhttet hearckes ja váivves fáttát bohciidit. Danne ferte suddjet dieđuid maid birra hubmojuvvo jearahallamis, sihke su gean jearahallá, báikkiid ja eará áššiid mat namuhuvvojit ságastallamis. Maŋŋil go jearahallamat leat loahpahuvvon de lea dehálaš vurkkodit báddenmateriála buori vuorkábáikkis. Ja go ii šat dárbbáš dieđuid báttiin, de galget báttiin sihkkuojuvvot visot jearahallamat vai eai gullo šat gostege. (Kvale & Brinkemann 2018 : 205.)

Buot jearahallamat čadahuvvojedje bures, ja nu oaččuime dutkamuššii ollu relevánta dieđuid informánttain. Báddema teknihkalaš beliid leimme ovddalgihtii sihkkarastán ahte doibmet, ja maŋŋel jearahallamiid iskkaimme maid ahte bádden lei doaibmán ja váldán jiena ja makkár jietnakvalitehta lei olles jearahallama vuolde.

3.3 Epistemologijja ja ontologijja

Gávdnojit iešguđetlágán oainnut duohtavuhtii ja dieđalaš máhttui maid dutkit leat čállán áiggiid mielde ja maid dutkit gohčodit *epistemologijjan* ja *ontologijjan*. Epistemologijja lea *oahppu dieđuide ja dieđateorijjaide*. Mo ja man viidát lea vejolaš oažžot oahpu ja máhtu duohtavuodas. Epistemologijja suokkarda dan ahte, gii sáhtta diehtit, maid sáhtta diehtit, mii lea diehtu, mii lea duohtavuhta ja mo duođaštit dan ja dasto mo duođaštusas šaddá duohtavuhta ja eará sullasaš gažaldagaid. (Jacobsen 2013: 24-26.) Epistemologijja lea relevánta dan dutkanbargui dakko bokte ahte makkár bohtosiid moai ožžo jearahallamiin, makkár dieđuid dat addet, leat go duohta dieđut ja lea go vejolaš oažžut duohta dieđuid jearahallamiid bokte. Sáhtte jearrat alddáme; lea go dutkanboadus duođai duohta vai leat go munno iežame oaivilat ja máhttu eambo duohta? Sihkkarastin dihte jáhkehahttivuođa ja duohtavuođa dutkanbohtosiidda, de välljiime vihtta informántta vai nannejetne dutkamuša vuodu nu bures go vejolaš.

Juohke álbmogis lea iežaset epistemologijja, nu maiddái sámi álbmogis. Eamiálbmogiid

epistemologijjat lasihit áddejumi earálágan vugiin diehtit, oaidnit ja dulkot máilmmi ja teoriijaid. (Kuokkanen 2009: 98-99). Munnuide lea veadjemeahtun čuočuhit ahte munno dutkan muitala juste duohtavuoda, muhto moai beasaime oaidnit ja gullat oahpaheddjiid oainnuid ja mo sii govvidit sámevuoda girjjálašvuodas. Jus eará dutkit galggaše čadahit seamma dutkanbarggu, de eai olit seamma dutkanbohtosiid danne go olbmui lea iešguđetlágan oahppu ja máhttu dieđuide. Doahpaga *ontologija* bokte sáhtta čilget erohusaid. Ontologija, mii bohtá greikkas, muitala ahte leat iešlágan dovdomearkkat duohtavuoda čilgemii, ja makkár lea duohtavuodta duodai olggosoidnit. Dutkit leat ollu čuđiid jagiid digaštallan mo duodai lea máilbmi ja váttisvuodta lea ge gávdnat rievttis duođastusaid dasa mo juoga lea ja ahte dat lea nie. (Jacobsen 2013: 24.) Ontologija relevánsa munno bargui vuolgá das mo moai letne hábmen jearaldagaid informánttaide čoavdin dihte dutkančuolmma jearaldagaid. Čohkkejuvvon dutkanmateriála duođasta ja duohtandahká munno dutkosa bohtosiid jearahallamiid ja dutkiid teoriijaid bokte.

Lassin čatnasa *hermeneutihkka* dán dutkanbargui. Hermeneutihkka doaba máksá dulkonoahppu ja muitala mo guhtege ipmirda ja dulko máilmmi, dieđuid ja vásáhusaid bokte. Ii leat daddjon ahte ná lea duohtavuodta, muhto áššit sáhttet dulkojuvvot iešguđetge vugiid mielde. Dát dutkanvuohki čuoheá dutki perspektiivii, dan ahte maid dutki gávnna, movt dulko ja makkár bohtosiid gávnna dutkanbarggus. (Halvorsen 2008: 23.) Jearahallamiid bohtosat adde dehálaš dieđuid ja duohtandahke dutkanbarggu informánttaid oainnuid ja dieđuid bokte.

3.3.1 Jáhkehahttivohta ja dohkálašvuodta

Sáhtta jearrat mii lea buorre kvalitehta kvalitatiivva dutkamis. Postholm ja Jakobsen oaiivildeaba ahte kvalitatiivvalaš dutkamis galgá guorahallat áibbas earálágan eavttuid vuodul go kvantitatiivvalaš dutkamis. Soai deattuheaba ahte dutkama kvalitehta ii sáhte dušše čatnat dasa mii bohtá dutkama bohtosis, danne go kvalitehta maid mearrida mo dieđut leat huksejuvvon. Go moai čohkkiime materiálad iežame dutkanbargui, de lea aŋkke loahpa loahpas munno dutkama metodaválljejuvit, informánttaid jearahallamat ja välljejuvvon girjji mat váikkuhit dutkama kvalitehta. De sáhtta dadjat ahte visot dát namuhuvvon oasit mearridit mo moai nagodetne iežame barggu ja dutkama dagahit jáhkehahttin earáide, ja lea ge maid dehálaš dutkiide árvvoštallat ja jearrat

alldiineaset dan, ahte mo sii sáhttet báidnit dutkanmateriálaid sierranas ládje. (Postholm & Jacobsen 2018: 220-222.) Dán dutkanbarggu fáttá válljema duohken lea maid munno iežame beroštumit dasa mii guoská sámi árbevirolašvuhtii ja čáppagirjjálašvuoda girjjiid ektui.

Ráhkadettiin jearahallama gažaldagaid lea vealtameahtun ahte dutkiin lea sihke diehtu ja máhttu áššis, ja dás sámi árbevieruid birra. Vaikko diđiime maid ja mo galggaime jearahallat dutkančuolmma ektui, de lei seammás ballu ahte ean fuobmá jearahallat informánttain visot maid dárbbaseimme diehtit. Danne go dutkanbarggu fáddá lea munnuide oahpis, de sáhtta čalmmehisvuodain guođđit osiid jearahaga danne go dat orrot nu diehttalasat munnuide. Seammás fertiime maid váruhit ahte ean leat nu subjektiivvalaččat go jearahalaime ja nu ean báinne informánttaid bohtosiid ja dieđuid. Eambo dáid beliid dutkanbarggus čálle dás čuovvovaš kapihttaliin.

Lea dehálaš ahte dutkanbargu lea jáhkehahti jus buori dutkanbarggu galgá čađahit buriid bohtosiiguin. Jáhkehahttivuohta čatnasa dasa mo ja makkár materiálat leat adnojuvvon dutkanbarggus, mo dat leat čohkkejuvvon, ja mo daid atnit dutkanbarggus. Dávjá lea ságastallan, jearahallan ja áican mii riegádahtta kvalitatiiivvalaš materiála. (Johannesen ja earát 2016: 29, 36.) Jáhkehahttivuohta vuolga das man vuđolaččat lea fáddá dutkojuvvon, ja sáhttit go dadjat dat leat jáhkehahti dieđut mat leat čađahuvvon dutkamis. Iežame árvoštallama vuodul navde ahte munno dutkkus lea bures luohtehahti dan ektui go informánttat leat buohkat sápmelaččat ja sii leat sámi birrasis šaddan bajás. Sii dovdet bures sámi árbevieruid, kultuvrra ja dasa lassin leat dán dutkama váldoinformánttat sámegeiloahpaheaddjit ja girječállit. Jearahallamiid bohtosat eai dárbbas šaddat seammaláganat danne go jearahallit seamma áššis sáhttet jearahallat informánttaid iešguđet ládje, nu goit jus leat eará dutkit geat jearahallet seamma áššis. Jus háliida iskat jáhkehahttivuoda, de sáhtta čađahit máŋga jearahallama dáid seamma informánttaiguin seamma áššiid birra ieš guđetge áiggis. (Larsen 2017: 93-100).

Dohkálašvuolta fas gullá dasa ahte sáhttit go mii mihtidit dan maid mii doaivut mii mihtidit, ja gokčá go munno dutkanbargu dutkančuolmmaid ja makkár bohtosiid dat addá. Jus dán dutkama livččiime čađahan eará skuvllas, eará oahpaheddjiiguin ja eará girjjiiguin, de livččii šaddat eará boađus dutkamis ja danne ii leat vejolaš mihtidit makkár boađus šaddá dutkamis go olbmui lea earalágan duogáš ja bajásšaddan dilli. Dohkálašvuolta galgá leat lágalaš, mii mearkkaša dan, ahte dat bohtosat maid ovdanbuktá galget leat dutkojuvvon dutkanvuogi eavttuid vuodul. Oažžun dihte kvalitehta dutkamušii lea dan duohken makkár dieđateorehtalaš dieđuid leat atnán dutkamušas. Eaktun dohkálašvuhtii lea ahte bohtosat

galget leat vuđolaččat duođastuvvon, ja maiddái dat ahte bohtosiid vuostálasvuodát maiddái sáhttet duođastit buori dutkamuša (Postholm 2011: 126-138.)

3.3.2 Etihkka

Juohke dutkamii gullet etihkalaš árvoštallamat. Etihka árvoštallamat dutkanbargguin lea dehálaš oassi dasa jus galgá oažžut oktavuoda ja dieđuid, ja ábaide informánttain. Informánttat galget ovddalgihtii oažžut dieđuid sihke njálmmálaččat ja čálalaččat mo sin dieđut hálddašuvvojit, ja ahte sin namat ja dieđut anonymiserejuvvojit buot osiin. Go áigu dutkanbargguid čadáhít Norggas, de ferte ohecat lobi čohkket dieđuid Norgga nationála dulkanehtalaš lávdegottis servodatfága ja humaniora várás. Moai letne čuvvon sin njuolggadusaid ja gáibádusaid. Moai letne atnán jietnabáddenmašiinna ja bádden buot jearahallamiid, maid de letne transkriberen dihtoriin ja anonymiseren nu ahte informánttaid identitehta ii boađe albmosii. Buot báddejuvvon jearahallamiid letne maŋgel sihkkon eret jietnabáttiin. Informánttat leat ožžon dieđu sihke njálmmálaččat ja čálalaččat ahte sin namat ja dieđut maid leat mitalan dán dutkanbarggu oktavuodas, leat buot osiin čihkkojuvvon. Ii leat vejolašvuohta gávnnahtit geat sii leat, ja maid sii leat mitalan.

3.4 Kvalitatiivva bohtosiid analyseren

Analysamálle maid dán bargui letne válljen lea sisdoallo-analyserenvuohki, mii orui heiveme buoremusat dán bargui. Sisdoallo-analyserenvuogis leat vihtta válđočuoggá man vuodul analysere bohtosiid. Vuosttaš čuoggás galgá teavsttaid kodet, nuppi čuoggás juhkkojuvvojit kodat fáttáid mielde, goalmmát čuoggás galgá juohkit bohtosiid namuhuvvon kategoriijaide, njealját čuoggás galgá guorahallat bohtosiid gávdnan dihte dehálaš proseassaid ja viđát čuoggás galgá guorahallat identifiserejuvvon málle dálá dutkama ja teoriija buohtastahttima dan ektui mo oahppu fievrriiduvvo ja máhtolašvuohta sajáiduvvá.

Koden ja kategoriseren leat dehálaš oasit go galgá analyseret bohtosiid, ja dán vuogi mielde fuomáša álkit málliid ja dábiid, ja geahpida dulkot ja gávdnat čovdosiid dutkančulbmii. Dán vuogi mielde sáhtta maid ráddjet jearahallama bohtosiid ja rátkit eret dárbbasmeahttun

dieđuid mat eai gula dutkanfáddái ja mat eai guoskka dutkančulbmii. (Larsen 2017: 113-114.)
Dat vuohki maid gohčoduvvo *deskriptiivaanalysavuohkin*. (Postholm 2011: 91).

Dákkár guorahallamis lea dehálaš atnit analysavuogi gos dutkanbohtosat čielgasit bohtet oidnosii ja leat ipmirdahtti go leat kategoriserejuvvon fáttáid mielde. Moai letne seamma dutkanfáttá gažaldagaid jearahallan buot váldoinformánttain. Vuosttaš namuhuvvon čuoggás, gos teavsttaid galgá kodet, letne sirren dieđuid jearahallamis ivnniid mielde. Nuppi čuoggás moai jugiime kodaid ivdnejuvvon fáttáid mielde. Goalmmát čuoggás sirriime buot váldobohtosiid kategorijaid vuodul. Njealját čuoggás fas guorahalle mii lea munno dutkanbargui dehálaš ja mávssolaš diehtu. Viđát čuoggás buohtastahte iežame bohtosiid dálá dutkamiidda ja välljejuvvon teoriijaide. Dáinna vugiin ja bokte sajáiduvvá/boahotá odđa máhttu ja diehtu ovdan guorahallamis.

Dán dutkanbarggu váldogáldut leat informánttat ja dutkančuolmma guorahallama ja čoavdima dihte lea seamma jearahallanofelaš adnojuvvon buot informánttaide jearahallamiin. Jearahallanofelačča váldofáddá, maid dás ovdal juo letne čilgen, lea sámiid árbevierut. Oahpaheddjiid jearahalaima sihke sin bargobáikkis ja ruovttus ja lei nu mo sidjiide heivii. Báddejuvvon ja transkriberejuvvon jearahallamiid lei álki iskat maŋŋil, go dalle beasaima máhccat fas ruovttoluodda iskat ahte letne go ožžon fárrui buot dieđuid maid dárbbasaimme. Dutkanmateriála čohkkemis moai jugiime barggaid, sihke jearahallamis ja transkriberemis ja searválaga dárkkisteimme ja suokkardalaima maŋŋil dan ahte buot oasis ledje mielde sihke báttiin ja transkriberejuvvon materiálas. Go materiála lei gárvvis, de sirriime ja ráddjiime dan nu ahte válddiime mielde dušše váldoosiid maid aniime dutkančuolmma ja -gažaldagaid árvoštallamii ja čoavdimii. Dákkár sirren ja ráddjen geahpidii analyserenbarggu ja maid gávdnat váldominstariid materiálas.

4. Válljejuvvon girji *Áhkubiebm*

Dán bargui letne válljen sámii mánáid čáppagirjjálašvuoda girjji ovdamearkan mat leat sámii árbevierut mitalusas, ja girji lea maid doarjjan informántaságastallamiin. Girjji *Áhkubiebm* lea Marjatta Palismaa čállán, Isku Palojärvi mitalusa mielde, ja almmuhuvvui 1995:s. Dan girjji leat guokte informántta guorahallan ja árvoštallan mii dán girjjiis lea sudno mielas sámii árbevierut ja mo dan girjji sáhtta atnit oahpahasas. Maŋŋil go letne gergen dán dutkanbarggu sihkkovuođit visot báddejumiid ja jearahallamat maiddái anonymiserejuvvojit.

Dán girjji válljiime guorahallat danne go lea dološ máinnas mii álgoálggus lea eallán njálmmálaš mitalanárbevierus, ja maŋŋil almmuhuvvon čálalaš hámmis girjin. Dán girjjiis lea njálmmálaš árbevieru vuodđun ja lea sápmelaš gii lea mitalan dan álggus njálmmálaččat girječállái. Girjjiis leat čáppa, ivdnás sárgovuođun govat, mas olbmui leat sámii árbevirolaš biktasat badjelis. Govat oktan girjji teavsttain govvidit sámii eallima dološ áiggis dalle goas olbmot orro gođiin, bivde gottiid ja mo sin birgenláhki lei. Visot dát namuhuvvon bealit devde daid eavttuid mat munnos ledje girjái ja leatge vuodđun dasa manne moai válljiime dán girjji ovdamearkan. Munno mielas ovddasta dát girji bures sámii árbevirolaš mitalusaid ja mitalanvuogi, maiddái danne go dat álgoálggus lea mitaluvvon njálmmálaččat ja dihto mitalanárbevieru vuodul. Moai háliideimme informánttaid galget guorahallat ja árvoštallat girjji, gullan dihte maid sii oavvildit mitalusa birra dasa mii guoská sámii árbevirolaš mitalusaide, sámii árbevieruide, go lea sápmelaš čállán, sámii norpmaid ja eavttuid vuodul.

4.1 Čoahkkáigeassu *Áhkubiebm* girjjiis

Iisko Palojärvi, *Ergon Issát* (1928 -1985) lei Bálojavrris Suoma bealde eret ja orui maid doppe olles eallenagis. Ergon Issát barggai bohccuiguin gitta dassáži go jámii 1985:s. Su áhčči lei Antti Erkinpoika Palojärvi, geain gohčodedje *Ergonin*. Marjatta Palismaa (os. Kohonen: 1939 - 2018) lei Rääkkakylas, Lulli-Suomas eret. Marjatta Palismaa náitalii Ergon Ánttiin (Antti Palismaa (ovdal Palojärvi)). Ánte ja Issat leigga vieljažagat. Maaren Palismaa lea Ergon Ántte ja Marjatta nieida gii lea čállán daid dieđuid 19.03.20:

Áhkubiebm lea dološ sámii máinnas, man Issát-čeahcerohkki lávii mitalit. Ergon Issát lei čeahpes mitalleadđi. Son lávii mitalit mitalusaid ealás vugiin. *Áhkubiebm* lea oarbbes

bárdnemáná birra man okta boares áhkku gesii bajás ja biepmi. Bárdni šattai stuoris ja gievra. Áhkubiebmui bivddii gottiid su gievrras reanngaidisguin, muhto duoddaris orui vel okta unna, gievrras olbmáš, *Állana guhkkosašádjá*, guhte duos das áin bohtá ja borrá buot sin mállása. Dat máinnas lea buori ja bahá birra, go dat gievrras sámebárdni dat gal birge Állana guhkkosašádjáin, ja oazžuge loahpas nu ollu golliid ja silbbaid go son ja su reanngat nagodit guoddit. Go Marjatta gulai dán máidnasa, de son jurddašii, ahte dán gelddolaš máidnasa galggašii čállit muitui ja almmuhit girjin. Son anii dehálažžan ahte sámmit ieža galget beassat muitalit iežaset muitalusaid, ja háliidii ahte dát máinnas almmuhuvvo girjin. Son čálii máidnasa muitui justte nu, go Issát dán sutnje muitalii. Son válldi oktavuoda OTAVA -nammasaš goasttideddjiin, mii de háliidii girjii almmuhit. Máinnas lea álggos muitaluvvon suomagillii ja de maŋŋil jorgaluvvon dáidda sámegeielaide: davvisámegeillii, nuortalašgillii ja anárašgillii. Girji lea maid jorgaluvvon engelasgillii. Marjatta lei oahpaheaddji Heahtás, ja son bivddii skuvlamánáid sárgut govaid muitalusa vuodul ja su jurddan lei atnit daid skuvlamánáid sárgun govaid girjii, muhto goasttideaddji (OTAVA) ii daid dohkkehan ja nu bivddii Erkki Tanttu sárgut govaid girjái. Erkki Tanttu (1907-1985) lei dovddus suomelaš dáiddárgrafihkkár ja sárgu. (Palismaa 2020: 1-33.)

5 Bohtosat

Bohtosiid bokte bohtet informánttaid vásáhusat ja dieđut ovdan sámi árbevieruid birra. Dat bohtá ovdan anedettiin sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid oahpahusas. Jearahallamiid bokte čalmmustahttojuvvojit oahpaheddjiid bargovuogit, mo sii ovddidit sámi árbevieruid skuvllas čáppagirjjálašvuoda girjjiid bokte, ja makkár váilevašvuodaid sii vásihit sámi mánáidčáppagirjjálašvuodas. Vuodđun bohtosiidda leat informánttaid dieđut maid ovdanbukte sitáhtaid bokte, ja gos sin oaivilat ja vásáhusat bohtet ovdan maid letne atnán vuodustit dán dutkosa. Nu go letne 3. kapihttalis namuhan metoda oasis, de leat jearahallama bohtosat ja dieđut juhkkujuvvon golmma váldooassái fáttáid mielde. Vuosttaš kapihtal lea oahpaheddjiid oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin. Nubbi kapihtal lea oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin. Goalmát kapihtal lea mo oahpaheaddjit barget skuvllas sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin, ja *Áhkubiebmu* oahpahusas. Juohke kapihttalis lea čoahkkáigeassu.

5.1 Oahpaheaddji oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

Dán oasis ovdanbukte informánttaid vástádusaid iežaset vásáhusaid birra, sitáhtaid ja dieđuid bokte. Ja viidáseappot movt oahppit liikojit sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiide main sámi árbevierut leat fáddán. Go moai jerre liikojit go oahppit lohkat čáppagirjjálašvuoda girjjiid main sámi árbevierut leat fáddán, de vástida oahpaheaddji A ná:

Dán skuvllas gos mun barggan, doppe gal liikojit hui bures lohkat dakkár girjjiid. Leat oahpes áššit mánáide, ja leat hui fascinert daidda girjjiide, ja háliidit daid gullat ja lohkat. (Informánta A 2020.)

Informánta A lohká go leat oahpes áššit ja govat girjjiin maid oahppit lohket diehtit ja máhttit, leat ruovttus gullan dehe oahppan ja oaidnán, de lea sin mielas gelddolaš girji. Seamma oahpaheaddji logai iežas leat smávvaskuvlla ja gaskadási oahpaheaddjin. Son mearkkaša sámi girjjit leat seamma čađačalmmagat juohke dásis, smávva skuvladásis maid. Oahpaheaddji E lohká jus girjjit leat oahpes áššiid birra, de oahppi beassá iežas identifiseret mitalusain juogo sisdoalu, biktasiid, biergasiid dehe eará dáfus. Dan duodašta maid informánta E:

Jua, dat gal liikojit, oainnat go dat lea eambo dakkár oahpes áššiid birra. Mánát sáhttet iežaset čatnat dasa, ja identifiseret mitalusaiguin go leat oahpes áššiid birra, ja mun jáhkán mánáide šaddá eambo dat dovdu, ahte mii sápmelaččat maid leat dehálaččat go girjjit leat čállon sámi eallima ja kultuvrra birra, ja dat lea mielde nannemin min ohppiid identitehta. (Informánta E 2019.)

Informántta C lohka son lea vuohtán jus oahppit leat gullan njálmmálaččat ovttá mitalusa ovdal, ja dat fas de mitaluvvo girjjis, de oahppit čuvvot bures mielde go lea oahpes fearán maid gullet. Son lohka viidáseappot go lea smávvasvuvlla ohppiide lohkan girjji *Máret Ingá Duoddaris*, ja girjji sisdoallu lei ollu ohppiide oahpis go sii ledje ieža boazosámemánát ja vásihan measta dan seammá go Máret Ingá. Dan girjjis ledje maid ollu čáppa, oahpes govat ohppiide nugo garddástallamat, gidđa- ja čakčajohttin ealuin ja nu áin. Identifiseren, dehe dovdat iežas dili girjji sisdoaluin lea dehálaš bealli girjjiid atnimis, dan dáfus lohka ge informánta B ná:

Lea maid buorre jus leat oahpes dáhpáhusat mánáide, maiguin sáhttet iežaset identifiseret (Informánta B 2019.)

Ráhkkanahhtin lea oassi girjjiid máilbmái čakjamis. Informánta D lohka ahte lea dehálaš čilget ovddalgihtii ohppiide man birra áigot lohkat, dehe maid ieža galget lohkat. Dat mearkkaša čilget sisdoalu ja govaid vai ožžot ipmárdusa man birra mitalus dehe máinnas lea. Dan dáfus lohka informánta A ges ahte su mielas lea dehálaš álggahit odđá fáttáid mitalusgirjjiiguin, hupmat ovddalgihtii fáttáid birra, boktit bajás ohppiid dieđuid mii gullá dan metakommunikašuvdnii. Informánta C fuomášahtta ahte oahpaheaddji iežas beroštupmi girjjálašvuhtii lea vealtatmeahhtun dasa ahte oazžut ohppiid guldalit ja lohkat mitalusaid ja beroštit mitalusain. Son lohka ná:

Oáččut vaikko makkár girjji lohkat jitnosit ohppiide, jus oahpaheaddjis lea beroštupmi girjjiide, de dat báidna mánáid ja sis maid šaddá beroštupmi girjjálašvuhtii. (Informánta C 2020.)

Informánttat C, D ja A lohket ahte mitalusat leat mihá geasuheaddjit eanas ohppiide, ja informánta A lohka ahte eai leat galle olbmo geat eai liiko mitalusaide. Son lohka viidáseappot ahte mitalus lea guoimmuheapmi, ja guoimmuheami bokte sáhtta neavvun ja

rávven dáhpáhuvvat ja viidáseappot lohka son lea ieš šaddan bájas mitalanárbevieruin ja lea sus alddis dat árbevierru. Informánta A čilge ge dan ná:

Ná, go mii buohkat diehtit, de lea mitalus árbevirolaččat juoga mii geasuha eanas olbmuid. Go lean ieš šaddan bajáš mitalusaiguin, de lea mus alddán dat árbevierru ja lea lunddolaš atnit mitalusa čohkket mánáid. In mun dárbbat álgit mánáid huššat čohkkát jaska, in dárbbat eambo álgit mitalit mitalusa ja mánát jaskkodit lunddolaččat. (Informánta A 2020.)

Informánta A maid lohka bargadettiin lea mitalus buorre vuoinnastanbottoš, go son mitala mitalusa, de leat oahppit fas vuoknásat álgit bargat fáttain.

5.1.1 Váilevašvuodat sámi mánáidčáppagirjjálašvuodagirjjiin

Okta oassi girjjálašvuodas leat vejolaš váilevašvuodat. Jus leat, makkár váilevašvuodaid oidnet informánttat sámi mánáidčáppagirjjálašvuodas? Go jearaime váillahit go oahpaheadjit maidege sámi čáppagirjjálašvuodas, de bođii ovdan ahte buohkat váillahit eambo čáppagirjjálašvuoda girjjiid. Informánta E lohka ná dán áššái:

Mánáidskuvllas ja gaskadásis eai gávdno nu ollu girjjit, dakkár čáppagirjjálašvuoda girjjit, dakkarat mat dal aiddo leat boahtán olggos, ja oahppit lohket hui jođánit daid girjjiid mat mis leat, livččii galgan ollu eambo. Galggašedje girječállit geat gillejit dán dahkat. (Informánta E 2019.)

Informánta B fas logai ahte orrot unnán girjjit mat leat fáttáid birra čállojuvvon, nu go sáivaguolásteami ja dakkáraš fáttáid birra. Informánta A vástidii áššái ná:

Mun váillahan mitalusaid mat leat čállojuvvon ealli hupmangielain. Dávjá vásihan ahte mitalus lea čállojuvvon girjegielain, ii ge hupmangielain. Go hupmangielain čállá, de šaddá mihá elloseabbo ja gelddoleabbo mitalus. (Informánta A 2020.)

Informánta A joatká viidáseappot ja lohka su mielas ledje Ragnhild Gaup Eira girjjit *Sáhpánbánni ja Gollegiissáš* buorit danne go dát leat čállojuvvon hupmangielain. Dan seamma lohka maid Ellen Anne S. Gaup *Niillas ja báktestálu noaiddelávzi* ja Jens Martin Mienna *Internáhta suoivvanat* girjjiid birra. Dat leat buriin hupmangielain čállojuvvon. Informánta A čilge dan ná:

Mun lean vásihan go girječállit čállet, de čállet hui pedagogalaččat, galget čielga norpmaid ja rámmaid siskkobealde čállojuvvon, eai oro riehta duostame čállit sámevuogi ládje, nugo veahá ilgadis mitalusa main lea gelddolašvuohta. (Informánta A 2020.)

Go lea sáhka muhtun fáttáid váillaheamis, de lohka informánta E ahte galggaše eambo girjjit ilbmat mat leat ráhkisvuođa ja meahcásteami birra. Son oaivvilda gal ahte dat soitet buorebut heive boarrásit ohppiide fáddán skuvllas go eai leat mánnálaš girjjit.

Dat leat beare unnán girjjit mat heivejit smávvaskuvlii ja gaskadássái, leat unnán girjjit mat bohtet olggos lágádusain. (Informánta E 2019.)

Seammás go lea sáhka meahcásteamis, de guoská dat maid sámi vuodđoealáhusaide, ja dat oahppan mii doppe dáhpáhuvá. Dan beali birra lohka informánta A ná:

Min kultuvra lea juoga maid mii galgat atnit árvvus. Mun lean vásihan ahte ii leat álohii nu álki dan ge skuvllas bargat, earenoamážit boazodoalu birra. Skuvla ii nagot gokčat dan dárbbu go ii leat vejolaš vuolgat ealu lusa ja váilot girjjit dan ealáhusa birra. Dat lea hui oahpaheaddji duohken ja ruđalašvuohta mii dagaha ollu. Mun gal oainnán ahte dat bealli govssahallá eanemusat. Guliid bivdit, meahcástit ja ávnnastit gal lea vejolaš dávjjibut dahkat, eat lodde ge gal. (Informánta A 2020.).

5.1.2 Čoahkkáigeassu

Dat mii bođii ovdan informánttaid bohtosiin lei ahte oahppit juohke dásis liikojit bures sámi čáppagirjjálašvuođa girjjiide, ja dat vuolga das go girjjit leat oahpes áššiid ja dáhpáhusaid birra. Oahpisvuohta geasuhii ja buvtii movtta ohppiide lohkat ja gullat girjjiid njálmmálaččat. Oahpisvuohta maid movttiidahtii ohppiid ságastallagoahit gaskaneaset danne go sii dihte man birra lei sáhka ja oahppit sáhte nu dovdat iežaset girjji sisdoalu doaimmain, bargguin ja vásáhusain. Dakko bokte nannojuvvo maid ohppiid identitehta ja gullelašvuohta. Sámi mánáidčáppagirjjálašvuođa girjjit leat buorit atnit oahpahusas go álggaha ođđa fáttá iešgudetge fágas. Informánttat lohket oahpaheddjiid beroštupmi girjjálašvuhtii lea dehálaš go galgá ohppiid beroštumi boktit girjjálašvuhtii, ja movttiidahttit sin lohkat girjjiid. Mánaga informántta maid čuočohedje ahte mitalus lea stuora oassi guoimmuheamis, ja maid dalle go bottoža váldet bargguin. Informánttaid bealis bođii maid ovdan dat ahte sámi

mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit leat buorit atnit ohppiid rávvemis ja neavvumis. Nuppi dáfus lohket informánttat mánggaid váilevašvuodaid sámi čáppagirjjálašvuodas. Sii váillahedje eanet sámeagirjjiid mat heivejit buot dásiide skuvllas. Sii ohcaledje eambbo sámi čáppagirjjálašvuoda girječálliid geat čállet mitalusaid ealli hupmangielain ja mat leat eambbo čállojuvvon sámevuogi ládje. Dan dáfus namuhedje nu go gelddolaš ja balddihahtti ilgadismitalusaid mat leat sámi vuogi mielde čállojuvvon. Sii lohke girječálliid čállit dávjá menddo pedagogalaččat ja mearriduvvon rámmaid siskkobealde.

5.2 Oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

Go lei jearaldat mii oahpaheddjiid mielas lea sámi árbevirolašvuodha girjjálašvuodas, de ledje eanas osiin ovttá ládje vástidan.

Informánta C lohka ahte sámi árbevirolašvuodha lea maid dat go girji lea čállojuvvon sámegeilli, ja lea čállán sámi fearániid birra. Informánttat B, D ja E lohket fas ahte lea dehálaš ahte girjjit leat čállojuvvon sámegeillii danne go sámi doahpagat eai gávdno dárogillii ja lea váttis daid čilget dárogillii. Informánta E dadjá dan birra ná:

Mu mielas leat sámeagirjjit dat maid sámi girječállit leat čállán, vaikko dáččat sáhttet čállit seamma fáttáid birra, go dat mii dážamáilmmis lea, muhto jorgaluvvon sámegeillii ii šatta dat seamma, go sii eai dovdda min kultuvrra ja servodaga ja dalle maid eai máhte čállit sámeáššiid birra. Mii jurddašit earáláhkái go rivgut ja dáččat. (Informánta E 2019.)

Informánta E lohka viidáseappot ahte sámevuodha ii boađe čielgasit ovdan jus livččii dárogillii čállojuvvon muhtun rivgus dehe dáččas. Son maid lasiha lea dehálaš ahte sápmelaš lea čállán mitalusa, go sii dovdet sámi eallima, servodaga, vieruid ja kultuvrra. Dalle šaddá fearán jáhkehahtti su mielas:

Sámi girječállin lea sin duogáš mii dahka ahte sii máhttet čállit sámeáššiid birra, mii jurddašit earáláhkái go rivgut ja dáččat. Mii leat oainnat earáláganat, danne go mis lea eará kultuvra, giella, servodat ja nu ain. (Informánta E 2019.)

Informánta C árvvoštallá maid dan sullii seamma ládje:

Sámegillii gal ferte čállojuvvon, jus obbalašvuolta galgá boahit ovdan, dárogielas eai gávdno dakkár doahpagat maid sáhtta sámegillii čilget ja mitalit, ii boade ovdan sámevuolta nu movt lea, muhtun barggaid ii oba sáhte ge dárogillii čilget, mii dat lea, go dárogielas eai gávdno sánit mat čilgejit sámi árbevirolaš doahpagiid. (Informánta C.)

Dás nanneba maid informánttat E ja D sámevuolta duogaža dehálašvuolta;

Informánta E:

Mii diehtit man birra lea sáhka, go lohkat daid girjjiid maid sámi girječállit leat čállán. Sámi girječállit dovdet sámi servodaga, kultuvrra, eallima, sámi vieruid, doahpagiid ja nu ain. Mii máhttit sámi vieruid ja kultuvrra birra čállit, nu ahte šaddá jáhkehahti ja gelddolaš sápmelaččaide. (Informánta E 2019.)

Informánta D:

Sámevuolta lea maid jus lea sámegillii čállojuvvon ja máhtta ja hálddaša čállit sámi fearániid birra (Informánta D 2019).

Informánttat C ja D oaivvildeaba maid ahte elliid mitalusat, nugo riebana ja guovžža birra, leat árbevirolaš mitalusat. Ja dan seamma leat ovddešáiggi máidnasat informánta A mielas:

Dávja lea váldojuvvon vuoddu árbevirolaš mitalusaide dološáiggi, movt dalle leat eallán ja vásihan, beroškeahhta lea go boazodoallu, eanandoallu dehe eará, ja daid čállán girjin. (Informánta A 2020.)

Dan seamma oaivvildeaba maid informánttat C ja D. Informánta A maid logai ahte sámi árbevirolaš mitalusain leat ollu neavvagat ja rávvagat maiguin guldaleaddjit ja oahppit sáhttet iežaset identifiseret. Informánttat C ja D oaivvildeigga ahte buot geahppaseamos lea lohkat girjjiid mat leat iežas suopmanii čállojuvvon.

5.2.1 Čoahkkáigeassu

Máhttu ja diehtu lea dehálaš go galgá máhttit čállit sámi árbevirolašvuoda birra bođii bures ovdan dás. Buot informánttat oaivvildit girjjiid, maid sápmelaččat leat čállán sámi fáttáid birra, leat eanemus jáhkehahti ja nu sáhttet oahppit daid bokte dovdat iežaset dili ja eallima. Nuppe dáfus lohke sii ahte ii soaitte leat seamma nanu jáhkku jus girjji livččii dáčča dehe rivgu čállán sámiid dilálašvuodaid birra danne go sis ii leat doarvái máhttu iige dovdu sámi doahpágiid ja dadjanvugiid birra. Ollu sámegeielat doahpágiidda eai gávdno dárogielat namahusat mii dagaha ahte ollislaš duohtavuohtha ja obbalašvuohtha ii boađe ovdan. Girječállis berre leat máhttu ja diehtu sámi servodaga siskkáldas kodaid birra go galgá máhttit čállit jáhkehahti fearaniid ja fáttáid sámiid eallima birra. Árbevirolaš dološ njálmmálaš mitalusat leat vuodđun otná árbevirolaš mitalusaide, ja okta oassi dain lea čállojuvvon girjjiide, ja nu doibmet dávjá neavan ja rávan ohppiide, ja mat leat gelddolaččat lohkat go lea iežas gillii čállojuvvon.

5.3 Mo oahpaheaddjit barget skuvllas sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin

Dán goalmát ja maŋemus oasis guorahalle ja digaštalle mo oahpaheaddjit barget skuvllas sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin, ja lea go sin mielas dehálaš ahte sámi árbevierru boahdá ovdan čáppagirjjálašvuoda girjjiin. Lassin ovdanbukte makkár govaid informánttat háliidit sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiide ja maid oahppit sáhttet oahppat *Áhkubiebmu* girjjiis.

Buot informánttat lohket atnit oahpahusas sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid, ja leat ovttaoavilis dainna ahte lea dehálaš ahte sámi árbevierru boahdá ovdan sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin.

Informánta E mitalii ahte son atná dakkár girjjiid vai oahppit ohppet sámevuoda birra, ja besset oahpásnuvvat sámi doahpágiidda. Danne lea hui mávssolaš atnit daid oahpahusas. Informánta A fas lohká ahte son gal atná ollu čáppagirjjálašvuoda girjjiid maid lohká ohppiide go lea borranboddu, ja oppalaččat dan dihte maid go oahppit dán áiggi čohkkájit menddo ollu telefovnnaiguin, dihtoriin ja gehččet TV. Dán informántta mielas lei dehálaš fállat ohppiide

guoimmuheami gos sii besset ieža govahallat ja fantaseret govaid jurdagiiddiset mielde. Informánta D oaivvilda ahte čáppagirjjálašvuoda girjjiid bokte ohppet ollu sámi eallima birra, nugo sámi bargguid, doahpágiid, eallinvuogi ja dajaldagaid. Viidáseappot lohká son ahte girjjiin besset oahppit oaidnit govaid nu go ovdamearkka dihte gerresis ja eará dološ dávviriiin ja ávdnasiin mat eai šat adnojuvvo otná dilis. Ná lohká informánta A sámi árbevirolaš doaimmaid ja bargguid birra:

Dat sáhttet oahppat bargguid birra. Go lea muitalus suoidnemeahci birra, de dat ohppet mo doppe lea, mo meannudedje ja barge. Oahppit ohppet luonddu gáhttet ja ávkkástallat, eat billis luonddu ja ohppet olmmošvieru birra. (Informánta A 2020.)

Informánta B lohká ahte Sámis lea bearaš guovddážiis, makkár barggut doppe leat, masa olles bearaš searvá ja su mielas leat dain sámi girjjiin ollu sámevuoda birra. (Informánta B 2020). Informánta C mielas leat dán áiggi unnán dološ ávdnasat ja biergasat dan dihte go dalle mañemus soadiáiggi bolde duiskkalaččat daid. Viidáseappot lohká girjjiid bokte beassat ohppiid oahppat sámi historjjá birra, lohkat ja oazžut movtta ieža čálligoahtit ja sárgut ja ivdnet govaid. Son dadjá ná:

Addá movtta mánáide lohkat ja ipmirdit sámi historjjá. Gii bat lea vel gii muitala midjiide mo dološáiggi lei jus dat muitalusat eai daga dan? “Eanas fágain sáhtta bargat sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin. (Informánta C 2020.)

Informánta C maid lohká ahte oahppi sáhtta oazžut duodjemovtta go beassá lohkat ja geahččat čielga ivdnás govaid, ja vel dan ahte sámi girjjit addet movtta mánáide lohkat ja ipmirdit sámi historjjá.

Girjeválljema birra árvoštallá informánta E dan nu ahte, go vällje girjjiid main sisdoallu lea oahpis ohppiide, de oahppi máhtta ja diehtá bures muitalusa dilálašvuoda birra. Oahppi sáhtta vaikkoba oazžut dakkár dovddu ahte diet muitalus lea su birra go lea oahpes sisdoallu. Sámegillii čállojuvvo girjjit maid sáhttet movttaskahtit oahppi čálligoahtit dan dihte go

oidná ahte sámegeilla lea mávssolaš go dainna maid sáhtta čállit girjji sámiid birra mat leat árvvusadnojuvvon min servodagas. Dan birra lohka informánta E ná:

Ohppiin nannejuvvo iešluohttamuš ja iešgovva ja ahte sii soitet movttáskit čállit go oidnet dat sáhtta čállit sámegeilli maid, ja sámiid birra (Informántta E 2020).

Informánttat lohket oahppit ohppet ollu dakkár girjjiin main lea sámi eallima birra, ja informánta E joatka ná:

Jua, mun geavahan ollu čáppagirjjálašvuoda girjjiid oahpahusas, mas sisdoallu lea sámi árbevirolašvuoda birra. Mun geavahan daid vai oahppit ohppet sámevuoda birra, nugo doahpagiid ja sámi eallima birra, norpmaid ja árvvuid mat gusket eallimii ja lundui. (Informánta E.)

Informánta A fas lohka ná dán ášši birra;

Jua, mun gal geavahan sámi mitalus girjjiid. Mun liikon álggahit fáttáid mitalusain, lean fuomášan ahte go mitalusa čanan fáddái, de dat muitet fáttá mitalusa bokte. Mun liikon bures dutki Vygotsky pedagogihkkii. Mitalus doaibma dego šaldin oahpes dilis amas dillái. (Informánta A 2020.)

Ja muittuha viidáseappot ahte dat lea máilmmi dehálaš, go oahppoplána deattuha ahte galget bargat sámi árbevieruiguin skuvllas:

Jua, oahppoplánas han leat sámi árbevierut, diet lea mielde ahte mii galgat oahpahit sin kulturárbbi birra, dat lea guovddáš elemeanta skuvllas. Mu mielas lea hui dehálaš váldit vuhtii dán báikkálaš árbevirolaš máhtu lagas birrasis. (Informánta A 2020.)

Informánttat B, C, D ja E leat ovttaoaivilis das ahte jus sámi árbevieruid birra ii čállojuvvo, de ballet sii dan jávkat ja gos galggašedje oahppit muđui oahppat sámi árbevieruid birra jus eai skuvllas. Informánta B lasiha ahte dán áiggi leat nu ollu eará doaimmat mat váldet ohppiid saji ja beroštumiid beaivválaš eallimis ja lea buorre go dakkár girjjit gávdnojit. Son oaivvilda viidáseappot dan, ahte go ruovttus eai oahpa árbevieruid birra de sáhttet dasa leat mánnga ákka. Váhnemiin ii soaitte máhttu sámi árbevieruid birra, sii soitet gávpogiin orrut ja nu ii soaitte

leat dilli iige astu daid birra oahpahit mánáide. Danne galggale skuvllas oahppat eambbo daid birra. Informánttat C ja D lohka ahte jus leat dakkár girjjit mat leat ovdamearkka dihte čállojuvvon sámi kultuvrra, eallinvuogi ja birgenlági birra, de dain ohppet oahppit oba ollu sámevuoda birra:

Girjjiid bokte maid besset oahppit oahppat sámi historjjá, lohkat ja oazžut movtta ieža álgit čállit mitalusaid ja ivdnet govaid. Son lohka ahte gii mitalivččii midjiide dološáiggi birra jus dat girjjit eai daga dan. (Informánta C 2020.)

Informánta E ges lohka ahte oahppit besset skuvllas oahppat sámi kultuvrra, historjjá ja sámi eallima birra. Iešdovddu ja identifiserema dáfus lohka informánta D ahte sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin sii besset nannet iešdovddu, iešluohtámuša, oahpánuvvat ja dovdat gullevašvuoda iežas kultuvrii. Oahppit besset iežaset identifiseret fearániiguin ja oaidnit ahte earát dohkkehit sin eallinvuogi ja kultuvrra go dakkár fearánat bohtet ovdan girjjiin. Oahppit maid oidnet earát dohkkehit sin nu movt sii leat, sihke giela, biktasiid ja vieruid dáfus. Informánta E čilge dan ná:

De dovdet de lea juste maid mun máhtán ja dovdan. Nu ahte diet sáhtta leat mu birra maid sáhka. Ohppiin nannejuvvo iešluohtámuš, iešgovva ja soitet movttáskit čállit, go oidnet ahte sáhtta čállit sámeillii ja sámiid birra. (Informánta E 2019.)

Buot oahpaheaddjeinformánttat lohke dat leat ollu vejolašvuodát movt bargat sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin oahpahasas. Informánta A mitala ahte sii barget sáme giela diimmuin juohke vahkus gos sii ohppet árbevirolaš doahpágiid, juohke vahku odđa sáni. Dávja sii válljejit doahpágiid čáppagirjjálašvuoda girjjiin go leat daid lohkan ja čadahit daid joavkobargun. Oahppit galget čilget njálmmálaččat maid doaba máksá, makkár sátneluohtkái gullá, galle vokála ja konsonántta leat ja lea go antonyma vai synonyma. Informánta A mitalii go barge doahpágiin *fávru*, de ledje eanas oahppit geat eai diehtán maid dat doaba máksá vaikko muhtumiid mielas dat lea dábálaš doaba. Informánta A lohka viidáseappot ahte lea ollu maid sáhtta bargat čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin. Sáhtta ovdamearkka dihte

muitalusaid dramatiseret, luđiid ja lávlagiid ráhkadit ja mitalusa oasseváldiide ja dasto sáhtta árbevirolaš mitalusain čilget váttis matematihka ohppiide jus sii eai oro ipmirdeami fáttá:

Árbevirolaš mitalusa maid sáhtát atnit čilget váttis matematihka. Oahppit de álget jurddahit fáttá birra ja de lea álkit joatkit barggu teoriija máilbmái. De lea šaddan juo oahpes áššin go leat lohkan čáppagirjjálašvuoda girjjiid ovdagihtii. (Informánta A 2020.)

Mitalus lea dávjibut suohttasit lohkat go fáktagirjjiid. Sáhtta välljet muhtun mitalusgirjji ja doppe gávdnat sámegeiel doahpágiid maiguin bargá, vai oahppit ohppet sámi doahpágiid, ja ohppiid giella riggu ja ovdána dáinna bargovugiin čáppagirjjálašvuoda girjjiid bokte. Čáppagirjjálašvuoda girjjiid lea buorre geavahit go galgá oahppat lohkat ja maiddái bargat lohkanstrategiijaiguin ovdánahttit lohkama. (Informánta A 2020.)

Dás namuha informánta A lohkanstrategiijaid, ja oaivvilda ahte dat leat maid buorit hárjehallat go galgá oahppat lohkat. Ovdamunni čáppagirjjálašvuoda girjjiin lea ahte mitalus geasuha ohppiid go dat lea dat maid sii muitet nu bures ja nu ii dárbbáš lohkat eambo go oktii go sii dan maŋŋil muitet girjji sisdoalu. Dan bargui sáhtta välljet muhtun mitalusgirjji ja doppe gávdnat sámegeiel doahpágiid maiguin bargá. Informánta A lea fuobmán dan ahte lea buorre vuohki ná bargat vai oahppit ohppet sámi doahpágiid. Ohppiid giella maid riggu ja ovdána dáinna bargovugiin. Sii leat bargan girjjiin *Mitalus girji áddjái*, maid leat atnán lohkanhárjehepmái, lea buorre girji dan bargui:

Book Creator lea maid oba buorre bargovuohki, ja dasa gal liikojit mánát oba bures ja sii barget áŋgirit ja iešheanaláčat go galget čállit mitalusaid (Informánta A 2020).

Informánta A mitala ahte lea sámi árbevirolašvuolta mii su eanemusat geasuha go galgá lohkat ja välljet mitalusaid oahpahussii.

5.3.1 Čoahkkáigeassu

Dán oasis bođii ovdán mo oahpaheaddjit barget sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin skuvllas, ja makkár girjjit leat geasuheaddjit ohppiide. Buot informánttat lohket atnit sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid oahpahasas. Informánttat maid lohke daid girjjiid sáhtta čatnat buot fágaide, ja dakko bokte ohppet oahppit ollu nu go sámi eallima dološáiggis dálááigái, sámi doahpágiid, reaidduid, atnubiergasiid, biktasiid, eallinvugiid, vieruid, norpmaid, árvvuud ja sámi bearraša bargguid birra. Oahppi maid sáhtta oazžut duodje- ja dáiddamovtta go beassá oaidnit govain makkárat dat leat. Čállin- ja lohkanmokta maid ovdána oahppis go beassá lohkat ja čállit eatnigiellasis. Informánttat maid lohke čáppagirjjálašvuoda girjjit ja lohkanstrategiijat leat buorit oahppanreaidut atnit lohkama oahpahallamii. Viidáseappot lohke informánttat ahte oahpisvuolta nanne ohppiid iešdovddu ja iešgova. Fuomášahte maid ahte oahppoplána deattuha dan ahte skuvllas galget bargat báikkálaš árbevieruiguin, ja maidái čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin. Informánttat ledje ovttaoaivilis ahte sámi girjjálašvuoda girjjit leat dehálaččat, ja ábaide gos čállojuvvojit sámi árbevieruid birra. Jus sámi árbevierut eai boađe ovdan girjjiin, de lea unnit vejolašvuolta ohppiide, geain ii leat sámi biras nu go gávpotássiin, oahppat sámi árbevieruid birra. Informánttat deattuhedje ahte buot dat oasis nannejit oahppi identitehta ja gullelašvuoda iežas kultuvrii go oahppit oidnet stuoraservodat dohkkeha sáme kultuvrra ja eallima.

5.3.2 Govat sámi mánáidčáppagirjjálašvuodagirjjiin

Dán oassekapihttalis ovdanbukte informánttaid oaiviliid sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid govaid birra

Govat ja ivnnit lea miellagiddevaččat ja dehálaččat háhkat fuomášumi juoga masa. Dat guoská ábaide mánáidgirjjiide, gos visualiseren lea guovddáš oassi. Munno jearaldahkii govaid birra, lohket informánttat B, C, D ja E ahte oahppit liikojit girjjiid lohkat main leat čielga, fiinna govat go govat mitalit ollu. Sii leat ovttaoaivilis dasa ahte mitalus šaddá eallaseabbo ja erenoamážit smávva dási ohppiide. Govat mitalit ollu ja de ii dárbbat leat nu ollu teaksta jus leat buorit govat mat veahkehit čilget fearána. Sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin lea erenoamáš dehálaš go dain leat govat. Dat lea go govain oahppi beassá oaidnit ollu sámi eallima birra, nugo ovdamearkka dihte sáme kultuvra ja árbevieruid birra. Dán áiggi

ohppiin ii soaitte buohkain nu ollu máhttu sámi eallima birra. Dalle leatge govat veahkkin ohppiide muitaleame fearána birra. Govain besset oaidnit makkár duođaid lea sámi eallin, makkárat leat ávdnasat olggos oaidnit, movt barget sámi árbevirolaš bargguid ja makkár reaiddu sis leat. Informánttat lohket muitalus ii soaitte nu somá leat go eai leat govat. Dan birra lohká informánta A ná:

Ješalddis eai dárbbas nu ollu govat go mii leat hárbánan muitalusa gullat govaid haga. Dán áigásaš mánát jearralit dakkaviđe leat go govat muitalusas. Govva lea várra dego doarjja govvidit muitalusa. (Informánta A 2020.)

Informánta A joatká viidáseappot ja muitala ahte dán áigásaš oahppit jerret dakkaviđe leat go govat muitalusas. Ja jus leat govat, de gal gáibiduvvo ahte leat govat mat muitalit muitalusa sisdoalu eaige iešalddis girjji fearána birra. Muhto jus leat govat, de galggašedje govat čájehit makkár mielas olbmot leat fearánis, lea go váivi, suohtas dehe moraš dehe dakkár erenoamáš dahku girjji. Informánta A lohkáge govat berrejit leat čielgasat ja ivdnát, muhto eai dárbbat leat duođalaččat, ja vel ahte oahppit eai liiko čáhppes-vilges govaide. Muhto son lea vásihan ahte buot nuoramus oahppit gáibidit govaid, sii čuvvot mielde leat go govat. Govva lea dego doarjja govvidit muitalusa. Informánta E lohká son jáhkka govat leat dehálaččat sihke nuoraide ja smávvasvuvlla ohppiide. Govain sáhtta oaidnit mii geavvá fearánis, go govva sáhtta dan muitalit:

Govat galget leat hui geasuheaddjit, erenoamážit váldoolmmoš, dat dagaha eambbosat háliidit lohkat dan, ja oahppit sáhttet iežaset oaivvi siste ráhkadit govaid daidda eará persovnnaide makkárat sii leat. Govat leat maid dehálaččat go dat muitalit gosa mii gullat ja geat mii leat. (Informánta E 2019.)

Jus lea sápmelaččaid birra, leaš dal boazosápmelaččaid, dálu dehe guolásteaddji sápmelaččaid birra, de galget geavahuvvot dat biktasat mat gullet dan oasseváldái muitalusas. Dat dahká mánát ohppet oaidnet biktasiin gullevašvuoda, gosa guhtege gullá, ja geat mii leat. Govvadáiddár gii sárgu govaid, sus ferte diehtu ja máhttu sámebiktasiid gullevaš- ja báikkálašvuodaide. (Informánta E 2019.)

Govat sáhttet leat geasuheadjit, erenoamážit váldoolmmoš. Dat soaitá leat buorre olmmoš ja sutnje de eai dárbbat nu fiinna biktasat go iešalddis lea fiinna olmmoš ja geasuha eambo lohkat girjji. Dain eará persovnnain eai dárbbat leat nu ollu govat go oahppi sáhtta ieš iežas oaivve siste govahallat makkár persovnnat sii leat. Informánta E lohká ahte girjji govat fertejit heivet dan áigái mii lea mitalusas, dan čállon áigái. Jus lea dološ áiggis, de fertejit lea govat mat govvidit dan áiggi. Jus dálá áiggi birra lea girjji fearán, de ferte govvidit dálá áiggi. Viidáseappot ahte su mielas galggašedje govat čuovvut áiggi. Ii sáhte ovdamearkka dihte dološ fearániid, biktasiid, bargoreaidduid ja bargujuogu bidjat govvan dán áiggi fearániidda danne go dat ii doala deaivása mitalusa ektui. Dat soaitá maid leat gelddolaš bidjat mitalussii dološ sámi govaid dálá áigodahkii, ovdamearkka dihte jus galgá uldda, oruha, hálttiid ja eahpáračča govahallat.

5.3.3 Čoahkkáigeassu

Informánttaid dieđuin bođii ovdan ahte govat galget leat buorit vai dorjot mitalusa. Dain berrejit leat čielga ivnnit ja govvidit čielgasit mitalusa sisdoalu. Oahppit eai liiko čáhpesvilges govaide. Informánttat lohke ahte ii dárbbas ollu teaksta go leat buorit govat mat mitalit ja čájehit ollu. Govat galget leat gelddolaččat, eallasat ja oahppi galgá beassat oaidnit sámi eallima ja kultuvrra govaid bokte. Govain galget oahppit oaidnit ja oahppat ovdamearkka dihte dovdat girjji oasseváldiid dovdduid, gullelašvuoda, biktasiid gullelašvuoda, govvidit sámi reaidduid ja sámi eallinvuogi. Govat maid galget heivehuvvot áigodahkii, čuovvut áigodagaid jagis, nugo geassi, čakča, dálvi ja nu ain. Biktasiid gullelašvuolta lea hirmat dehálaš sámi girjjálašvuoda girjjiin danne vai oahppit besset oaidnit ja oahppat guđe guovllu olmmoš lea, ja maddái geat sii leat ja gos sii orrot.

5.3.4 Girji *Áhkubiebm*u oahpahasas

Oassin dutkanmateriálas lei maid ovttá válljejuvvon girjji árvvoštallan. Bivddiime guokte oahpaheadjit árvvoštallat *Áhkubiebm*u girjji. Dan girjjis soai leaba árvvoštallan sámi árbevirolašvuoda, ja movt girjji sáhtta atnit oahpahasas.

Goappašat informánttat lohka atnán *Áhkubiebm* girjji oahpahusas. Soai lohka dát girji lea čállojuvvon dološ mitalusa vuodul. Girjji lea eará sámegielsuopman danne go lea suomabeale olmmoš čállán dan. Viidáseappot leaba ovttaoaivilis dasa, ahte *Áhkubiebm* lea buorre sámi girji mas leat buorit ivdnás, ealas ja čielga govat. Govat mitalit ahte dát girji lea dološ sámi árbevirolaš mitalusgirji. Govaid tevdnejeaddji lea máhttán sárgut govaid juste nu movt sámi eallin lei dolin ja lea ožžon ollu sámevuoda mielde. Girjji namma, *Áhkubiebm*, sáhtá addit earálágan ipmárdusa, oaivvilda informánta C:

Ipmárdus sáhtá šaddat áhkku borra dan bártni dehe bárdni borra áhku biepmu, muhto loahpas bohtá ovdan dat lea bárdni gii biebmá dan áhku (Informánta C).

Informánta C lohka, go leat lohkan girjji, ahte easka de ipmirdat dat lea áhkku gii biebmá dan bártni stuorisin. Informánta D lohka fas ahte dat bohtá ovdán girjji dat lea biebmobárdni dan áhku. Informántta guovttos lohka girjji leat albma sámi árbevirolaš girjin:

Das leat visot mat gullet sámiide, dan oaidná govain, juohke diŋga gullá sámiide, nugo suohpan, biktasat, barggut, duoddarat, sámi eallinvuohki, gietkka, báhti, riggi, guksi, bealljegoađit, visot ávdnasat ja biergasat mat orrungoahtái gullet. Dat lea “albma” sámi girji, govat dušše mitalit ahte doppe leat sámi barggut, biepmut, reaiddut, biktasat, orrunbáikkid, namahusat ja nu ain. (Informánta C 2020.)

Mitalusa vuolggasadji lea sámi guovlluin, ja lea árbevirolaš mitalus go lea ulddaid birra. Állana guhkkosaš áddjá ferte leat ulda, go bávtti siste orru (Informánta C 2020).

Informánta C maid lasiha dan, ahte girjji sisdoallu mitalusas mitala ahte lea dološ áiggi fearán; dan oaidná govain go leat bessodatsabehat, dološ áiti maid gohčodedje njálláitin ja birgenláhki gullá sámiid dološ eallinvuohká. Informánttat lohka dainna girjjiin sáhtá ollu oahppat. Informánta D maid lohka ahte dán mitalusa sáhtá vaikko man guvlui jorahit dan

ektui man birra háliida oahpahit ohppiide nu go mat ovdamearkka dihte dan ipmárdusa ahte jus leat juonalaš, de birget máilmmis. Oahppit maid ohppet ja besset gullat eai buot mánát beasa šaddat bajás váhnemiid luhtte. Informánta C ges lohká ahte sihke govain ja sisdoalus sáhtta ollu oahppat dainna girjin, geahččat makkár dološ ávdnasat ledje ja movt dološ áiggi birgejedje. Ná čilgeba:

Mis eai leat šat gerresat go duiskkalaččat bolde visot dávviriid mis. Dan dihte leat govat mávssolaččat vai besset oaidnit makkárat sámi biergasat leat olggos oaidnit. Visot maid oainnát nagodat muitit, ja ipmirdit makkár duođai lea. Soaitá addit maid duodjemovtta go boarrásit šaddá. (Informánta C 2020.)

Visot lea sámi, juohke diŋggas oainnát ahte lea sámi árbevirolaš muitalus, dat gal lea “fra a til å”. Dat lea duoddara birra (Informánta C 2020).

Informánta D lohká dan girjjis oahppá ollu morála birra, nugo vuoiggalaš-, juonalaš- ja gávvilvuoda birra, dainna mearkkašumiin ahte son, gii daid máhtta ja hálddaša, son birge ja olle guhkás máilmmis. Eará morála girjji muitalusas sáhtta leat: vaikko lea unni, de sáhtta son maid birget stuorábuiguin vaikko lea unni olmmái ja állana guhkkosaš. Muitalusas oahppá maid dan ahte go barget veahkkálagaid, de birgejit bures máilmmis. Dasa lasiha informánta C ahte galgá alccesis luohhtit, vuollánit it galgga, giitevašvuoda čájehit nu movt *Áhkubiebm*u dagai boares áhkku.

Mii guoská muitalusa áigái, de árvoštallá informánta D ahte girji lea čállojuvvon dalle go dat fearán lei guovddážiis. Ahte dat lea muitaluvvon dakkár jeddehussan mánáide geat báhcet oarbbisin, ahte sii maid birgejit máilmmis go gávnojit buorit olbmot mat veahkehit ja gaid veahkehit. Dasa lasiha informánta C dan ahte dološ áiggi lei nu ahte boares olbmot eai birgen nuorra olbmuid haga go eai lean boarrásiidruovttut ja nuorra olbmot eai birge boarrásiid haga go eai lean mánáidgárddit.

Sámi árbevirolaš muitalusat leat dávjá dakkárat mat oahpahit mii lea riekta dehe mii lea boastut lohká informánta D, go dán girjjis boahká maid dat ovdán. Informánta C jurddaša fas lea go son dán girjjis maid fáddán sámi mánáidbajásgeassin? Dat danne go sáhtta leat dat mii dagaha dan ahte *Áhkubiebm*u ii bala, muhto lea juonalaš ja rievttalaš. Lea go son dat boares

áhku su nu geassán bajás? Ahte lea ožžon buriid neavvagiid áhkus? Dasa lasiha informánta D ahte dološ áiggi lei dábalaš váhnemiidda nevvodit mánáideaset máinnasteami bokte, ja dán fearánis lea várra boares áhku gii lea nevvon áhkubiebmum go lei dakkár go son lei.

Informánta C mielas *Áhkubiebmum* girji lea ávkkálaš danne go dan sáhtá atnit go oahpahit árbevirolaš doahpagiid birra danne go das leat ollu doahpagat/sánit. Mii fas guoská govaide, liigečilgehussan mitalussii, de oaivvilda informánta D ahte govain beassá oaidnit makkárat leat bessodatsabehat, njálláiti, ges, biktasat ja nu viidáseappot.

Informánttat leaba ovttaoaivilis movt dán girjii sáhtá atnit oahpahasas. Girjii sáhtá atnit doarjjan buot fágain nu go servodatfágas, duojis, sámegielas, rehkegis, risttalašvuohta-, osku-, eallinoaidnu- ja etihkkafágas (ROEE), biebmom- ja dearvvašvuođafágas. Servodatfágas oahpahuvo dološ sámi historjá ja movt dalle elle, maid borre, movt birgeje, vieruid ja eallinvugiid. Duojis suokkardallat girjii govaid, dan makkár ávdnasat ja biergasat leat, ja iskat duddjot/ráhkadit nu go ovdamearkka dihte beasselihti/-gore. Sámegielas sáhtá oahpahit doahpagiid ja namahusaid birra nu go lávu/goađi namahusaid nu go uvssot, loaidu ja riggi, ja biktasiid nu go šávká, gállohat ja idjagozán ja nu viidáseappot. Árbevirolaš dávviriid ja eallima doahpagat leat jávkame nuoraid gaskkas. Eará maid sáhtá bargat sámegielas lea dramatiseret mitalusa, atnit vuodđun dán mitalusa go galgá čállit ođđa sámi mitalusaid. Rehketfágas sáhtá maid atnit dán girjii, ovdamearkka dihte gávnnaht mii lea állan guhkkosaš ja man guhki dat ges lea, dasto maid cegget lávu ja mihtidit man guhki galget leat lávvomuorat, man stuora saji dárbaša ja nu viidáseappot. ROEE fágas sáhtá fas ságastallat mii lea riektá ja boastut dán mitalusas. Biebmom- ja dearvvašvuođafágas sáhtá ráhkadit sámi biepmuid.

5.3.5 Čoahkkáigeassu

Informántta guovttos leigga goappašagat atnán *Áhkubiebmum* girjii oahpahasas, ja soai oaivvildeigga girjii leat oppalaš sámi árbevirolaš mitalus álggus gitta lohppii. Girjii namma, *Áhkubiebmum*, sáhtá addit boasttu ipmárdusa dasa mii mitalusas/girjiiis dáhpáhuvvá ja dan ii fuobmá ovdal go lea juo oanehažžii lohkan girjii. Soai oaivvildeigga girjii sisdoallu ja fearán lea dološáigásaš dáhpáhus maid oaidná govain ja sisdoalus. Soai lohka dat lea suomabeale olmmoš gii lea čállán ja sárgon govaid girjái ja fearána vuolggasadji lea sámi guovllus. Girjiiis leat buorit ivdnás ja dárkilis govat mat čájehit mii dáhpáhuvvá ja makkárat leat sámi biktasat, eallinvuohki, eallinbáiki ja nu ain. Girjii sisdoallu lea sámi árbevirolaš mitalus, maiddái

danne go dovddus badjellunddolaš ja oahpes fenomena ulda lea mielde fearánis. *Áhkubiebmu* girjji sáhtta atnit gáldun buot fágaide skuvllas.

6 Digaštallan

Dán kapihttalis moai digaštalle mo letne čađahan dutkanbargguid, mo dat lea doaibman ollašuhttit munno ulbmiliid. Dasto jotke árvoštallat válljejuvvon teoriijaid iežame čohkkejuvvon dutkanmateriála ektui ja makkár bohtosiid letne olahan, ja de digaštalle metoda mii lea adnojuvvon ja loahpalaččat árvoštalle bargome ollislašvuoda, ábaide dan ahte letne go nákcen čoavdit dutkančuolmma ja vástidit váldogažaldagaid mat munnos ledje sámi mánáidgirjjálašvuoda ja sámi árbevieruid ektui.

6.1 Oahpaheaddji oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

Jearaldahkii mo mánát váldet vuostá sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid, vástidedje buot oahpaheaddjit ahte vuhtte dat leat bivnnuhat ohppiid gaskkas, ja oahppit liikojit bures lohkat ja gullat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid skuvllas. Informánttat lohke ahte jus girjjiin leat oahpes áššiid birra, de oahppi beassá iežas identifiseret mitalusain nu go mat sisdoalu ektui dehe biktasiid, biergasiid dehe juoga man nu eará ektui. Stokke ja Tønnesen maid duodašteaba man dehálaš lea ahte oahppi beassá ja sáhtta iežas identifiseret go dávjá lea girjjiin mánálaš oasseváldiid birra, geat leat seammá boarráset go ieža. Dat váikkuha máná iešluohttamuša ja iešgova nannemii go beassá lohkat dakkár fearániid. (Stokke & Tønnesen 2018:10-20.)

Iežame barggu oktavuodas skuvllas, letne vásihan go lea mitalus áššiid birra maiguin oahppit sáhttet identifiseret iežaset, dat ledje geasuheaddji ohppiide. Sáhtte váldit ovdamearkka go jus muhtin girji lea árbevirolašbargguid birra, nugo mánná mii cegge lávu. Dat buktá fuomášumi mánnái ahte son maid nagoda ja máhtta dan barggu bargat. Eará ovdamearka sáhtta leat fearán girjjiis, mánná mii viežžá muoraid seavdnjadin. Jus lohkki dahje guldaleaddji lea seavdnjat árgi, de dat fuomášuhttá máná ahte ii dárbbat ballat vaikko lea seavdnjat, ja son duostá maid bargat dan seamma barggu. Kuokkanen gii nanne munno informánttaid čuoččuhusa, go sii lohket maid ahte oahpes áššit nannejit ohppiid positiivlaš identitehta hábmema, ja nannejit sin gullelašvuoda kultuvrraset ja árbevieruidasaset (Kuokkanen 2009:45-46). Árbevirolaš máidnasat, mitalusat, myhtat, sátnevádjaset ja diiddat leat aitto dat gáldut mat addet positiivlaš identitehta hábmema. Girjjálašvuodaohpahus lea veahkkin hukseme positiivlaš sámi identitehta ja nanneme sámi kultuvrra. (Hirvonen 2009:13.) Kuokkanen ges

čállá máinnasteapmi ja muitaleapmi lea dehálaš oassi min eallimis go dakko bokte mii muitalit geat mii leat, ja gosa mii gullat. (Kuokkanen: 2000:24-28).

Go letne bargan ohppiiguin sámi čáppagirjjálašvuođa girjjiiguin, de letne oaidnán dan go lea girji oahpes áššiid birra, de šaddet oahppit nu áŋgirat bargat ja muitalit vásáhusaideaset birra jus girjjiis lea seamma ášši birra maid son diehtá ja mii lea oahpis sutnje.

Informánttat lohket oahpisvuohtha lea dehálaš oassi čáppagirjjálašvuođas, erenoamážit smávvaskuvlla dásis. Sii leat maid vásihan dan, go lea oahpes áššiid birra fearán, de ohppiid beroštupmi ja mokta lohkat girjjiid loktana ja sii servet ságastallamiidda. Dalle go oahpes áššiid birra muitala ohppiide, de álget oahppit identifiseret iežaset fearániiguin, ja sáhttet muitalit ahte son lea vásihan dan seamma go mii lea fearánis. Informánttat maid deattuhedje, go girjjit lohkkovuođat ohppiide main lea oahpes sisdoallu, de dat movttiidahtii oahppi lohkat ja guldalit girjji ja searvat ságastallamiidda fáttá birra. Oahpisvuohtha addá oahppái oadjebasvuođa ja erenoamážit jus beassá identifiseret iežas girjji fáttá sisdoaluin.

Vuolab lohká muitalusat sáhttet leat olbmát, oahpaheaddjit ja áigeájanasat. Son maid de duođašta dan maid informánttat muitaledje, ahte muitalusat leat geasuheaddjit ja bivnuhat ohppiid gaskkas. Informánttat muitaledje go girjjit leat sámiid birra ja sámegillii čállon, de ohppiide bodii eanet dakkár dovdu ahte mii sápmelaččat leat maid dehálaččat go girjjit leat čállojuvvon sámevuođa ja sámi eallima birra. Diekkár vásáhusat nannejit ohppiid identitehta ja gullevašvuođa kultuvrraset. (Vuolab 1995:35.)

Mii de guoská dasa mii lea geasuheaddji, de muitalit oahpaheaddjit ahte jus oahppit leat gullan ruovttus muitalusaid ovdal, dehe eará sajies nu go fulkkiin ja oahppásiin, de atnet mánát daid muitalusaid eambo geasuheaddjin ja gelddolažžan danne go lea oahpes fearán. Muhtun muitalusaid lohket oahppit gullan ovdal ruovttus, dehe eará sajiin, nugo fulkkiin ja oahppásiin. Gaski muitala sámiin lei dološ áiggi dušše njálmmálaš muitalanárbevierru. Dalle eai gávdnon čállojuvvon girjjit. Muitalusat ja máidnasat muitaluvvo olbmoss olbmui, ja nu dat seailluhedje daid (Gaski 1997:199-220.) Moai árvvoštalle muitalanárbevierru lea ain eallime ruovttuin, go dán áiggi oahppit leat gullan árbevirolaš muitalusaid ruovttus, dehe eará báikkiin mat eai leat girjjiide čállojuvvon. Informántta A lohká go oahppit leat gullan muitalusa njálmmálaččat ovdal, de lea álkit sidjiide čuovvot mielde go girjjiis muitaluvvo seamma muitalus.

Informántta A joatká ja lohká ahte su mielas lea dehálaš álggahit ođđa fáttáid muitalusgirjjiiguin, ja hupmat ovddalgihtii fáttáid birra ja nu oččodit ovdan ohppiid dieđuid.

Lea nu ahte oahpaheaddjit dájvja atnet ságastallama bargoreaidun ja gaskkustanmetodan. Ulbmil ságastallamiin lea oahpásnuhttit ja láidestit ohppiid fáddái, čilget doahpagiid ja eará mii lea relevánta fáttá ektui. Ságastallamis ferte leat dihto vuogádat, ja lea oahpaheaddji gii jođiha ságastallama ja doalaha ohppiid bissut relevánta ságastallamis nu ahte eai spiehkas eará áššiide ja fáttáide mat eai gula ságastallanfáddái. (Wicklund 2009:62-63.)

Dákko maddái guorrasetne Wicklunda fuomášumiide dan dáfus go lohka ahte lea dehálaš ohppiid ráhkkanahhtit ovddalgihtii fáttá birra, nugo sámi árbevieruid birra, ja dasa maid sii galget bargat fáttá oktavuodas. Go oahppit álget lohkat ođđa girjji, de lea dehálaš sidjiide oažžut ipmárdusa man birra girji lea. Danne lea dehálaš ságastallat girjji birra fárrolagaid ohppiiguin. Motivašuvdna ja sáhkkiiuvohta maid loktana ohppiin go besset ságastallat sisdoalu birra, mii bokta sin vuordámušaid girjái. Ulbmil dáinna lea oažžut dieđuid maid oahppi máhtta ovddalgihtii sámi árbevieruid birra, ja dan vuodul heivehit oahpahusa ohppiide. Ságastallamis lea maid ulbmil movttiidahttit ja boktit oahppi beroštumi fáddái. (Wicklund 2009:62-65.)

Jus galgá oažžut mánáid beroštit dihto fáttáin, vuolga maid das, makkár beroštupmi oahpaheaddjis alddis lea fáddái. Informánta C lohka ahte jus ohppiid galgat oažžut guldalit, lohkat ja beroštit muitalusain, de dat lea gitta das makkár beroštupmi oahpaheaddjis lea girjjálašvuhtii. Son čilge dan nu ahte, oažžu váikko makkár girjji lohkat jitnosit ohppiide ja jus oahpaheaddjis lea beroštupmi girjjálašvuhtii, de son nagoda báidnit ohppiid ja sis šaddá beroštupmi girjjálašvuhtii. Dan fuomášumi beroštumi dáfus nanne maid Gaski go lohka ahte čeahpes muitaleaddji sáhtta činahit muitalusa ja lasihit dasa ođđa oalgemuitalusaid mat dahket dan velá gelddolabbon dehe somábun guldalit. Viidáseappot ahte muitaleaddjis lea stuora friddjavuohta ivdnet muitalusa iežas vuogi mielde. (Gaski 2007:102.)

Hennig gii čállá girjjálašvuoda ipmárdusaid birra, lohka ahte oahpaheaddjis ferte leat alddis mokta ja beroštupmi lohkat. Sus ferte maid leat lohkealbu ja máhttit movttiidahttit ja čalmmustahttit iežas lohkanilu ohppiide. Viidáseappot maid oaivvilda Hennig ahte oahpaheaddjestudeanttaid, geain ii leat lohkanberoštupmi, galggašii ávžžuhit eará oahpu váldit danne go girjelohkan lea dehálaš oassi olles oahppamis. (Hennig 2011:125.)

Muitalusain leat mánga ipmárdusdási mat geasuhit lohkkiid iešguđetge ládje. Munno informánttat lohket muitalusat leat oba geasuheaddjit eanas ohppiide, ja eai leat galle olbmo geat eai liiko muitalusaide. Informánta A lohka muitalus lea guoimmuheapmi ja

guoimmuheami bokte sáhtta seammás neavvut ja rávvet. Fáttá barggadettiin lea muitalus buorre vuohki váldit vuoinjastanbottoža gos muitala muitalusa ja dan maŋŋil leat oahppit fas vuokŋasat bargagoahtit viidáseappot fáttain.

Vuolab lohká ahte máinnas lea dego oahpaheaddji, go ovdalaš áiggi máidnasat muitaledje ja oahpahedje árbevirolaš sámi barggaid birra nu go boazodoalus, eanandoalus, oaggumis, mehciin lubmemis ja nu ain. Dákko bokte besset oahppit gullat barggaid birra ja oahppat barggaid muitalanárbevieru bokte. (Vuolab 1995:35.) Joks maid nanne go lohká ovdalaš áiggi ohppe mánat árbevieruid barggaid bokte danne go sii ledje mielde buot bargguin ja doaimmain. Go mánná beassá barggaid bokte oahppat, de dat muitá buorebut sihke doahpágiid ja barggaid, ja maid oahppá. Otná mánáin ii leat vejolašvuolta searvat buot doaimmaide, go skuvla ja ollu eará fálddagat váldá ollu áiggi. (Joks 2008:24.)

6.1.1 Váilevašvuodát sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

Mii guoská čáppagirjjálašvuoda váilevašvuodaide, de munno informánttat lohket leat mánggat áššit maid sii váillaht sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin. Dat leat ovdamearkka dihte girjjit nuoraide, meahcásteami, sámi árbevirolaš barggaid birra, ja sámi fáttáid birra, ja muitalusgirjjit main leat ollu sámi muitalusat mat leat čohkkejuvvon iešguđetge sámi guovlluin. Informánta B logai ovttá suohkanis sáhttet leat ollu muitalusat mat gullet dohko, ja leat báikkálaččat, dakkár máidnasat mat mannet olbmoss olbmui njálmmálaččat. Go oahpaheaddjit ohcalit dakkár girjjiid, de leat Qvigstad muitalusat evttohan veara. Hirvonen muitala Qvigstad birra gii lea čohkken muitalusaid miehtá sámis mat leat oahppásat 1900 logus. (Hirvonen 2018: 66-79). Muitalusat lea dološ sámi árbevirolaš muitalusat. Munno oaivila mielde galggašii eambo atnit daid muitalusaid ja máidnasiid erenoamážit skuvllas, go Gaski ja Solbakk deattuheaba ahte Qvigstad muitalusčoakkáldat lea buot buoremus gáldu sámi muitalusaid ja máidnasiid dáfus. Qvigstad muitalusčoakkáldat lea buorre gáldu oahppat sámi historjjá ja sámi árbevieruid birra. Gaski ja Solbakk maid lohká dat muitalusat speadjalastet áiggi, dili ja jáhkuid. (Gaski & Solbakk 2004:10-11.) Go oahpaheaddjit váillaht eambo girjjiid mat leat sámi árbevirolašmuitalusat ja máidnasat, de galggašii lohkat daid muitalusaid ohppiide.

Munno informánttat maid lohket ahte almmuhuvvojit beare unnán sámi girjjit mánáide ja nuoraide. Oahpaheaddjit šaddet dávjá atnit oahpahas daid seamma girjjiid mat eai leat geasuheaddji ohppiide, ja eaige atte motivašuvvna lohkat daid seamma girjjiid ovttat ládje. Galggaše leat eambo girječállit geat čállet sámi mánáide. Jansson maid lohká ahte leat beare unnán sámi girjjit buot geavahansurggiin, ja lea ballu nuorat masset čállinvuogi ja giellamáhttu jus sidjiide eai leat doarvái girjjit mat geasuhit sin lohkat (Jansson 2002:112). Joks fas čállá ahte ovdalaš áiggi mánát besse mielde buot árbevirolaš bargguin ja doaimmain. Nu sii lunddolaččat ohppe bargat vuđolaččat ja darvehedje oahpu ja máhtu ja doahpagiid namahusat báhce maid muitui.(Joks 2008:24.) Dán áiggi mánát eai beasa leat mielde buot boazodoalu jahkeáigodagaid árbevirolaš bargguin danne go skuvla váldá áiggi, ja danne ii leat nu álki vuolgat ealu lusa, nugo dálve-, čakča- ja gidđagárdastallamiidda. Oppalaččat sáhtta dadjat ahte mánát eai beasa oahppat bargguid mat gullet boazodoalu jahkodahkii. Otná áigásaš mánáin váldá skuvla ollu áiggi, ja de sis ii leat vejolašvuohta leat mielde vuodđoealáhusa bargguin ja dainna lágiin masset dasa gullelaš oahpu ja máhtu. (Joks 2008:31.)

6.2 Oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

Dán goalmát kapihttalas mii lea nubbi oassi, galge guorahallat ja digaštallat mat oahpaheddjiid mielas leat árbevierut mánáidgirjjálašvuodas. Buot oahpaheaddjit ledje ovttaoavilis mii lea sámi árbevirolašvuohta sámi čáppagirjjálašvuodas. Buohkat lohket ferte leat sámegeallii čállojuvvon ja sápmelaš čállán girjji jus galgá gohčoduvvot dat leat sámi girjin. Informánta E lohká ahte diehtu ja máhttu sámi árbevieruide ja kultuvrii ferte leat girječállis, jus galgá nákcet čállit nu ahte duohtavuolta bohtá ovdan sámi kultuvrra birra. Fredriksen maid doarju informántta E go son deattuha ahte dus ferte leat árbevirolaš diehtu ja máhttu go galggat ollislaččat dovdat árbevirolaš bargguid. Jus dat máhttu váilu, de ii máhte bargat árbevirolaš bargguid ollásiidda ja nu mo gáibiduvvo. Jus dus ii leat árbevirolaš máhttu ja diehtu, de it máhte bargat árbevirolaš bargguid ja dainna lágiin sáhttet bárttit ja boasttuvuođat čuožžilit. (Fredriksen 2012:40-47.) Sáhtte namuhit ovdamearkka boazodoalus, jus dus ii leat máhttu ja diehtu árbevirolaš guohtoneatnamiid birra ja guođohanmáliid birra, de buktá dat stuora hástalusaid ja váttisvuoduid. Letne gullan geas geas váilu dát máhttu ja diehtu, son ii máhte ealu lágidit rievttis eatnamiidda rievttis áigodagaide nugo ovdamearkka dihte guođoha ealu árra čavčča duoddaris maid lei galgat seastit gidđaguohtumii gos ii leat nu ollu muohta

go vumiin. Dat mielddisbuktá duottar čiegarduvvo ja guohtun gidđii šaddá váttis go vumiin lea ollu muohta. Dán sáhtta seamma ládje veardidit girječállimiin maid. Jus sus, gii čállá, ii leat máhttu ja diehtu sámi árbevieruid birra, de ii máhte daid birra čállit nu ahte dat šaddá jáhkehahti. Sara lea atnán *siida* doahpágiid eatnigiellasis. Son deattuha dan son lea dahkan dihtomielaččat danne go dat sámegiell doahpagat eai gávdno eará gillii čilgejuvvon. Go galgá daid čilget eará gillii, de ii leat šat seamma sisdoallu ja dat mávssolašvuohta mii doahpágis lea, ovdamearkka dihte boazodoalu árbevirolaš doahpágiid namahusaide eai gávdno jorgaluvvon sánit mat čilgejit sáni sisdoalu ja mearkkašumi. (Sara 2013: 13-16.) Kultuvrralaš duogáš máhttu lea dehálaš, čállá maid Gaski go son lohka kulturduogáš, giellamáhttu ja máhttu girjjálaš metodaidd birra lea dehálaš teakstaáddejumi hárrái. (Gaski 1997:210.)

Gaski maid čállá ahte lea earru máhtu ja dieđu gaskka. Máhttu lea juoga maid oazžut vásáhusaid bokte, ovdamearkka dihte “mun *máhtán* sámegiella” dehe “mun *máhtán* láibut”, dan sadjái go lohkat mun *dieđan* sámegiella birra juoidá, dehe mun *dieđan* láibuma birra juoidá. (Gaski 2012: 41.) Diehtin ii gáibit vásáhusaid. Seamma guoská maid árbevieruid čállimii. Son, geas ii leat máhttu ja duogáš sámi kultuvrras ja kultuvrra birra, lea jáhkkimis dušše lohkan dan birra. Dat mearkkaša ahte sus lea dalle dušše diehtu dan birra ja nu maiddái ii oaččo fárrui oppalašvuođa go ii máhte ja hálddaš sámi árbevirolašvuođa doahpágiid, bargovugiid, kultuvrra, gulahallama ja dan servodaga/birrasa siskkáldas kodaid.

Munno dulkojumi mielde Gaski oaivvilda dan, ahte olmmoš gii lea riegádan dihto álbmogii, son dovdá buoremusat iežas kultuvrra ja árbevieruid, son máhtta ja dovdá siskkáldas kodaid mii addá sutnje čehppodaga ja máhtu hutkat sámi čáppagirjjálašvuođa teavsttaid. Moai letne ieža čállán árbevirolaš máidnasiid, ja letne vásihan iežame árbevirolaš máhtu ja dieđu stuora veahkin ja doarjjan. Munnos lei ovdalaččas juo báikkálaš diehtu ja máhttu siskkáldas kodaid birra, mat gullet ja doibmet árbevieruid ektui go hábmiime máidnasiid. Dan kultuvrra, masa lea riegádan ja mas lea bajásšaddan, olmmoš dovdá buoremusat ja nu šattadettiin háhkan alccesis oahpu ja máhtu dovdat siskkáldas kodaid daguin ja teavsttain. Dat lea dakkár olbmoss gii dovdá kultuvrra siskkáldas eallima.

Joks lea čállán mánáid oahppama birra boazodoalus. Son čállá ahte lea dehálaš mánái juo unnivuoda rájes beassat fárus buot bargguin ja doaimmain mat leat boazodoalus jus galgá oahppat ollislaččat árbevirolaš bargguidd ja dan oahpu fievrridit fas boahte bulvii. (Joks 2008: 22, 24, 27.) Guttorm maid juohká *diehtima* ja *máhttima* doahpágiid ja lohka ahte *diehtit-*

doaba čatnasa eanemus teorehtalaš máhtolašvuhtii, ja *máhttit*- doaba fas čehppodahkii. Son čilge dien guovtti doahpaga nu ahte jus olmmoš diehtá juoidá, de ii sáhte dáhkidit dan ahte son máhtá dan barggu. (Porsanger & Guttorm 2011:41.) Kuokkanen maid čuoččuha ahte árbevirolaš barggut leat vuodđun njálmmálaš árbevieru mitalusaide ja ahte leat hábmejuvvon barggaid vuodul maid ohppe vuorasiin. (Kuokkanen 2009:44-45).

Munno dutkanmateriálas informántaid bokte boahtá maid ovdan ahte sámi árbevirolaš mitalusain leat ollu neavvagat ja rávvagat maiguin guldaleaddjit ja oahppit sáhttet iežaset identifiseret danne go dat leat ohppiide oahpes fearánat. Balto gii ieš leat guhká bargan sámi oahpahasášiiguin, lohka ahte máidnasiid ja mitalusaid bokte ohppet mánát njuolggadusaid, árvvuid ja morála maid rávisolbmot háliidedje gaskkustit boahpte bulvii. Mitalan árbevierru lea stuora oassi sámi bajásgeassinvuogis. Mitalus lea earenoamáš buorre vuohki, sihke váhnemiidda ja fulkkiide, nevvodit mánáid rievttis geainnuid ala. Sámi árbevirolaš nevvodeamis eai muhtumin gielddán mánáid, muhto sii nevvodedje dávjá mitalusaid ja dáhpáhusaid bokte (Balto 1997:49-52.) Girjjis *Kulturamáhttu* boahtá maid ovdan mo dološ áiggi nevvu ja bajásgeasse mánáid máidnasiid bokte. Ovdamearkka dihte máinnastemiin dan ahte, jus manne iehčanassii johkagáddái, de sáhtii boahit čáhcerávga ja váldit mánáid. Dainna lágiin sii hehttejedje mánáid eret sorpmis. (Solbakk & Solbakk 2005:80.).

Sámi dutkit Gaski (2012:42), Sara (2010: 42-49), ja Fredriksen(2012:41-48) deattuhitge dan ahte go lea oahppu ja máhttu árbevieruid birra, de dus lea olles diehtu ja máhttu nu go mat čállit sámi girjjiid mat leat sámi árbevieruid birra. Easkka dalle go lea sihke oahppu ja máhttu, dovdá olmmoš siskkáldas kodaid ja nyánssaid mat leat čatnasan gillii, vieruide, daguide, oskui, árbevirolaš bargguide, biktasiidda, eallinvuohkáii ja dovdá ollislaččat sámi árbevieruid ja kultuvrra. Nuppe dáfus lea nu ahte, jus daid ii dieđe iige máhte, de sáhtá dat dagahit stuora boasttuipmárdusaid ja vahágiid nu go ovdamearkka dihte dagahit giellasiid, giela veahtudeami, bogostahkame ja gártat badjelgeahčahassan.

Dás háliidetne váldit ovdamearkka ain boazodoalus, mii munnuide lea oahpis. Boazodoalu ferte dovdat čadat jus galgá nákcet bargat barggaid mat gullet dása ja šaddat oahppan boazobargin. Vuosttaš maid ferte oahpahallat leat bealljemearkkaid dovdat. Dasto máhttit bagadallat makkár boazu lea nu go čoarvedagu, guolggaid ja daid dovdomearkkaid, bohcco ealagearddi ja luonddu ipmirdit. Ferte maid dovdat báikkiid ja duovdagiid go galgá vánddardit guovlluin gos bohccuid guođoha. Dása sáhtá maid váldit ovdamearkkaid duojsis dáinna iežame mitalusain:

De lei muhtin nisu gii lei iehčanas ja oaivvildii máhttit dikšut gápmásiid ja goarrut daid gáman. Son lei lohkan girjjis movt gápmásiid dikšut ja movt daid goarrut. Álggos son vuoššái osttuid ja vuoššái gápmásiid osttus ja de vuoiddai ja goikadii gápmásiid. Dat bulle ja skoarččage visot ja nu eai dieđusge anihan masage. Nubbi nisu galggai obbet bittuid alccesis, ja goarui guokte čippi oktii ja guokte gáva oktii. Son lei maid dušše lohkan girjjis movt goarrut bittuid.

Dát mitalus sáhtta govvádussan dasa mo sáhtta geavvat jus ii leat máhttu, muhto dušše diehtu muhtun áššis. Dat guoská maiddái dasa, jus muhtun geas ii leat diehtu iige máhttu nu go sámi árbevieruin ja doahpagiin, háliida čállit fáddagirjji, dehe čáppagirjjálašvuoda girjji daid birra. Sus váilu vuodđogelbbolašvuolta áššis, dat ollislaš máhttu ja diehtu, su ektui gii dovda sámeallima ja kultuvrra čađat. Go vuodđogelbbolašvuolta váilu, de gártá dávjá ovttageardánis giella ja duohtavuolta ii boađe ovdan go ii máhte sámiid árbevirolaš giella ja doahpagiid, ja iige dovda servodaga siskkáldas kodaidd. Okta bealli dás lea maid jávohismáhttu mii čatnasa dihtui ja máhttui. Moai letne ieža vásihan dan ahte boazodoalus lea ollu jávohismáhttu boazobargiid gaskkas go ságastallet boazodoalu birra. Boazobargiide lea lunddolaš ságastallat gaskaneaset boazodoalu fágagielain ja siskkáldas kodaiguin go lea sáhka boazobarguid birra. Earáide, geat eai leat dán ealáhusas, lea váttis ipmirdit man birra lea sáhka nu go ovdamearkka dihte *biedganiŋ* a *moladit* doahpagat. “*Eallu biedgana ja moladedje bohccot*; go eallu biedgana, de šaddá eallu guovtte dehe máŋgga lahkkaí. Ja “*de lea bahá ahte bohccot moladit*”, mii fas máksá ahte bohccot láhppet eanas ealu.

Munno gažaldahkii maid oahppit sáhttet oahppat čáppagirjjálašvuoda girjjiin, ledje informánttain ollu oaivilat. Sii oaivvilledje ahte lea dehálaš atnit sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid oahpahusas. Fáddábarguid oktavuodas sii lohke dehálažžan atnit dakkár girjjiid go dain besset oahppat doaimmaid, bargguid, doahpagiid ja eallinvugiid birra. Govain sáhtta oaidnit ávdnasiid ja biergasiid mat eai soaitte adnojuvvot odne šat. Dákkár girjjiin ja govain sii besset oahppat sámi historjjá birra.

Muitalanárbevierus lea leamašan stuora sadji sámi mánáidbajásgeassimis, lohka Balto, ja lohka viidáseappot ahte lassin váhnemiidda, de maiddái fuolkkit bajásgeasse ja nevvo mánáid mitalusaid bokte (1997:50). Informánta A lohka sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin leat ollu buorit neavvagat mat sáhttet leat buorit vuogit oahppat ovdamearkka dihte olmmošvieru. Dainna dajaldagain informánta nanne ja duođašta Balto fuomášumiid. Moai letne ieža mánávuoda rájes juo vásihan neavvagiid ja rávvagiid leat ollu vižžojuvvon árbevirolaš mitalusain. Okta ovdamearka dasa lea dat go mitaluvvo jus akto manná meahccái, de sáhtta

geavvat riebanan seaibbi vuollái. Dat dieđusge mearkkaša dan ahte sáhtta láhppot jus akto manná meahccái. Mielasteame atne dákkár rávvagiid ja neavvumiid leamašan ávkkálažžan iežame mánnávuodas, ja maid dalle go alddáneame ledje smávva mánát. Diekkár rávvagiid ja neavvagiid bokte guorrasedje mánát ja jeagadedje ja dalle ii dárbbášan šat digaštallat manne ii sáhte/oaččo/beasa ja juoga lea nie ja ná.

Sámiin ii leat nu guhkes čálalaš historjá, ja sin historjá lea eanas čohkkejuvvon muitalusaid maid njálmmálaččat leat muitalan buolvvas buolvii. Kuokkanen deattuhage ahte máinnasteami árbevieru bokte mii oahppat máttuideamet ja sin eallima birra, sámi máilmmioainnuid, bargguid, vieruid, árvvuid ja sin beaivválaš birgejumi birra lassin doahpágiidda. (Kuokkanen 2009:60-65). Moai letne informánttain C ja Kuokkaneniin ovdaoaivilis das ahte muitalusain oahppá ollu sámi árbevirolaš bargguid ja doaimmaid birra. Go lea muitalus ovdamearkka dihte goadástallama birra, de oahppá doahpágiid, vieruid ja dábiid goadástallama birra, jus daid ii beassá ruovttus dahje eará sajis oahppat. Dat lea dehálaš dán beassá oahppat juobe girjjálašvuoda boktege. Ballu lea jus dat eai čállojuvvon girjin de massit mii ovttá oassi sámi árbevieru oahppu ja máhttu, ja historjámet duogáža. Dán dáfus moai oaivvildetne girječállit galggaše jearahallat ja čohkket dieđuid, nugo doahpágiid, namahusaid, sámi eallima, vieruid, oskku ja dábiid birra vuorasolbmui, ja sis geain lea vel máhttu ja diehtu min sámi árbevirolaš eallima birra. Dákká bokte nákcet doarjut ja nannet sámiid árbevieru ja kultuvrra seailuheame boahttevaš buolvvaide.

6.3 Sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit oahpahasas

Dán njealját kapihttalas mii lea goalmát oassi, galge guorahallat ja digaštallat mo oahpaheaddjit barget girjiiguin skuvllas. Digaštalle man dehálaš lea oahpaheddjiid mielas dat ahte sámi árbevierut bohtet ovdan sámi mánáid čáppagirjjálašvuoda girjiin. Lassin guorahalle ja digaštalle makkár govaid oahpaheaddjit háliidit sámi čáppagirjjálašvuoda girjiin, ja movt informánttaid oaiviliid mielde *Áhkubiebmu* girjji sáhtta adnojuvvot oahpahasas.

Eanas informánttat oaivvildedje ahte girjjálašvuodagirjiin ohppet oahppit ollu sámevuoda birra, ja lea nu mávssolaš atnit daid oahpahasas. Sii oaivvildedje oahppit ohppet bargguid ja fáttáid anedettiin čáppagirjjálašvuoda girjiid danne go dat leat girjjit mat leat sámi doaimmaid birra, nu go barggut, doahpagat, eallinvuogit, dadjanvuogit ja govat mat govvidit dilálašvuodaid.

Nu go ovdal namuhuvvon čujuhettiin sámi dutkiide, de besset mánát máinnasteami bokte oahppat máttuideaset ja sin eallima beliid birra. Ja maiddái dan ahte máinnastanárbevierru lea prag máhtalaš vuohki mánáide oahpahit árbevieruid birra. Kuokkanen (2009:60-65) ja Balto (1997:49-52) lohka árbevirolaš muitalusain lea vuodđu oahppat árbevieruid birra ja sámiid oktasaš kulturárbbi ja eallima birra ja muitaluvojit dávjá servvoštallamiid oktavuodas. Dakko bokte oaivvildetne moai ahte nuoraid ja mánáid oahppanbirrasis ráhppojuvojit ođđa vejolašvuodát muitalusaid bokte, ovdamearkka dihte mo sáhtá bargat ovttain fáttáin dehe čoavdit váttisvuodaid.

Informánta A logai ahte son atná sámi muitalusgirjiid oahpahusas, ja ahte son liiko álggahit ođđa fáttaid muitalusain danne go dáinna lágiin oahppit muitet, ohppet ja ipmirdit fáttá buorebut. Seamma informánta logai maid liikot bures Vygotsky pedagogihkkii, danne go muitalus doaibmá dego šaldin oahpes dilis amas dillái. Moai letne ovttaoavilis informánttain A daidda dieđuide. Ovdamearkka dihte doahpaga ja nama sisdoalu leat oahppan, de sáhtát dan čatnat iešguđegelágán vásáhusaide. Dat veahkeha giela ráddjet ja muitit doahpágiid, nugo bargguid, vásáhusaid, reaiduid namahusaid, ja ovtastallamiin earáiguin. Buot dát namuhuvvon eavttut leat mielde ovdánahttit oahpu ja máhtu árbevirolaš doahpágiidda ja namahusaide. (Hinna ja earát 2016: 783-785.) Dát vuohki heive bures oahpahallanmállen skuvlii danne go lea fáddábargu árbevirolašvuoda birra. Dat šaddáge dego dakkár šaldi go beassá addit earáide oahpu ja máhtu, ja maiddái ieš oažžut oahpu oahpes dilis. Informánta lohka maid viidáseappot ahte sámi girjiid bokte besset oahppit oahppat sámiid historjjá, lohkat ja oažžut movtta ieža álgit čállit muitalusaid. Loahpas informánta jearrala: gii muitala midjiide dološáiggi birra, jus dat girjjit eai daga dan!

Vuolab oaivvilda muitalus lea dego dakkár oahpaheaddji, mii muitala ja oahpaha movt olbmot galget bargat. Dat muitala nu go mat dan mo galgá beaskidit sávzzaid, gilvit buđehiid, málestit, duddjot ja ollu eará árbevirolaš bargguid bargat. (Vuolab 1995:34.) Fredriksen ges lohka, sus geas lea nanu máhttu ja oahppu kultuvrralaš siskkáldasvuhtii, na sus lea maid ipmárdus ja dovdá kodaid, árbevirolašvuoda, giellamáhtuid ja sámi kultuvrra. (Fredriksen 2012: 41-48). Moai sáhte dan veardádallat sámi girječállin dan dáfus, go son gii máhtá čállit sámi girjjálašvuoda girjiid, sus lea nanu máhttu ja diehtu iežas kultuvrra birra. Son maid máhtá čállit báikkálaš muitalusaid báikkálaš kodaid vuodul. Girječálli gii hálddaša ja máhtá iežas álbmoga siskkáldas kodaid, son lea nannoseamos girječálli čállit muitalusaid ja fearániid mat govvidit iežas kultuvrra. Dat mielddisbukta maid dan ahte oahppit dovdet fearána sisdoalu ja sáhttet iežaset identifiseret fearániin danne go dat lea oahpis sidjiide. Go oahppit

besset lohkat fearániid, mat sidjiide leat oahppásat, de sáhttet sii movttáskit čállit sámegillii. Oahppit vásihit ahte sámegiella lea mávssolaš go sáhtta čállit sámegillii, ja sámiid birra, ja lea árvvus adnojuvvon min servodagas. Mii guoská báikkálaš árbevieruide ja dan oahppamii, lohka informánta A ahte oahppoplána mielde galget oahppit oahppat sámii árbevieruid birra skuvllas. Informánta A maid lohka oahpaheaddjit galget oahpahit kulturárbbi birra danne go dat lea guovddáš elemeanta skuvllas, ja su mielas lea maid dehálaš vuhtiiváldit báikkálaš ja lagas birrasa árbevirolaš máhtuid.

Oahppoplána váldooasis boahtá ovdan ahte oahppit galget oahppat giela, sámii kultuvrra, árbevirolaš máhtu, doahpagiid, eallinvugiid ja sátneriggodaga birra. Oahppit galget beassat oahpásnuvvat sámii árbevieruide, sámii girjjálašvuhtii ja girječállimii. Muhto eanas informánttain lea dat ballu ahte sámii árbevierut jávket jus dat eai čállojuvvo girjjiide. Sii jerret gos muđui galget oahppit oahppat sámii árbevieruid birra jus daid eai oahpa ruovttus. Danne lea buorre ja dehálaš go girječállit čállet girjjiid main lea sámii sisdoallu. Dat maid danne go gávdnojit ruovttut gos eai oahpa daid birra. Ohppiid ruovttut leat iešguđetláganat. Muhtun ruovttuin eai soaitte oahppat sámii árbevieruid birra, ja dasa leat mánggat ákkat, nu go juo ovdalaččas letne namuhan, ja soitet ieža maid massán dieđu ja máhtu sámii árbevieruid birra bajásšattadettiin, ja nu ja eai nákke šat iežage oahpahit daid mánáidasaset.

Mii de guoská vejolašvuodaide mo bargat sámii čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin oahpahasas, lohket eanas informánttat ahte gávdnojit ollu vejolašvuodas. Informánta A muitala ahte sii barget sámegiela diimmuin juohke vahku árbevirolaš doahpagiiguin ja váldet juohke vahku odđa sáni oahppamii ja guorahallamii. Sii dávjá válljejit doahpagiid čáppagirjjálašvuoda girjjiin danne go daid sii leat lohkan ja barggu čađahit barggoavkkuin. Oahppit galget njálmmálaččat čilget maid doaba máksá, makkár sátneluohkkái gullá, galle vokála ja konsonántta leat, lea go antonyma vai synonyma. Informánta muitala sii barget ollu sámii doahpagiin vai oahppit oahpásnuvvet doahpagiid sisdollui. Ságastallama ja ovttasdoaimmama earáiguin dan mii ovddida ohppiid sosiokultuvrralaš oahppanoainnu, ja buot oahppan dáhpáhuvvá njálmmálaš giela bokte ja sosiálalaš ovttasdoaimmamiin earáiguin. Oahpaheaddji lea dakkár *stellethuksejeddji* (dá: stillasbygger). Lea oahpaheaddji bargu diehtit oahppi dási ja dan vuodul hukset bargguid vai oahppi ovdána ja beassá mannat viidáseappot. (Lyngnes & Rismark, 2007:64-65.) “*Stellet*” sáhtta čilget dainna lágiin ahte dat lea caggi maid oahppi dárbbaha oahppama vuolde. Ferte stellet, caggat oahppi nu ahte son oahppá. Sáhtta árbevirolaš bargguid bokte čađahit doaimmaid vai oahppi ipmirda fáttá buorebut. Go oahppi lea oahppan ja ipmirdan movt čađadit váttisvuoda, de sáhtta váldit cakkiid eret ja oahppi

beassá mannat viidáseappot oahppamiin. Jávohis máhttu lea maid oassin oahppamis.

Keskitalo lohká jávohis máhtu oktavuodas dan ahte oahppan dáhpáhuvvá dávjá giela bokte dalle go oahpaheaddji ságastallá ohppiiguin, neavvu, muitala ja bargá praktihkalaš bargguid fárrolagaid singuin (Keskitalo 2009:65). Dat mii lea buorre go oahppit bargat joavkkuin lea dat go de besset ságastallat ja čilget áššiid mielohppiide, geain ii leat giellamáhttu nu rikkis. Dainna lágiin ohppet oahppit eambo go besset čilget ášši mielohppiide. Mielohppiin, geat besset čilget earáide, loktana iešdovdu ja movttáskit oahppat eambo doahpágiid, ja oahppit, geat eai dovdda sisdoalu doahpágiin, besset fas oahppat mielohppiin. Munno árvvoštallama vuodul leage dehálaš ahte oahppit geat leat giellačeahpit ja oahppit geat eai leat nu nannosat gielalaččat besset dáinna lágiin ovdánit eambo gielalaččat.

Munno guorahallamis bođii maid ovdan ahte lea dehálaš lohkat sihke okto, jitnosit ja joavkkuin. Informánttat muitaledje maid ahte sáhtta dramatiseret muitalusaid ja dan oktavuodas sáhtta ráhkadit ovdanbuktinlávddi, biktasiid, reaidduid, lávlagiid ja luđiid. Go oahppit besset mielde hutkat ja hábmet ovdanbuktinlávddi, de gal šaddet oahppit nu áŋgirat ja servet olles váimmus bargguide. Sosiál-kultuvrralašoahppama njeallje oahppanoainnu mat leat čilgejuvvon teorijja kapihttal 2.3 vuolde, čilgejit mo oahppan dáhpáhuvvá. Jearahallamiid oktavuodas bođii ovdán ahte girjjálašvuoda ja sámegieloahpahuš gokčá dán njeallje namuhuvvon oahppančilgehusaid Vygotsky teorijaid vuodul.

Informánta A muitala árbevirolaš muitalusaid bokte sáhttit čilget váttis matematihka ohppiide jus sii eai oro ipmirdeame fáttá. Jannok Nutti lohká oahppit dárbbahit hukset matematihka ipmárdusa iežaset vuolggasajiin ja oahpaheaddji bargu lea veahkehit dan ipmárdusa olahit. Ovdamearkka dihte dasa mii guoská sámi árbevirolaš mihtuide ja mihtidanvugiide nu go atnit sala dehe goartila mihtuid, ja maddái mihtidit muohttaga assodaga soppiin dehe gorudin (Jannok Nutti 2010: 107-108.) Oahpaheaddji ferte hukset “stellega” oahppái vai ipmirdišgoahtá matematihkka fáttáid. Jannok Nutti maid lasiha ahte oahpaheaddji bargu lea hukset oahppái matematihkka ipmárdusa iežas vuolggasajis.

Go galgá ohppiid oahpahit lohkat, de leat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit buorit reaiddut danne go dain girjjiin leat oahpes áššit. Lassin dan bargui adnojuvvojit maid lohkanstrategiijat.

Lohkanstrategiijat leat dat bargovuogit mo earret eará oahppat lohkat, oážžut lohkanipmárdusa, lohkanleavttu buoridit, oahppat čiekŋudit teavstta sisdollui ja oahppat sirret, erenoamážit daid osiid teavsttas maid háliida muitit. Munno mielas lea buorre ja ávkkálaš

atnit lohkanstrategiijaid čáppagirjjálašvuoda girjjiid anedettiin danne go oahppit galget oahppat lohkat ja ipmirdit girjji sisdoalu oahpes fearániid bokte maiguin sii sáhttet iežaset identifiseret. Dat buktá ohppiide oahppanhálu go giellaseaset besset lohkat oahpes áššiid birra (Anmarkrud & Refsahl 2010:13-25).

Dán áiggi leat ollu teknihkalaš veahkkeneavvut, erenoamážit digitála oahpporeaiddut. Munno informánttat maid muitaledje ahte sii atnet digitála oahppanreaidduid oahpahusas. Dat gávdnjit digitála oahppanreaiddut maiguin oahppit sáhttet ráhkadit elektrovnnalaš girjji ja daidda čatnat ovtastuvvon teavsttaid. Ovtastuvvon teavsttat lea dat go bidjá oktii čállošiid, govaid, musihka ja filmmaid. Moai letne iežage vásihan oahpahusas go dainna reaidduin bargá, de lea ohppiid mielas dat gelddolaš, sii barget ángirit ja buohkat servet bargguide. Ja dan sáhtta atnit buot ohppiide, maidái sidjiide gain leat oahppanválttisvuodát. Reaidduin maid sáhtta bargat okto ja joavkkus. Digitála reaidu lea buorre vuohki atnit dalle go leat bargame čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin skuvllas. Oahpaheaddji sáhtta lohkat jitnosit muitalusgirjji ohppiide, dehe oahppit sáhttet okto dehe joavkkus lohkat girjji. Maŋŋil girjelohkama ráhkadit oahppit ieža čoahkkáigeasu, oaniduvvon muitalusa prográmmain. Dan bargui sáhttet bidjat govaid maid neahtas vižžet, ieža leat govven dehe iežaset tevdnejuvvon govaid. Sáhtta maid bidjat musihka, luođi dehe ieš oahppi hupmá báddema bokte. Oahppit hábmejit muitalusa vuogiset mielde, sáhttet lasihit ođđa oalgemuitalusa dehe sáhttet ieža čállit ođđa muitalusa. Oahppit sáhttet ieža válljet fáttá, persovnnaid, makkár áiggis lea muitalus dáhpáhuvvon, šáŋŋer ja nu ain.

Oahppoplána odasteami oktavuodas boahtá ovdan ahte fágaid čiekŋalis oahppan deattuhuvvo. Dat mearkkaša ahte oahppit galget beassat čiekŋudit bargguide, hárjehallat, atnit máhtuid ja gálggaid iešguđet ládje. Ulbmil lea dat ahte oahppit galget áiggi mielde birget mánggalágán fágalaš hástalusaiiguin, sihke okto ja joavkkus bargat. Oahppit galget beassat guorahallat ja bargat iešheanaláčat. Sii galget beassat eambo lohkat čáppagirjjálašvuoda girjjiid dainna ulbmilin vai sii besset vásihit, fuomášit, oahppat ja oažžut ipmárdusa eará olbmuid jurdagiidda ja eallin vásáhusaide girjjiid bokte. Moai letne *Oahppoplána Máhttolokten* oktavuodas, mii dal lea doaimmas ja mas leat ollu oahppanulbmilat, vásihan ahte dan oahppoplána vuodul ii lean vejolaš čiekŋudit guđetge fágas ja dušše veháš guoskkahit osiid juohke fágas. Ođđa oahppoplána odasteapmi sáhtta addit eambo vejolašvuodaid čiekŋalit bargat fágaiguin ja fáttáiguin. Dat rahpá stuora vejolašvuodaid bargat ja čiekŋudit sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiide, mii fas mielddisbukta vejolašvuodaid bargat eambo sámi árbevieruiguin ja ovddidit kultuvramet ja giellamet.

6.3.1 Govat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

Govat leat dehálaččat sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin. Dan lohket eanas munno informánttat. Ja vel dakkár govat mat leat čielgasat ja fiidnát. Informánttat lohket govat addet eambo ipmárdusa danne go oahppit besset oaidnit govain makkár sámevuolta lea nu go reaiddut, biktasat, sámi eallin, orrunbáikkid nugo goahti, visttit ja nu ain viidáseappot. Informánta A deattuha dan ahte eai álohii dárbbat leat govat girjjiin danne go min kultuvrii guoski mitalusat leat mitaluvvon mitalanárbevirromet bokte ja dan sihke govaid ja girjjiid haga.

Vuolab lohká dološáiggi mitalledje mitalusaid njálmmálaččat danne go mitalusat ja máidnasat eai lean vel ožžon girjehámi. Máinnas lei olmmái ja áigeájanas, govat eai gáibiduvvon ja dat han eai oba leange ja mánát besse ieža govahallat. (Vuolab 1995:34.) Dat čájeha dan ahte govat eai leat álohii dárbbaslaččat, ja dalle besset oahppit govahallat mitalusa ipmárdusaset ja oaivviset mielde. Moai letne ieža nai vásihan go letne mitalan mitalusa govaid haga ja nu addán ohppiide vejolašvuoda ieža govahallat jurdagiiguin, ságastallamiid ja tevdnema bokte. Informánta A logai ahte jus leat govat girjjiis, de galget dat leat eanet geasuheaddjit, leat buorit ivdnás govat mat govahallat bures mitalusa oasseváldiid. Informánta E deattuhii maid ahte govat leat dehálaččat danne vai oahppi beassá govaid bokte oahppat ja oaidnit biktasiin ja reaidduin mitalusa oasseváldiid gullelašvuoda. Guttorm čállá ahte sámi bivttasteapmi mitala gullelašvuoda ja biktasat leat mánjgaláganat. Sámi biktasat leat sihke suojit, ja árgabeaivválaš biktasat sápmelaččas. Oahppit besse oahpásnuvvat sámi biktasiidda govaid bokte mat leat girjin. (Guttorm 2007:86-88.)

Govaid ii sáhte iešheanalaččat sárgut vaikko gii, Ylimartimo lohká sámi govvagirjjiide gáibiduvvo sápmelaš dáiddár danne go son hálldaša ja diehtá sámi árbevieruid ja sus lea máhttu ja diehtu sárgut govaid sámi eallima ja kultuvrra birra. Dan dihte lea ge dehálaš ahte sápmelaččat ieža sárgot govaid geat dovdet ja dihtet mii lea sámi eallin. Sis lea alddiineaset jávohis máhttu, geat leat šaddan bajáš sámi bearrašis ja birrasis, ja sis lea oahppu ja máhttu hálldašit sámi govvasárguma. Sii máhttet ja dihtet maid guđe guvlui gullet sámi biktasat, mat leat nisson- ja dievdoolbmuid biktasat ja guđe áigodahkii biktasat gullet. (Ylimartimo 2000: 90-91.) Moai letne vásihan muhtun govvahábmejeddjiiid geat eai leat hálldašan daid namuhuvvon osiid danne go sii leat sehken bivttasvieruid geográfalaš gullelašvuoda ja anu.

Moai letne ovttaoavilis informánta E:in ahte govat leat mávssolaččat girjjiin vai oahppit besset oaidnit guđe geográfalaš guvlui mitalus gullá go oidnet olbmuid biktasiid, daguid, báikkiid ja orrunbáikkiid govain. Go letne bargan ovttas govvahábmejeddjiguin iežame girječállimiid oktavuodas, de letne hui dihtomielalaččat čilgen govvahábmejeddjide makkár govat galget leat, dakkárat mat čájehit sámi duohtavuoda ja guđe guvlui ja áigái čállojuvvon mitalus gullá.

Govat leat dehálaččat, eaige dušše čalbmevuoinjasteamit, muhto daid bokte besset oahppit oahpásnuvvat iešguđet guovllu sámi biktasiidda, olbmuide, guovlluide ja orrunbáikkiide, ja daid vuodul sáhtta oahppi identifiseret iežas ja earáid. Govat mitalit ollu ja iige dárbbat leat nu ollu teaksta jus leat buorit govat mat leat mielde čilgeme fearána. Govat leat earenoamáš dehálaččat sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin danne go govain beassá oahppi oaidnit ollu sámi eallima birra. Dán áigásaš ohppiin ii soaitte buohkain nu ollu máhttu sámi eallima birra, ja dalle lea liige dehálaš govaid veagal mitalit ohppiide fearána birra. De beassá govain oaidnit makkár duođai sámi eallin lea, makkárat leat ávdnasat olggos oaidnit ja mo barget sámi árbevirolaš bargguid. Govain sáhtta oaidnit mii geavvá fearánis, go govva sáhtta dan mitalit ja doaibmat dakkár liigemuitaleaddjin.

6.3.2 Girji Áhkubiebm

Oassin munno dutkanbarggus lei maid ovttá dihto girjji árvvoštallan. Válljejuvvon girjji, *Áhkubiebm*, leat guokte informántta atnán oahpahasas. Soai leaba guorahallan, árvvoštallan sámi árbevieruid girjjiis ja movt dán girjji sáhtta atnit oahpahasas.

Informántta guovttos logaiga ahte dat lea boares girji, ja das lea eará sámegeihsuopman go norggabeale danne go lea suomabeale olmmoš čállán girjji. Nubbi informánttain lohka girjji namma sáhtta addit boasttu ipmárdusa danne go sáhtta ipmirduvvot nu ahte lea áhku gii borra bárdni, dehe bárdni gii borra áhku biepmu.

Áhkubiebm girji lea čállán suomabeale sámi girječállin, ja doppe soaita leat dábaláš atnit áhkubiebm namahusa mánáide geat lea oarbbisin báhcán ja dan dihte áhku luhtte bajás šaddan. Go girjji lohka, de bohta ovdan ahte lea bárdni gii lea áhku biebmobárdni.

Hupmangielaš sáhtta leat *sosioleakta* ja *idioleakta*. Sosioleakta lea ovtta soga hupmangiella ja sis sáhttet leat iežaset sánit, doahpagat ja dadjanvuogit movt sii hupmet dan sogas. Ovdamearkka dihte lea Máze ja Guovdageainnu giliid sosioleavtta erohusa vearba *garahit* buđehiid (Máze) ja *gárvehit* (Guovdageaidnu) buđehiid. Ideoleakta lea fas ovttaskasolbmo hupmangiella ja sánit maid son ieš soaitá ráhkadan ja maid de atná beaivválaččat hupmangielaš. (Palismaa & Eira 2001: 12-13.) Ovdamearkan dasa sáhttet leat sánit *gámšurola* ja *gámšuhodor*. Dat sánit mitalit makkár nissonolmmoš lea go lea erenoamáš hága. *Gámšurola* lea olle hágas nissonolmmoš ja *gámšuhodor* fas lea birgemeahttun hágas nissonolmmoš gii dahká jogaid jávrin ja máhtta buot bargguid bargat. Daid sániid ja namahusaid lea Orbon Áslat Máret, Rávnna áhkku ráhkadan go son govahallá nissonolbmuid geat leat earenoamáš hágat. “Gámšu” lea njiŋŋelas gumpe, ja dat lea nu ahte leat njiŋŋelas gumpet mat álggahit bivddu, ja bivdet. Albma gámššut!

Áhkubiebmu lea buorre sámi girji, mas leat buorit ivdnás, ealas ja čielga govat, lohka informánttat. Govaid bokte lohka oaidnán ahte lea dološ áiggi birra čállojuvvo ja oavvildeigga dan dihte ahte ferte leat sámi árbevirolaš mitalusgirji. Nubbi informánttain lohka girjesárgu lea máhttan sárgut govaid juste nu mo sámi eallin lei dolin ja lea ožžon ollu sámevuoda mielde nu go detáljaid mas oaidná ahte girji lea dološ áiggi birra. Dat nannejuvvo maiddái govain go leat bessodatsabehat, dološ áiti maid gohčodedje njállan (áiti) ja birgenlahki gullá sámiid dološ eallinvuohká. Informánttat oavvildeigga go dušše geahčastat govaide, de das juo oaidná dat lea sámi mitalusgirji danne go govat ja sisdoallu govvida visot dološ sámi eallima. Govvahábmejeaddjis gáibiduvvo oahppu ja máhttu iežas kultuvrii ja sápmelašvuhtii. Son ferte leat berošteaddji olmmoš gii dovda fáttá masa galgá hábmet govaid jus galget šaddat eallasat ja duohtavuoda boahit ovdán govain. (Ylimartimo 2000:90-91.) Ja dan dahká dán girjii.

Girji praktihkalaš anu dáfus oavvildeaba informánttat ahte dát girji heive bures oahpahussii danne go das leat ollu buorit bealit maiguin sáhtta oahpahit ohppiid. Dát girji sáhtta heivehuvvot buot fágaid ja sáhtta atnit fágaidrasttildeaddji girjin. Sámegealfágii heive bures go girjii lea rikkis sámegeiella, ollu namahusat, doahpagat, sámi árbevieruid birra ja sáhtta maid atnit lohkamii ja čállimii. Eará maid sáhtta bargat sámegeiella lea dramatiseret mitalusa, atnit vuodđun dán mitalusa go galgá čállit odđa sámi mitalusaid. Servodatfágas sáhtta oahppat dološ sámi historjjá birra nu go mitalus lea mitaluvvon dološ áiggi, ee. dološ atnubiergasiid, goddebivddu, geađgeáidi, mii lea bordojuvvo geđiguin maid atne goddebivddus, dološ bivdovuogi, reaiduid, muorragubaid/-soahtuid ja orrunbáikkiid birra.

Govat maid govvidit dili dakko bokte go oaidná áhkus lea boahkána vuolde čoavddagihppu gos áhku opmodat lea. Das ohppet maid árbevirolaš birgenlági birra nu go dan ahte nuorra olbmot eai birgen boares olbmuid haga ja nu barge veahkkálagaid mánáiguin. Boaresolbmot fas eai birgen nuorra olbmuid haga danne go dan áiggi eai gávdnon boarrásiidsiiddat gosa mannat. Biebmo- ja dearvvašvuodafágas sáhtta oahppat ráhkadit borramušaid mat girjjis ráhkaduvvojit. Duodjefágas sáhttet ráhkadit daid maid oidnet govain, reaidduid ja atnubiergasiid ee. beasselihti, guvssi mas muorranamat, holgga, náhpi, uvssoha, gerresa ja biktasiid. Eará maid sáhtta oahppat leat biktasiid namahusaid mat leat govain nu go šávká, nuhtohiid, gápmagiid, gállohiid ja čázehiid. Lášmmohallamis sáhtta vánddardit meahcis seahkkaselggiid ja oheat sullasaš báikkiid mat girjjis leat. Luonddufágas sáhtta oahppat namahusaid nu go muorramátta, muorragiera, eatnamiid namahusat, muoraid ja šattuid namahusaid. Risttalašvuoda, osku, eallinoainnu ja etihkka fágas sáhtta oahppat mii lea riehta ja boastut, ovdamearkka dihte dasa mii guoská go boares áhkku válddii iežas lusa oarbbesmáná, mo Áhkubiebmui ja reanngat juogadedje bargguid ja mo sii háhke birgejumi. Boastut fas lea go ovdamearkka dihte Állan guhkkosašáddjái rivvii mállása Áhkubiebmus ja reanngain. Musihkkafágas sáhtta ráhkadit luoddi dehe lávlaga Áhkubiebmui. Rehketfágas sáhtta atnit girjji ovdamearkka dihte digaštallat ja árvoštallat mii lea állan guhkkodat, man guhki dat lea, cegget lávu, atnit mihtuid man guhki galget leat lávvomuorat, man stuora saji lávvui dárbbaha ja nu viidáseappot.

Informántta guovttos lohka dán girjjis lea ollu morála birra. Soai namuheaba Áhkubiebmui leat vuoiggalážžan go juogadii bargguid, golliid ja silbbaid ja veahkehii oazžut Állan guhkkosaš ádjái skávžžáid ruovttoluotta. Juohkehaš sáhtta birget vaikko ii leat nu stuoris šaddui ja vuollánit ii ábut. Áhkubiebmui lei maid juonalaš ja fuobmái movt birget Állan guhkkosaš ádjáin.

Čeahpes muitaleaddji sáhtta čijahit muitalusa ja lasihit dasa ođđa oalgemuitalusaid mat dahket eanet somábun guldalit muitalusa, čállá Harald Gaski (2007:102). Munno mielas orui dat dajaldat heiveme bures govaide mat leat *Áhkubiebmui* girjjis. Govat leat čábbát, čielgasat, eallasat, ivdnát ja leat ollu detáljat sihke olbmui, luonddus, atnubiergasiin ja reaidduin mat čájehit makkár duohtavuotta lei sámi dološ eallimis. Čeahpes govvadáiddár sáhtta vel eambo lasihit, čijahit govaid nu ahte šaddet vel dárkileappot, eallaseappot, ivdnát ja eambo detáljat vel bohtet oidnosii. *Áhkubiebmui* girjji govvadáiddáris vuhtto oahppu ja máhttu sámevuhtii danne go lea nu ealasin ožžon govaid ja visot sámi eallima lea máhtán govvidit smávva detáljaiguin. Kuokkanen lohka njálmmálaš árbevierru lea sámi girjjálašvuotta ja

historjjá, ja viidáseappot ahte eamiálbmogiid historjjás dávjá deattuhuvvojit dihto báikkit ja makkár čanastagat olbmui leat daidda báikkiide. (Kuokkanen 2009:60-65). Munno mielas orro dán mitalusas maid boahtime ovdan boazosápmelaččaid álgu boazoealáhussii go lea goddebivddu birra. Lea boazosápmelaš gii lea čállán dán mitalusa, ja son lea máhttán govvidit visot sámi árbevirolaš dološ barggaid, bivdovuogi, orrunbáikkiid ja eatnamiid.

*Áhkubiebm*u girji lea dološ árbevirolaš mitalus ja easka odđasit áiggis almmuhuvvon čálalaš hámis girjin. Moai letne áibbas ovtta oavilis informánttaiguin go lohka girji leat sámi árbevirolaš mitalussan. Dat lea ge maid duogáš dasa go letne válljen dán girji. Moai árvoštalaime dan leat dološ árbevirolaš girjin sihke govaid ja sisdoalu dáfus, ja dan dihte háliideimme gullat informánttain maid sii oavvildit dán girjái mii guoská árbevirolašvuhtii. Informánttat sihke duodašteigga ja nanniiga munno árvoštallama danne go soai maid deattuheigga girji leat buorren árbevirolaš girjin maid sáhtta atnit veahkkereaidun oahpahas ja nu oahpahit sámi árbevieruid birra buot fágain.

Máhttoloktema oahppoplána olis namuheimme giella, kultuvra ja girjjálašvuoda oasi, ja dan váldoassái gullet maid oahpásnuvvan ja oahppan ee. giellaatnima, sáme kultuvra, eallinvugiid, árbevirolaš máhtu, doahpigiid ja sátneriggodaga birra. Oahppit besset oahpásnuvvat sámi árbevieruide, girjjálašvuhtii ja girječállimii. Munno árvoštallama vuodul čuočohetne ahte *Áhkubiebm*u girji gokčá muhtun daid namuhuvvon eavttuid.

6.4 Metoda digaštallan

Dutkanbargui letne atnán kvalitatiiva metoda, nugo ovdalaččas juo namuhuvvon. Dutkama letne vuodustan kvalitatiivvalaš jearahallamiiguin. Válljejuvvon jearahallanvugiin letne háhkan informánttain dieđuid ja ožžon daid bohtosiid maid čilgiime njealját kapihttalas. Buot jearahallamat leat báddejuvvon, transkriberejuvvon ja leat adnojuvvon analyserenproseassas digaštallat bohtosiid relevánta teoriijaid ektui. Daid jearahallamiid nanne Johannesen ja earát (2006:145-160) go lohket dat leat váldoinformánttat mat leat váldogáldut dutkanbarggus, čoavdit dutkančuolmmaid. Postholm ovddida teoriijas oasis, oahpaheaddji perspektiiva galgá leat guovddážis go čađaha jearahallamiid skuvllas. Dat lea dutki duohken makkár dieđuid son háliida hahkat jearahallamiid oktavuodas, ja maid son almmuha. (Postholm 2011:22-35.)

Dainna kvalitatiiivvalaš dutkanvugiin olaheimme bohtosiid mat vástidedje gažaldatčuolmmaid, ja bođii das go lei čielga struktuvrralaš plána maid sáhtii čuovvut juste nugo Kvale & Brinkmann (2018: 21-23) čujuheaba.

Dutkamis lea jáhkehahttivuohta dehálaš, ja moai árvvoštalle ahte dát dutkanbargu lea jáhkehahti. Duogáš dasa lea go dutkanbarggu sisdoallu lea sápmelašvuođa ja sámi árbevieruid birra. Buot välljejuvvon informánttat leat sápmelaččat, sámegielaš ja leat bajásšaddan sámi bearrašis ja birrasis, ja hálldašit sámiid siskkáldas kultuvrralaš kodaid. Sii leat sámeskuvllaid oahpaheaddjit ja oahpahit sámegielfágain. Nuppi dáfus, jus dán dutkosa čadahivččii ođđasit eará skuvllain, de vissásit attášii dat eará bohtosiid. Dat lea go eai leat seamma dutkit, informánttat ja skuvllat, ja dain informánttain soitet leat eará dieđut ja beroštumit sámi mánáidčáppagirjjálašvuhtii ja sámi árbevieruide go sis, geat ledje munno informánttat.

Munno váldoinformánttain ledje beaktilis ja ávkkálaš dieđut danne go sin álgoálbmot diskursa lea oktasaš. Dat bođii bures ovdán dakko bokte go informánttain lei sullii seamma diehtu ja máhttu sámi árbevirolašvuhtii. Buohkat čájehedje beroštumi ja atne árvvus dán dutkanbarggu danne go dat lei sámi árbevirolaš oahpaheami ja seailuheami birra.

Ollislaš bohtosiid ja digaštallamiid vuodul sáhtte lohkat ahte letne guorrasan informánttaid dieđuide, teoriijaide, iežame sámi duogážii ja dainna lágiin čoavdán dutkančuolmma heivvolaš lági mielde. Sámi mánáidčáppagirjjálašvuođa girjjiiguin máhtta ja sáhtta ovddidit ja nannet sámi árbevieruid buot osiin ja leat dehálaš oahpponeavvut skuvllas oahpahit sámi árbevieruid birra. Sámi čáppagirjjálašvuođa girjjiid bokte besset oahppit oahppat sámi árbevieruid danne go mis Sámis leat nu čeahpes girječállit geat sihke nagodit ja hálldašit sámevuođa ja geain lea máhttu ja diehtu sámi árbevieruid birra čállit girjjiid. Ja eanas dain girječállin leat sámegielaš.

7 Loahpahus

Dán kapihttala letne juohkán golmma oassái. Vuosttáš oasis lea oahpaheddjiid oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin. Nuppi oasis fas jotke oahpaheddjiid ja sámi árbevieruid birra sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin. Goalmmát oassi lea dat mo oahpaheaddjit barget skuvllas sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin ja maid sii váillahit sámi čáppagirjjálašvuodas, lassin vel mo leat árvoštallan välljejuvvon girjji *Áhkubiebm*u. Loahpas árvoštalle iežame dutkanmetoda, dutkama jáhkehahttivuoda ja bukte muhtun jurdagiid dasa movt sáhtášii dutkat viidáseappot dakkár fáttá.

7.1 Oahpaheaddji oainnut sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

Dan maid moai gávnaheimme informánttaid vástádusaid bokte lea ahte oahppit liikojit bures gullat ja lohkat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid, ábaide dalle go girjjiin lea oahpes fáddá ja oahpes fearánat. Dat addá ohppiide hálu lohkat girjjiid ja boktá beroštumi čáppagirjjálašvuoda girjjiide. Dat sáhttá oahpisvuoda geažil movttaskahttit ohppiid jurddašallagoahtit ja nu hábmet miellagovaid fearániidda dalle go sii dihtet man birra lea sáhka. Letne maid vásihan oahppit stoahkagohtet áđđestallan stohkosiid maid leat gullan ja oaidnán mitalusas. Go ohppiide addá vejolašvuoda välljet girjjiid, de čájehuvvo ahte oahppit välljejit girjjiid main lea oahpes sisdoallu, maid bokte sáhte iežaset identifiseret ja addá ohppiide movtta sárgut govaid fearána birra. Nuppe dáfus, de letne maid vásihan dan ahte, jus ohppiide addá girjjiid main lea eará kultuvrra birra, nu go ovdamearkka dihte vierrooskkuid dehe gávpoteallima birra, de ii leat ohppiin seamma stuora beroštupmi fáddái ja mii váikkuha ohppiid muitui. Oahppit eai darvet muitui amas áššiid ja fearániid nu bures go dalle go oahpes áššiid birra mitala. Dan dihte lea girječálliide dehálaš háhkat dieđuid girjji čáledettiin vai buot dehálaš dieđut bohtet mielde girjái ja dakko bokte seailuhuvvojit. Moai letne iežage vásihan dan maid informánta C lohká ahte oahpaheaddjis ferte álddis beroštupmi ja son ferte liikot girjjálašvuhtii jus galgá nagodit ohppiid movttiidahttit gullat mitalusaid. Go oahpaheaddjis lea beroštupmi girjjálašvuhtii, de son maid nagoda boktit ohppiid beroštumi girjjálašvuhtii. Oahpaheaddji ferte máhttit lohkat girjji sisdoalu mielde, atnit iešgudetlágan jienaid, gorut- ja ámadeaju lihkestagaid mo fearán ovdána álggus lohppii.

Váilevašvuodat sámi čáppagirjjálašvuodas leat informánttaid mielas dat ahte leat unnán sámi girjjit buot dásiide ja informánttat maid ohcaledje girjjiid mat lea čállojuvvon sámi vuogi mielde ja main sisdoallu lea balddihahtti ja gelddolaš. Dat leat ge sámi njálmmálaš mitalanárbevirolaš mitalusaid vuodđu.

7.2 Oahpaheaddjit ja sámi árbevierut sámi mánáidgirjjálašvuoda girjjiin

Go oahpaheaddjit välljejit čáppagirjjálašvuoda girjjiid, de sii dávjjimusat välljejit sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid maid sápmelaččat leat čállán. Oahpaheaddji informánttat lohke ahte sámi girjjit leat girjjit maid sápmelaččat leat ieža čállán. Informánttat lohket sámi girječállis lea dat dárbašlaš oahppu ja máhttu čállit sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid go sii dovdet buot buoremusat sámi kultuvrra ja servodaga. Dat lea duogáš dasa ahte sii dávjá välljejit dakkár girjjiid oahpahussii. Informánttaid oaivila mielde ii boađe dáččaid/rivguid čállojuvvon girjjiin ovdan duohtavuoda dilli dalle go sii čállet sámi árbevirolaš mitalusaid go sis ii leat oahppu ja máhttu daid diliid birra. Dutkama bohtosiin maid bohtá ovdan man dehálaččat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit leat oahpahusas go dain ohppet ollu sámi árbevieruid ja kultuvrra birra, sihke dološ ja dálá áiggiid birra.

7.3 Movt oahpaheaddjit barget sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiiguin skuvllas

Bohtosat mitalit sámi čáppagirjjálašvuoda girjjit leat bivnnuhat ja adnojuvvojit ollu skuvlla oahpahusas. Oahppit besset oahppat sámi árbevirolaš bargguid, historjjá, ja eallima birra. Dat mii maid bođii ovdan guorahallamis lei ahte sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid galgá atnit oahpahusas nu mo oahppoplána deattuha. Bođiige maid ovdan informánttat välljejit girjjiid main sisdoallu lea oahpis ohppiide ja nu besset identifiseret iežaset fearániin. Dat maid boktá ohppiid oahppanmovtta. Viidáseappot bođii ovdan ahte go lea fáddábargu, ovdamearkka dihte luondufágas, de sáhtta oahpaheaddji välljet mitalusgirjji lassidoarjan oahpahussii danne go dat lea suohttasit go fáddágirji. Dainna lágiin nákkejit oahppit čieknudit bargguide go lea oahpis, gelddolaš, somá ja lea maid ávkálaš oahpahusas. Dán dutkanbarggu bohtosat mitalit dat njeallje sosiálakultuvrras oahppanoainnut gokčet sámi árbevieruid oahppama skuvllas, sámi čáppagirjjálašvuoda bokte. Govat leat dehálaččat girjjiin, dan oaivvildit informánttat. Oahppit ohppet ollu govaid bokte. Govaid bokte maid oahppit besset

oaidnit mo sámi árbevirolaš biergasat ja dávvirat leat olggosoaidnit, ja makkár ávki dain lea. Sii maid besset oaidnit makkárat leat sámi iešguđet guovllu biktasat ja makkárat dat leat olggosoaidnit.

Áhkubiebmu girjji buot informánta oahpaheaddjit atnán oahpahasas. Dan dadje leat buorren sámi árbevirolaš girjin go galgá oahpahit sámi árbevieruid birra. Viidáseappot muitaledje girjji heivet atnit buot skuvlafágain danne go girjjis lea rikkis giella, buorit govat mat muitalit ollu ja sisdoallu lea sámi árbevirolaš muitalus. Girjji sisdoallu maid oahpaha ehtalaš beliid ja norpmaid birra nu go dan mii lea riekta ja boastut ja dan ahte, buohkat galget leat seammaárvosaččat.

7.4 Loahppajurdagat

Go sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiid galgá atnit oahpahasas, de lea ollu oahpaheaddji duohken maid oahppit galget oahppat ja makkár girjjiid son vállje ohppiide. Dat lea dehálaš ohppiide beassat diehtit manne juste dien girjji lea oahpahussii válljen, vai sii dihtet ja fuomášit maid sii galget oahppat, ja oidnet dan ávkkálašvuoda čáppagirjjálašvuoda girjjiid anedettiin nu go sámi árbevirolašvuoda birra. Go oahppit ipmirdit manne sii juste dien girjji galget lohkat, de dat addá motivašuvnna, sáhkkiivuoda ja movtta lohkat ja soaitá ieš goas nu beassat ávkkástallat dainna oahpuin maid oazžu dan girjjis. Letne beassan oaidnit man stuora ávkin oahppamii leat sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjit oahpahasas, nu go oahppat sámi árbevieruid, oahppat lohkat ja čállit, norpmaid ja árvvuid, oahpisvuoda, giellariggodahkan ja oahppat báikkálašvuoda ja oppalaččat sámi servodaga birra. Buot dát oasis leat mielde ovdánahttime oahppi sámi identifiserema nu go oahppat fuomášit gullelašvuoda, empatiija ja dovdduid.

8 Gáldut

Materiála

Palismaa, Marjatta 1995: *Áhkubiebmu*, Lappi Leanaráđdehus.

Girjjálašvuohta

Anmarkrud, Øistein & Refsahl, Vigdis 2010: *Gode lesestrategier på mellomtrinnet*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

Balto, Asta 1997: Árbevierru ja odđa jurddašeapmi kultuvrralaš diehtosirdimis.- Asta Balto (doaimm.), *Diehtu ja gelbbolašvuohta sámis*. Kárášjohka: Davvi Girji. 39–55.

Bråten, Ivar 1996: *Vygotsky i pedagogikken*. Ivar Bråten (red.) Oslo: Cappelen Akademisk Forlag as. 13–41, 74–95, 123–187.

Fredriksen, Lill Tove 2012: Dat mii munnje lea oahppis-kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuođa analysas – *Sámi diedalaš áigečála* 2/2012: 39–56.

Gaski, Harald 1993: Oanehis girjjálašvuođa historjá. Aage Solbakk (doaimm.), *Sápmelaččat*. Kárášjohka: Davvi Girji os. 145–183.

Gaski, Harald 2000: *Njealját máilmmi čiegáin, Álgoálbmotgirjjálašvuohta*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Gaski, Harald & Solbakk John Trygve 2002: *Čállet Sámi Verddet*. Deatnu: Čállidlagádus.

Gaski, Harald & Solbakk, John T. 2004: Min njálmmálaš árbevieru. – Harald Gaski, John T. Solbakk ja Aage Solbakk (doaimm.), *Min njálmmálaš árbevieru: máidnasat, myhtat ja muitalusat*. Kárášjohka: Davvi Girji o.s.

Gaski Harald 2007: Juoigan – sámi musihkka máilmmis dahje máilmmi musihkka. – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu- ja dahkkivuoigatvuohta*. Kárášjohka: Davvi Girji o.s. 95–122.

Gaski, Harald 2012: Dat mii munnje lea oahppis – kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuođa analysas – *Sámi diedalaš áigečála* 2/2012: 39–56.

- Guttorm, Gunvor 2007: Diehtu ja gelbbolašvuohta sámis. – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu- ja dahkkivuoigatvuohta*. Kárašjohka: Davvi Girji o.s. 61–94.
- Halvorsen, Else Marie 2001: *Læreren som kulturbærer og kulturbygger*. Kristiansand: HøyskoleForlaget.
- Halvorsen, Knut 2008: *Å forske på samfunnet*: Oslo: J.W. Cappelen Forlag AS.
- Hennig, Åsmund 2011: *Litterær forståelse*: Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Hinna, Kristin; Ran, Choi; Rinvold, Reinert A. & Gustavsen, Trond Stølen 2016: *QED 1-7*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Hirvonen, Vuokko 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- Hirvonen, Vuokko 2005: Illustration och teçt hand i hand- mångkunniga samiska forfattare – Lars-Gunnar Larsson & Torbjörn Söder (doaimm.), *Váimmus čiegan sániid*. Uppsala: Opuscula Uralica. 41–47.
- Hirvonen, Vuokko 2009: Juoiggus uksan sámii njálmmálaš girjjálašvuhtii – *Sámi dieđalaš áigečála 1–2/2009*: 90–105.
- Hirvonen, Vuokko 2014: *Sámi álbmotdikten*: Sámi allaskuvla.
- Hirvonen, Vuokko 2018: *Njálmmálaš árbevierut kultuvrralaš árbin*. Deatnu: Čálliid lágádus.
- Huuva, Rose-Marie 1999: *Galbma rádná*. Guovdageaidnu: DAT.
- Jacobsen, Dag Ingvar 2013: *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Kristiansand: HøyskoleForlaget.
- Jansson, Annika 2002: Girjjálašvuođa geavahus ja dan mearkkašumit giella seailuheapmái – *Sámi dieđalaš áigečála 1/2002*.
- Johannessen, Asbjørn; Tufte, Per Arne & Christoffersen, Line 2016: *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: abstrakt forlag.
- Joks, Solveig 2008: Boazodoallu-eallinvuogi máhtut – *Sámi dieđalaš áigečála 2/2008*: 21–36.
- Keskitalo, Jan Henry 2009: Sámi máhttu ja sámii skuvlamáhttu: Teorehtalaš geahčastat – *Sámi dieđalaš áigečála 1–2/ 2009*.

- Kuokkanen, Rauna 2000: Eamiálbmogiid máidnasat. – Irene Piippola, Sulo Aikio, Carola Eklundh (doaimm.), *Girjin. näkökulmia saamelaiskirjallisuuteen = oaidninvuogit sámi girjjalašvuhitii = aspekter till samiska litteratur*. Inari: Kustannus Puntsi.
- Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Kvale, Steinar & Brinkemann, Svend 2018: *Det kvalitative forskningsintervju*
Oslo: Gyldendal Norsk Forlag As.
- Larsen, Ann Kristin 2017: *En enklere metode*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Lyngsnes, Kitt & Rismark, Marit 2007: *Didaktisk arbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Nutti, Ylva Jannok 2009: Sámi árbevirolaš matematihka diehtu ja máhttu- Akšuvdnadutkamis sámeskuvllas – *Sámi diedalaš áigečála 1–2/2009*.
- Nyeng, Frode 2012: *Nøkkelbegreper i forskningsmetode og vitenskap*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Oahpahusdirektoráhtta 2013: Oahppoplána – sámegeiella vuosttašgiellan. (SFS1-04).
<https://www.udir.no/kl06/sfs1-04/>
- Oahpahusdirektoráhtta 2019: Oahppoplána – sámegeiella vuosttašgiellan. (SFS01-05)
<https://data.udir.no/kl06/v201906/laereplaner-1k20/SFS01-05.pdf>
- Palismaa, Maren & Eira, Gaup Inger Marie 2001: *Gielas Gillii. Mielas Millii* Kárášjohka: Dávvi Girji.
- Porsanger, Jelena & Guttorm, Gunvor 2001: Árbodiehtu- fágasuorggi huksen – *Dieđut* 1/2011: 13–57.
- Postholm, May Britt. 2011: *Kvalitativ metode*. Oslo: Universitetsforlaget. 2. Utgave.
- Postholm, May Britt & Jacobsen, Dag Ingvar 2018: *Forskningsmetode*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Rasmussen, Torkel 2014: Go ealáska, de lea váttis dápmat – *Dieđut* 5/2014.
- Røys, Helge; Gjørund, Peik & Huseby, Roar 2007: *Didaktikk i skolen*. Oslo: Forlag Damm.

- Sara, Mikkel Nils 2010: Mainna lágiin galget siiddat joatkahuvvot? Siidda sulladallama gažaldagat – *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2010: 25–55.
- Sara, Mikkel Nils 2013: *Siida ja siiddastallan*. Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning. Norges arktisk universitet. <<https://hdl.handle.net/10037/8558>>.
- Sámediggi 2017: Sametingsrádets redegjørelse om samisk litteratur <<https://www.sametinget.no/content/download/2857/file/Sametingsr%C3%A5det%20redegj%C3%B8relse%20for%20samisk%20litteratur%202018.pdf>>.
- Skaftun, Atle & Michelsen, Per Arne 2017: *Litteraturdidaktikk*. Oslo: Cappelen Damm.
- Stokke, Ruth Seierstad & Tønnesen, Elise Seip 2018: *Møter med barnelitteratur*: Oslo Universitetsforlaget.
- Solbakk, Aage & Solbakk, Odd Ivar 2005: *Kultur máhttu*: Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Vars, Laila Susanne 2007: Diehtu ja gelbbolašvuohta sámis – John T. Solbakk (doaimm.), *Árbevirolaš máhttu- ja dahkkivuoigatvuohta*. Kárášjohka: Davvi Girji o.s. 123–166.
- Vuolab, Kerttu 1995. Riggodagaid botnihis gáldu. Máidnasiid mearihis mearkkašupmi. – ----- Harald Gaski ja John Trygve Solbakk (doaimm.), *Cafe boddu 2*. Kárášjohka: Davvi Girji. 23–35.
- Ylimartimo, Sisko 2000: Sápmelaš máinnasgovvagirji. – Irene Piippola, Sulo Aikio, Carola Eklundh (doaimm.), *Girjin. näkökulmia saamelaiskirjallisuuteen = oaidninvuogit sámi girjjalašvuhtii = aspekter till samiska litteratur*. Inari: Kustannus Puntsi. 88–116.
- Wicklund, Beret. 2009: *Norskdidaktikk*: Oslo: Universitetsforlaget.

Eará gáldut

Palismaa, Máren [2020] = Ságestallan, Guovdageaidnu, dálvet 2020

Miellddus 1

Jearahallanofelaš

1. Álggos presenteret iežame.
2. Mitalit dutkanbarggu birra, makkár gažaldagaid áigo jearahit.
3. Mital makkár váikkuhusat jearahallamis leat, ovdamearkka dihte bohtosiid birra.
4. Čilget mo áiggut duođastit jearahallamiid ja mii dahkkojuvvo jearahallan-skoviiguin ja jietnabáttiiguin maŋŋil go dutkanbargu lea loahpahuuvon.
5. Sihkkarastit čiegusvuođa/anonymiteahta informánttaide jus lea maŋŋil dárbu atnit daid.
6. Mitalit lea riekti geassádit jearahallamiin vaikko goas.
7. Mitalit informántii man guhká jearahallan bistá.

(Johannesen m.Fl. s. 149).

Oahpaheaddjit

Gažaldagat oahpaheaddjái sámeárbevirolašvuoda birra sámi mánáidčáppagirjjálašvuoda girjjiin

1. Gažaldagat sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid birra.

- a) Liikojit go oahppit lohkat čáppagirjjálašvuoda girjjiid main fáddá lea sámi árbevieruid birra?
- á) Mii du mielas lea sámi árbevirolašvuolta sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin?
- b) Lea go mihkkege maid don váillahat sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin?

2. Gažaldagat: Sámi árbevieruid birra sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin.

- a) Anát go don ollu sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiid oahpahusas main sisdoallu lea sámi árbevieruid birra? Makkár girjjiid anát ja manne?
- á) Maid ohppet oahppit čáppagirjjálašvuoda girjjiin main fáddá lea sámi árbevirolašvuoda birra?

3. Gažaldagat mo bargat skuvllas sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiiguin.

- a) Lea go du mielas dehálaš ahte sámi árbevirolašvuolta boahtá ovdan sámi čáppagirjjálašvuoda girjjiin maid skuvllas atnit oahpahusas?

- á) Mo sáhtta bargat sámii čáppagirjjálašvuoda girjiiguin skuvllas?

- b) Leat go govat dehálaččat ja mo du mielas galggašii govat leat sámii čáppagirjjálašvuoda girjiin?

- c) Leat go don atnán oahpahasas daid girjiid: *Áhkkubiebm* ja *Firkkaláhku*?
Leat go du mielas sámii árbevieruid birra dáin girjiin ja mo sáhtta daid girjiid atnit oahpahasas?

- d) Maid oahppit sáhttet oahppat dain girjiin?

11. Mo sáhtašii daid girjjit atnit oahpahasas go fáddá lea árbevieruid birra?

Leago juoga eará maid háliidat lasihit?

Diehtu ja jearaldat searvat oassálastiin jearahallamiidda

Oahpaheaddjit

Moai, Ellen Anne Sara Gaup ja Ragnhild Gaup Eira letne studeanttat Sámi allaskuvllas ja galge váldit mastergráda sámi oahpaheaddjioahpu 1.-7. Ceahkis. Moai galge dutkat ja čállit mastera “mo sámi árbevirolašvuohta bohtá oidnosii sámi mánáidčáppagirjjálašvuođa girjjiin” ja mo skuvllas barget dainna áššiin.

Dán barggu oktavuodas dárbbahetne oassálastiid/oahpaheddjiid jearahallamii oáččun dihte eanet dieđuid sámi árbevirolašvuođa ja sámi mánáidčáppagirjjálašvuođa birra smávvaskuvllas. Áigumuš lea gullat leat go sámi mánáidčáppagirjjálašvuođa girjjiin oassi oahpahas go fáddá lea sámi árbevirolašvuođa birra skuvllas.

Dat lea eaktodáhtolaš ášši searvat dán jearahallamii ja lea vejolaš geassádit goas nu, ja ii dárbbat čilget manne ii hálit joatkit dán jearahallamis ja guorahallamis. Buot dieđut, báddemat maid čohkkejetne din birra, anonymiserejuvvojit. Jus searvvat, de mii šiehttat áiggi ságastallamii. Ságastallan bistá sullii ovttá dehe guokte diimmu, ja ságastallamat báddejuvvojit ja maŋŋil transkriberejuvvojit. Munnos lea jávohisgeatnegasvuohta ja buot mii daddjo ságastallamiin anonymiserejuvvo. Báiki, skuvla, namat dehe sensiitiiva dieđut maiguin sáhtta identifiseret olbmuid, čihkkojuvvojit ja anonymiserejuvvojit.

Moai sávve don searvvat jearahallamiidda!

Dearvuodat

Ragnhild Gaup Eira ja Ellen Anne Sara Gaup

